

Przemysław Paweł Grzybowski

Doktor klaun!

Terapia śmiechem, wolontariat,
edukacja międzykulturowa

impuls

Przemysław Paweł
Grzybowski

Terapia śmiechem, wolontariat,
edukacja międzykulturowa

Copyright © by Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2012
Copyright © by Przemysław P. Grzybowski (tekst), 2012

Recenzenci:

Prof. nadzw. dr hab. Józef Binnebesel – Wyższa Szkoła Edukacji Zdrowotnej
i Nauk Społecznych w Łodzi

Prof. nadzw. dr hab. Zenon Gajdzica – Uniwersytet Śląski w Katowicach

Redakcja wydawnicza:

Joanna Kosturek

Korekta:

Aleksandra Bylica

Projekt okładki:

Andrzej Augustyński

Zdjęcie na okładce:

Zespół oddziału bydgoskiego Fundacji „Dr Clown”

Copyright © by Ewa Kęsik

Opracowanie typograficzne:

Andrzej Augustyński

Zamieszczone ilustracje pochodzą z prywatnych kolekcji właścicieli praw autorskich (poza nielicznymi, w przypadku których wskazano źródło pochodzenia) i na potrzeby niniejszej publikacji zostały przez nich udostępnione nieodpłatnie.

Szczegółowy wykaz posiadaczy praw autorskich do filmów znajduje się na stronie 327.

ISBN 978-83-7850-031-5

Oficyna Wydawnicza „Impuls”

30-619 Kraków, ul. Turniejowa 59/5

tel.: (12) 422-41-80, fax: (12) 422-59-47

www.impulsoficyna.com.pl, e-mail: impuls@impulsoficyna.com.pl

Wydanie I, Kraków 2012

Spis treści

Fragmety recenzji wydawniczych	9
Wprowadzenie – uzasadnienie wyboru tematu i założenia metodologiczne	13

Część pierwsza Terapia śmiechem a działalność doktorów klaunów

1. Podstawowe pojęcia wykorzystane w pracy

Śmiech, radość i wspólnota śmiechu	23
Terapia śmiechem	26
Inny, Obcy i pogranicze kulturowe	27
Doktor klaun	31

2. Założenia i praktyka terapii śmiechem

Śmiech i jego właściwości	35
Przesłanki historyczne i ideologiczne terapii śmiechem	41
Przesłanki historyczne	41
Przesłanki ideologiczne	47
Terapia śmiechem w sferze publicznej	52
Medytacje, sesje i kluby śmiechu	52
Śmiech i uśmiech w placówkach medycznych i opiekuńczych	58

3. Placówka medyczna jako pogranicze kulturowe

Chorzy i pacjenci jako Obcy	63
Relacje personel – pacjent	71

4. Od terapii śmiechem do klaunowania

Klasyki idei	83
Norman Cousins	83
Raymond Moody	88
Patch Adams	94
„Fałszywy prorok” Norman Bevin	101

Błazen i klaun w życiu społecznym	102
Błazen	102
Klaun	104
Klauni w sztuce zaangażowanej	108
Prekursorzy doktorów klaunów	112
Ideologiczne podstawy działalności doktorów klaunów	113
5. Działalność doktorów klaunów w kontekście instytucjonalnym	
Lokalne organizacje i inicjatywy	121
Klaun Robo	121
Cyrk Wielkiego Jabłka	122
Doktor Śmiech i organizacje francuskie	125
Fundacja „Dr Clown”	128
Wyjątkowe inicjatywy	128
Współpraca międzynarodowa	133
Projekt Sieć dla Belen	140
Projekt Singureni	151
6. Doktor klaun jako wolontariusz	
Doktor klaun w placówce medycznej i opiekuńczej	157
Wejście do placówki	157
Zmagania z monotonią	161
Przestrzeń i przedmioty podopiecznych	163
Muzyka	166
Rozmowy	167
Doktor klaun w relacjach społecznych	168
Role i funkcje doktora klauna	168
Wyjątkowe odwiedziny	175
Doktor klaun jako partner w zabawie i rozrywce	183
Organizowanie gier i zabaw	183
Alternatywne formy zabawy	191
7. Uwagi i rady doświadczonych doktorów klaunów	
Patch Adams o odwiedzinach	201
Praktycy o pracy doktorów klaunów w placówkach medycznych i opiekuńczych	214
Zakazy	228
Troska o własną jakość życia	230
Wyposażenie doktora klauna	232
Przygotowania do międzynarodowej wyprawy	236

8. Wolontariusze Fundacji „Dr Clown” o sobie i swojej pracy

Działalność doktorów klaunów w opiniach wolontariuszy	251
Z pamiętnika doktora klauna	271
Podsumowanie i wnioski	305
Bibliografia	311
Spis zawartości płyty DVD	327
Spis ilustracji	328

Część druga Niezbędnik wolontariusza

Przygotowanie do pracy i integracja zespołu	333
Warsztat dla doktorów klaunów	333
Sesja terapii śmiechem	339
Przewodnik bibliograficzny	347
Humor i śmiech w teorii	347
Humor i śmiech w medycynie i naukach o zdrowiu	354
Humor i śmiech w kontekstach psychologicznych	365
Terapia śmiechem w teorii i praktyce	369
Błązen i klaun (opracowania naukowe i biografie)	374
Doktor klaun (poradniki, wspomnienia, opracowania naukowe)	376
Wolontariat (poradniki, opracowania naukowe)	380
Chorowanie, umieranie, cierpienie, bajki terapeutyczne (książki dla dzieci i młodzieży)	382
Chorowanie, umieranie, cierpienie (książki dla dorosłych)	383
Alternatywne formy terapii w teorii i praktyce	386
Poradniki na temat gier i zabaw	389
Przewodnik filmowy	391
Doktor klaun i terapia śmiechem	391
Chorowanie, niepełnosprawność, umieranie (filmy fabularne i reportaże)	392
Przewodnik internetowy	395
Klauni i doktorzy klauni	395
Śmiech w terapii i edukacji, kluby i szkoły śmiechu	401
Badania naukowe humoru, komizmu i śmiechu	402
Czasopisma na temat humoru, komizmu i śmiechu w różnych kontekstach	403
Portale humorystyczne, ciekawostki na temat humoru i śmiechu w różnych kontekstach	404
Wyposażenie sali śmiechu – wybór zabawnych lektur oraz filmów, słuchowisk i koncertów	407
Materiały dla dzieci i młodzieży	407

Lektury	407
Komedie i filmy familijne	412
Słuchowiska, koncerty, piosenki	414
Materiały dla dorosłych	415
Lektury	415
Komedie	422
Przedstawienia teatralne, widowiska kabaretowe i muzyczne	428
Słuchowiska, koncerty, przedstawienia, piosenki	430
Gry i zabawy	433
Wyliczanki	433
Zajęcia grupowe	436
Zajęcia bez rekwizytów	436
Zajęcia z rekwizytami	440
Płasy	441
Zabawy z dotykiem	445
Wybór dokumentów	447
Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie	447
Statut Fundacji „Dr Clown”	456
Ramowy opis stanowiska pracy Fundacji „Dr Clown”	465
Porozumienie o wykonywaniu świadczeń wolontarystycznych w Fundacji „Dr Clown”	467
Regulamin pracy zespołu wolontariuszy „Wesoła rodzinka”	471

Fragmenty recenzji wydawniczych

*Boże, po stokroć święty, mocny i uśmiechnięty
Iżeś stworzył papugę, zaskrońca, zebkę przegowaną
kazaleś żyć wiewiörce i hipopotamom
teologów łaskoczesz chrabąszcza wąsami
dzisiaj, gdy mi smutno i duszno, i ciemno
uśmiechnij się nade mną.*

Jan Twardowski *Suplikacje*¹

Recenzjom książek, dysertacji na ogół przyświeca powaga, zagłębienie w semantyczność pojęć i zgodność metodologiczną. Biorąc do ręki tekst Przemysława Grzybowskiego, przypomniałem sobie powyższy wiersz księdza Jana, księdza, który w swojej istocie bycia postrzeżał świat przez pryzmat Boga RADOŚCI, Boga, o którym pisze rabbi Brandstaetter: „Jonasz ben Ammitaj ruszył w powrotną drogę do ojczyzny, wciąż mając w oczach **uśmiech Niewidzialnego**”². Czym jest recenzowana książka? Można zamiast stron mądrych i elokwentnych wywodów napisać, że jest ową drogą powrotną, jest ową papugą, zaskrońcem, tym wszystkim, co łaskocze teologów, lekarzy, psychologów – jest drogą pod prąd. Przemysław Grzybowski nie bagatelizuje metodologii i semantyki, ale w zgodzie z nimi pisze o czymś, co wydaje się mało poważne, a tak naprawdę jest **powagą** samą w sobie. Nie pisze On o wesołkowatości, o błaznowaniu, ale o tym, o czym w powadze kitli lekarskich, katedr naukowych i testów psychologicznych zapomnieliśmy, o tym, że najlepszym lekarstwem jest prosty śmiech, śmiech nie z kogoś, ale dla kogoś. *Doktor klaun!* to umiejętna kompilacja świetnie dobranej teorii, w tym głębokich przemyśleń z praktyką, jak śmiać się dla kogoś.

*Prof. nadzw. dr hab. Józef Binnebesel –
Wyższa Szkoła Edukacji Zdrowotnej i Nauk Społecznych w Łodzi*

¹ Cyt. za: R. Brandstaetter: *Krąg biblijny*. Wydawnictwo M, Kraków 2003.

² *Ibidem*, s. 320.

* * *

Przedłożone do recenzji opracowanie nie jest [...] tylko książką ukazującą pracę tytułowego doktora klauna, ale także prezentującą szeroko pojęte działania na rzecz osób wymagających wsparcia emocjonalnego. To również książka o terapii, śmiechu, relacjach ludzkich osadzonych w perspektywie środowisk różnych kultur. Ponadto to zbiór praktycznych wiadomości o wolontariacie i fachowej profesji. To zatem praca interdyscyplinarna łącząca wiedzę z różnych obszarów, między innymi: medycyny, pedagogiki terapeutycznej i opiekuńczej, psychologii, a także socjologii. Nie brakuje w niej wątków antropologicznych i historycznych. Wszystkie one stanowią starannie dobrany kontekst terapii śmiechem. [...]

Ponieważ śmiech to przede wszystkim element naszego codziennego życia, w książce nie brakuje praktycznych odniesień. Druga część jest skarbnicą wiedzy praktycznej – przydatnej wolontariuszom, opiekunom, rodzicom i wielu innym ludziom. Wysoko zatem oceniam pomysł pracy, podkreślając jej wartość poznawczą dla polskiego czytelnika. [...] Jest swoistym wzorcem praktycznych zastosowań nauki lub odwrotnie – wyprowadzania z praktyki koncepcji naukowych. Uznaję zatem tę książkę za wyjątkowe opracowanie popularnonaukowe, które spełnia warunki pracy naukowej oraz przewodnika praktycznego zawierającego prócz instrukcji także wiele interesujących, dla przeciętnego czytelnika, informacji. [...] Projekt napisania książki o geloterapii tak kompleksarnej w aspekcie ujęć teoretycznych i jednocześnie osadzonej w praktyce należy uznać za zadanie karkołomne. Dokładna analiza treści przedłożonego do recenzji opracowania pozwala stwierdzić, że z projektu tego Autor wywiązał się doskonale.

Książka *Doktor klaun!* jest doskonałym przykładem wykorzystywania teorii w praktyce. Autor sprawnie ukazuje teoretyczne podstawy terapii śmiechem, a następnie wykorzystuje je w praktycznych odniesieniach, wszystko nie tylko popiera przykładami, ale uzupełnia również zbiorem konkretnych wskazówek przyjmujących postać kompletnego poradnika. Treść książki wypełnia zatem lukę w teorii terapii dotyczącą geloterapii oraz porządkuje praktyczny jej wymiar.

Oceniając pracę, warto podkreślić jej logiczny układ, przejrzystość i poprawność merytoryczną. [...] Zapewne będzie cieszyła się uznaniem nie tylko teoretyków, szczególnie osób zajmujących się terapią, ale także, a może przede wszystkim praktyków – terapeutów, wolontariuszy, opiekunów, asystentów osób niepełnosprawnych i wielu innych ludzi podejmujących działania na rzecz osób będących w trudnej sytuacji życiowej.

*Prof. nadzw. dr hab. Zenon Gajdzica –
Uniwersytet Śląski w Katowicach*

* * *

Ta książka jest jak piękny witraż. Rzuca całkiem nowe światło na tematykę terapii śmiechem. Składa się też z wielu magicznych i barwnych elementów. Każdy jej fragment jest bowiem zarówno zbiorem komplementarnych informacji, jak i bodźcem wywołującym u czytających wiele dobrych emocji. To, co postrzegam jako jej wielką zaletę, to fakt, iż łączy ona zarówno rzetelną wiedzę metodyczną i praktyczną – spełniając wymogi podręcznika akademickiego – oraz doświadczenia i wypowiedzi praktyków, osobiste refleksje – wspomnienia z pracy w roli klauna i obserwacje samego autora. Ta pozycja jest żywa, napisana językiem ciekawym i przystępnym, a poprzez przywołane historie wolontariuszy i samego twórcy staje się rzeczywiście niezbędnikiem każdego terapeuty czy tylko pasjonata gelotologii – codziennego praktykanta radości.

Polecam z uśmiechem oraz ku rozwojowi osobistemu i zdrowotnemu czytelników.

*Katarzyna Dera –
Fundacja „Dr Clown”*

Wprowadzenie - uzasadnienie wyboru tematu i założenia metodologiczne

Do zajęcia się problematyką doktorów klaunów i ich pracy, uczynienia jej przedmiotem badań i popularyzacji w postaci monografii zainspirowały mnie wypowiedzi lekarzy, pedagogów i innych osób, z którymi stykam się w praktyce wolontaryjnej w Polsce. Najczęściej – mimo pozytywnego nastawienia do odwiedzin wolontariuszy z czerwonymi nosami u chorych i cierpiących – moi rozmówcy lekceważą tę sprawę, sądząc, że zjawisko jest marginalne; jako spontaniczny produkt kultury masowej w reakcji na film *Patch Adams*¹ w istocie mało poważne i krótkotrwałe; nie ma głębszych podstaw kulturowych, a tym bardziej nie wpisuje się w przedmiot zainteresowań przedstawicieli jakiegokolwiek nurtu refleksji naukowej. Poza tym praca wielu znanych mi polskich zespołów wolontariuszy nawiązujących do idei terapii śmiechem zwykle opiera się na intuicyjnych założeniach lub powielanych na stronach internetowych cytatach z mało wiarygodnych publikacji.

Do ugruntowania negatywnego stereotypu zjawiska przyczynia się fakt, że w naszym kraju trudno dostępne są wartościowe opracowania na temat terapii śmiechem, o doktorach klaunach nie ukazała się zaś jak dotąd żadna książka. Uczniowie i studenci mający zamiar pisać prace dyplomowe o terapii śmiechem, roli doktorów klaunów w placówkach medycznych i opiekuńczych² oraz wartości edukacyjnej ich działań skarżą się na brak rzetelnych punktów odniesienia, które mogliby uwzględnić w podstawach teoretycznych swych rozważań.

¹ T. Shadyac (reż.): *Patch Adams*. Universal, USA 1998.

² Aby nie powtarzać w kolejnych rozdziałach długiej listy instytucji, których dotyczą refleksje związane z tematem niniejszego opracowania, dokonuję swoistego skrótu myślowego, określając je wspólną kategorią „placówki medyczne i opiekuńcze”. Pisząc o placówkach medycznych, mam na myśli szpitale, przychodnie i instytucje służby zdrowia, w których lekarze, pielęgniarki i personel pomocniczy niosą pomoc chorym. Do kategorii placówek opiekuńczych zaliczam instytucje wielofunkcyjne (np. hospicja, domy starców, domy dziecka, domy samotnej matki, warsztaty terapii zajęciowej dla niepełnosprawnych) charakteryzujące się tym, że ich podopieczni są z nimi związani przez dłuższy czas, mieszkają w nich lub regularnie dochodzą do nich i są odbiorcami świadczeń o charakterze opiekuńczym, edukacyjnym itp.

Brakuje im także źródeł przykładów działalności wykraczających poza banalne artykuły, co często zniechęca ich do zajmowania się tym zagadnieniem. Znajomi badacze pełniący na swych uczelniach funkcje promotorów sugerowali mi, że problematyka ta jest mało istotna merytorycznie i nikt w kręgach naukowych nie zajmuje się nią, obawiając się ośmieszenia. Taki stan rzeczy niewątpliwie kompromituje działania doktorów klaunów w oczach lekarzy, naukowców i wielu potencjalnie zainteresowanych osób, sprowadzając je do rangi działalności grupki zapaleńców opartej na wiedzy potocznej, intuicji i osobistej pasji.

Tymczasem w ramach kontaktów z pedagogami i wolontariuszami, m.in. z Brazylii, Meksyku, Peru, Rumunii, Włoch i Stanów Zjednoczonych, mogłem się zorientować, że obecność doktorów klaunów w placówkach medycznych i opiekuńczych nie tylko nie jest przejściową modą będącą reakcją na popularny film, lecz nosi wręcz znamiona ruchu społecznego, którego ośrodki znajdują się przy uczelniach pedagogicznych i medycznych, będąc niezwykle popularne zwłaszcza wśród uczniów i studentów. Identyfikowanie się z działaniami doktorów klaunów członków licznych organizacji pozarządowych, zaangażowanie sponsorów i przejawy tego w rozmaitych formach pracy socjalnej, zwłaszcza w środowiskach defaworyzowanych (borykających się z nędzą materialną i edukacyjną) oraz w projektach terapeutycznych i artystycznych realizowanych w placówkach medycznych i opiekuńczych, pozwalają spojrzeć na te kwestie zupełnie inaczej.

W Hiszpanii istnieje oficjalnie uznawany w oświacie publicznej nurt pedagogiki szpitalnej (hiszp. *pedagogía hospitalaria*)³. Z dokonań jego pasjonatów i specjalistycznej literatury przedmiotu czerpią pedagodzy i ich podopieczni – głównie w krajach Ameryki Południowej i Północnej (z racji rozpowszechnienia na tych obszarach języka hiszpańskiego). W nurcie tym, który należałoby rozpatrywać przede wszystkim w kontekście pedagogii⁴, praca profesjonalistów i amatorów wolontariuszy z pacjentami placówek medycznych przeplata się z aktywnością socjalną – przede wszystkim w środowiskach, w których występuje nędza materialna i edukacyjna. Dotyczy osób w różnym wieku i jest realizowana na zasadzie umowy społecznej – nie tylko w celu poprawiania jakości życia, lecz także intensyfikowania rozwoju cywilizacyjnego społeczeństwa. Od wielu lat na podstawie haseł pedagogiki szpitalnej powstają nieformalne zespoły, organizacje i instytucje doktorów klaunów, których istnienia i pracy nie sposób nie dostrzegać i lekceważyć – choćby nawet ktoś w Polsce jeszcze o nich

³ Patrz: L. Castañeda Quintero: *Pedagogía hospitalaria. Antiguas necesidades y nuevas posibilidades*. W: *Hacia Una Educación sin Exclusión. XXIII Jornadas Nacionales de Universidades y Educación Especial*. Edición electrónica, Universidad de Murcia, Murcia 2006. Szerzej na ten temat: J.L. González y Polaino: *Pedagogía hospitalaria. Actividad educativa en ambientes clínicos*. Narcea, Madrid 1990; C. Grau: *La pedagogía hospitalaria en el marco de una educación inclusiva*. Aljibe, Archidona 2001; O. Lizasoain Rumeu: *Educando al niño enfermo. Perspectivas de la pedagogía hospitalaria*. Eunate, Pamplona 2000; www.pedagogiahospitalaria.net (6.02.2012).

⁴ Pojęcie pedagogii występuje w niniejszym opracowaniu w znaczeniu nadanym mu przez Kazimierza Sośnickiego, to jest odnoszącym się do praktyki edukacyjnej. Patrz: K. Sośnicki: *Pedagogika ogólna*. Księgarnia Naukowa T. Szczęsny, Toruń 1949, s. 5.

nie pisał. Poza tym – dzięki interdyscyplinarnej współpracy środowisk akademickich – zarówno rola śmiechu w terapii, jak i działalność doktorów klaunów jest coraz częstszym tematem opracowań naukowych – zwłaszcza autorstwa badaczy wywodzących się z kręgów medycyny, nauk o zdrowiu, psychologii i pedagogiki.

Poddyscyplinę naukową, której przedmiotem zainteresowań jest śmiech i terapia śmiechem, określa się mianem **gelologii** lub **gelotologii** (z grec. *gelos* – śmiech, śmiać się) – przy czym chodzi tu raczej o interdyscyplinarną refleksję nad śmiechem i humorem w kontekstach: kulturoznawczym, psychologicznym, socjologicznym, antropologicznym, pedagogicznym, językoznawczym, medycznym i innych. W środowisku francuskojęzycznym funkcjonuje też określenie stworzone przez Corinne Cosseron: **rigologia** (z franc. *rigoler* – żartować, rozśmieszać), określające refleksję nad metodyką rozśmieszania i terapią śmiechem⁵.

Korzenie gelologii sięgają 1964 roku, kiedy to psychiatra William F. Fry ze Szkoły Medycyny Uniwersytetu Stanforda (ang. Stanford University School of Medicine)⁶, zajmujący się m.in. terapeutyczną funkcją humoru, założył w Palo Alto i utrzymywał z własnych środków instytut badań nad humorem. Początkowo uczestnikami przeprowadzanych tam badań naukowych byli m.in. klauni, komicy, artyści kabaretowi. Następnie zakres poszukiwań rozszerzono na wiele dziedzin rzeczywistości, a grono badaczy się rozrosło. Współcześnie to ponad dwustu specjalistów z różnych dziedzin, wśród których do najbardziej znanych należą Paul E. McGhee i Jeffrey H. Goldstein⁷, czy Michael Titze i współpracownicy⁸. Opracowane na podstawie badań w Palo Alto liczne rozprawy naukowe złożyły się na kanon klasycznej literatury gelologicznej. W 1980 roku W.F. Fry był jednym z członków założycieli Międzynarodowego Towarzystwa Studiów nad Humorem ISHS (ang. International Society for Humor Studies)⁹ z siedzibą przy Uniwersytecie Oakland (ang. Oakland University)¹⁰ w Kaliforni,

⁵ Patrz np.: C. Cosseron: *L'humour en rigologie*. École Internationale du Rire, Paris 2007; C. Cosseron: *La méditation en rigologie*. École Internationale du Rire, Paris 2010; C. Cosseron: *La musique en rigologie*. École Internationale du Rire, Paris 2006; C. Cosseron: *La rigologie*. École Internationale du Rire, Paris 2003.

⁶ Patrz: med.stanford.edu (6.02.2012).

⁷ Patrz np.: J.H. Goldstein, P.E. McGhee (red.): *Handbook of humor research*. T. 1: *Basic issues*. Springer, New York 1985; J.H. Goldstein, P.E. McGhee (red.): *Handbook of humor research*. T. 2: *Applied studies*. Springer, New York 1985; J.H. Goldstein, P.E. McGhee (red.): *The psychology of humor*. Academic Press, New York 1972; P.E. McGhee: *Humor. Its origin and development*. Freeman, New York 1979.

⁸ Patrz np.: M. Titze: *Die heilende Kraft des Lachens. Mit Therapeutischem Humor frühe Beschämungen heilen*. Kösel-Verlag & Co., München 1995; M. Titze, C.T. Eschenröder: *Therapeutischer Humor. Grundlagen und Anwendungen*. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main 1998; I. Patsch, M. Titze: *Die Humor-Strategie. Auf verblüffende Art Konflikte lösen*. Kösel-Verlag & Co., München 2004; M. Titze, R. Kühn: *Lachen zwischen Freude und Scham. Eine psychologisch-phänomenologische Analyse zum Verständnis der Gelotophie*. Verlag Königshausen & Neumann, Würzburg 2010; M. Titze: *Heilkraft des Humors. Therapeutische Erfahrungen mit Lachen*. Verlag Herder, Freiburg 1985; M. Titze, L. Lambrecht: *Heilsamer Humor. Ein Arbeits-, Spiel- und Lesebuch*. HCD-Verlag, Tuttingen 2011.

⁹ Patrz: www.hnu.edu/ishs (6.02.2012).

¹⁰ Patrz: www.oakland.edu (6.02.2012).

którego członkowie dbają o wysoki standard interdyscyplinarnych badań geologicznych. Członkowie towarzystwa spotykają się podczas organizowanych regularnie międzynarodowych konferencji naukowych – jak ta, która odbyła się w czerwcu 2012 roku w Krakowie na Uniwersytecie Jagiellońskim¹¹.

W Europie ośrodkiem prac geologicznych jest powstałe w 1987 roku francuskie Towarzystwo Rozwoju Badań nad Komizmem, Śmiechem i Humorem CORHUM (franc. Association pour le Développement des Recherches sur le Comique, le Rire et l'Humour)¹². Jego celem jest inicjowanie i propagowanie badań nad komizmem, śmiechem i humorem w kontekstach: literackim, językoznawczym, historycznym, socjologicznym, antropologicznym, psychologicznym, artystycznym itp. We współpracy z Centrum Interdyscyplinarnych Badań nad Humorem CRIH (franc. Centre de Recherche Interdisciplinaire sur l'Humour) działającym przy Uniwersytecie Paryż 8 (franc. Université Paris 8)¹³ Towarzystwo wydaje periodyk naukowy „Humoresques” oraz organizuje cykliczne interdyscyplinarne konferencje naukowe, których pokłosiem są m.in. publikacje naukowe ukazujące się pod szyldem instytucji współpracujących¹⁴.

Jako pedagog i doktor klaun postanowiłem więc wykorzystać swe dotychczasowe doświadczenia oraz kontakty i, przygotowując niniejsze opracowanie, wypełnić lukę epistemologiczną w polskiej refleksji naukowej. Jestem bowiem przekonany – i mam nadzieję przekonać o tym również niektórych czytelników tej książki – że będąca jej przedmiotem problematyka jest interesująca nie tylko jako przedmiot poszukiwań badawczych, lecz także, przede wszystkim, jako inspiracja dla inicjatyw o charakterze edukacyjnym i społecznym.

Rada Unii Europejskiej w dokumencie *Konkluzje w sprawie modernizacji szkolnictwa wyższego* jako jeden z atutów europejskich instytucji szkolnictwa wyższego wskazuje wiązanie działalności dydaktycznej i badawczej z podejmowaniem odpowiedzialności społecznej za środowisko, w którym funkcjonuje uczelnia, angażowaniem się we współpracę między instytucjami i organizacjami oraz nadawanie większego znaczenia badaniom interdyscyplinarnym. Zachęca w związku z tym, by poza swoją misją edukacyjną i badawczą szkolnictwo wyższe dzieliło się wiedzą i innowacyjnością, angażując się w życie społeczności

¹¹ Szerzej na ten temat: W.F. Fry: *Sweet madness. A study of humor*. Science & Behavior Books, Palo Alto 1968; W.F. Fry, M. Allen: *Life studies of comedy writers*. Transaction, New Brunswick 1998; W.F. Fry, M. Allen: *Make'em laugh. A study of humor*. Science & Behavior Books, Palo Alto 1975; W.F. Fry, W.A. Salameh (red.): *Advances in humor and psychology*. Professional Resource Press, Sarasota 1993; W.F. Fry, W.A. Salameh (red.): *Handbook of humor and psychotherapy. Advances in the clinical use of humor*. Professional Resources Exchange, Sarasota 1987; www.hnu.edu/ishs (6.02.2012).

¹² Patrz: www.humoresques.fr (6.02.2012).

¹³ Patrz: www.univ-paris8.fr (6.02.2012).

¹⁴ Szerzej na ten temat: C. Garrite, N. Feuerhahn (red.): *Faire rire: mode d'emploi. Hôpiciens, clownanalystes, auteurs, humoristes...* „Humoresques”, nr 27, Association pour le Développement des Recherches sur le Comique, le Rire et l'Humour, Lyon 2008; R. Puyuelo (red.): *Santé du rire. Humour et thérapies.* „Humoresques”, nr 16, Association pour le Développement des Recherches sur le Comique, le Rire et l'Humour, Lyon 2002; www.humoresques.fr (6.02.2012).

lokalnej i wspierając jej rozwój m.in. przez działalność społeczną¹⁵. Monografia *Doktor klaun! Terapia śmiechem, wolontariat, edukacja międzykulturowa* nawiązuje bezpośrednio do tej idei. U podstaw prac, których jest ona rezultatem, znajdują się zarówno moje zainteresowania naukowe (problemy edukacji międzykulturowej; zjawiska edukacyjne w środowiskach defaworyzowanych; wychowanie do chorowania, cierpienia i umierania), jak i wieloletnie doświadczenia z pracy wolontaryjnej w Stowarzyszeniu „Dar pomocy” przy Oddziale Chirurgii Dziecięcej z Pododdziałami Urologii i Leczenia Oparzeń w Szpitalu Uniwersyteckim nr 2 im. dra Jana Bizuela w Bydgoszczy¹⁶, Akademickim Centrum Wolontariatu Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy¹⁷ oraz Fundacji „Dr Clown”¹⁸.

Współpraca z tymi instytucjami w charakterze wolontariusza odwiedzającego placówki medyczne i opiekuńcze, prowadzenie otwartych wykładów i warsztatów oraz wielokrotne uczestnictwo w międzynarodowych projektach edukacji i pracy socjalnej pozwalają mi wypowiadać się z pozycji badacza, której przyjęcie postulował m.in. Claude Lévi-Strauss. W odniesieniu do własnej dyscypliny naukowej pisał, że nikt nie powinien nauczać antropologii, jeśli nie przeprowadził przynajmniej jednego poważnego badania w terenie, ponieważ praktyka terenowa jest odpowiednikiem takiej inicjacji, jaką przechodzi kandydat na psychoanalityka, sam poddając się psychoanalizie. W związku z tym nauczanie antropologii powinno być zastrzeżone tylko dla świadków¹⁹. Zgadzając się z tą opinią, uważam, że osobiste doświadczenia w pracy wolontaryjnej pomagają mi ukazać Czytelnikom niniejszego opracowania realistyczny obraz działalności doktorów klaunów w aspektach, które uznałem za najistotniejsze w odniesieniu do rzeczywistości społecznej.

Wychodzę z założenia, że o tak istotnych sprawach, jak relacje z chorymi, cierpiącymi i umierającymi trudno pisać (a zwłaszcza uczyć i wychowywać w odniesieniu do tego rodzaju faktów) wyłącznie na podstawie lektur, choćby najlepszych. Dopiero bezpośrednie zetknięcie się z ludźmi uwikłanymi w życiowe dramaty i środowiskami niosącymi im ulgę, zbudowanie z nimi więzi oraz osobiste próby udzielania pomocy w rozwiązaniu ich problemów pozwalają zrozumieć skalę emocjonalnego obciążenia oraz wysiłków zarówno personelu placówek medycznych i opiekuńczych, ich podopiecznych, jak i pracujących z pasją wolontariuszy, doktorów klaunów. Jednocześnie jednak jestem świadomy, że okoliczności te mogły niekorzystnie wpłynąć na przedstawiony tu opis rzeczywistości, bowiem mimo starań, by zachować naukową obiektywność, być może nie udało mi się uniknąć emocjonalnego zabarwienia komentarzy i wniosków.

¹⁵ Komitet Stałych Przedstawicieli: Nota nr 16746/1/11 z 22 listopada 2011. Rada Unii Europejskiej, Bruksela 2011, s. 1–16.

¹⁶ Patrz: www.darpomocy.pl (6.02.2012).

¹⁷ Patrz: www.acw.ukw.edu.pl (6.02.2012).

¹⁸ Patrz: www.drclown.pl (6.02.2012).

¹⁹ Patrz: C. Lévi-Strauss: *Antropologia strukturalna*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1970, s. 475.

Jeśli tak się stało, serdecznie za to przepraszam i proszę Czytelników o uwzględnienie tego faktu podczas lektury.

Opracowując koncepcję badań, założyłem następujące **cele poznawcze**:

- przedstawienie przesłanek ideologicznych i historycznych terapii śmiechem oraz działalności doktorów klaunów,
- opisanie roli doktorów klaunów w środowisku placówki medycznej i opiekuńczej w kontekście relacji międzykulturowych (zwłaszcza lekarz – pacjent),
- podanie przykładów działalności doktorów klaunów zarówno w inicjatywach lokalnych organizacji, jak i przedsięwzięciach międzynarodowych.

W trakcie gromadzenia materiału badawczego i jego analizy stosowałem holistyczne podejście metodologiczne, które zakłada, że całość to coś więcej niż tylko suma jej składników i dlatego poszczególne zjawiska rzeczywistości należy rozpatrywać w kontekście ich bezpośredniego otoczenia, a niektóre cechy ujawniają się tylko w powiązaniu z szerokim tłem społeczno-kulturowym. Takie podejście występuje w pedagogice powszechnego kształcenia, koncentrującej się właśnie na powiązaniach między zjawiskami w systemach edukacji i ich otoczeniem (społecznym, naukowym, religijnym, politycznym itp.)²⁰. Przyjąłem więc zasadę postępowania porównawczego autorstwa Josepha Lauwerysa, w której edukację postrzega się jako skomplikowany proces powiązany z wszelkimi aspektami życia i dlatego – podejmując próbę opisu rzeczywistości edukacyjnej, analizując okoliczności występowania i zmian badanych faktów (w tym przypadku historycznych, ideologicznych i praktycznych przesłanek działalności doktorów klaunów) – trzeba podejść do nich w perspektywie interdyscyplinarnej²¹. Zawarte tu wątki można zaliczyć do obszarów zainteresowań pedagogiki międzykulturowej, pedagogiki szpitalnej, tanatopedagogiki oraz związanych z terapią i poprawianiem jakości życia nurtów medycyny, nauk o zdrowiu i psychologii.

Metodą zbierania informacji oprócz analizy dokumentów i literatury przedmiotu była obserwacja uczestnicząca i badania w działaniu podczas odwiedzin doktorów klaunów w placówkach medycznych i opiekuńczych oraz międzynarodowych wypraw wolontaryjnych w Brazylii, Peru, Polsce i Rumunii. Przeprowadziłem także wywiady – zarówno bezpośrednio (m.in. z liderami społecznymi doktorów klaunów, jak Patch Adams, Wildeman Adams, Carl Hammerschlag, Alberto Garcia, John Glick, Wendy Ramos), jak i z wykorzystaniem portalu społecznościowego Facebook, dzięki któremu – włączając się w międzynarodową sieć wymiany informacji – wszedłem w kontakt z ponad stoma organizacjami doktorów klaunów z całego świata. Drogą korespondencji uzyskałem wsparcie merytoryczne i materiały ilustracyjne od takich pionierów klaunowania oraz

²⁰ Patrz: T. Hejnicka-Bezwińska: *O zmianach w edukacji. Konteksty, zagrożenia i możliwości*, Wydawnictwo Uczelniane Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2000, s. 43.

²¹ Patrz: J.A. Lauwerys: *La pédagogie comparée: son développement, ses problèmes*. W: M. Debesse, G. Mialaret (red.): *Traité des sciences pédagogiques*. Vol. 3. Presses Universitaires de France, Paris 1972, s. 30–31.

mistrzów terapii śmiechem, jak Michael Christensen, Corinne Cosseron, Kinou, Richard „Snowflake” Snowberg, Christian Tal Schaller.

Moim zamiarem było stworzenie na bazie zgromadzonych informacji opracowania adresowanego do możliwie szerokiego **grona odbiorców**:

- pedagogów zajmujących się problemami edukacji międzykulturowej i wolontariatu;
- nauczycieli, liderów organizacji pozarządowych kierujących zespołami wolontariuszy i przygotowujących ich do pracy w różnych okolicznościach;
- wolontariuszy oraz osób, które zastanawiają się nad podjęciem pracy wolontaryjnej jako doktorzy klauni, lecz nie tylko;
- pracowników placówek medycznych i opiekuńczych (lekarzy, terapeutów, psychologów, pielęgniarek, wolontariuszy), pracowników socjalnych, opiekunów osób chorych i niepełnosprawnych poszukujących optymalnych rozwiązań w zakresie poprawy jakości życia pacjentów i podopiecznych;
- studentów nauk humanistycznych i społecznych, medycyny i nauk o zdrowiu poszukujących podczas pisania prac na ocenę inspiracji, wskazówek bibliograficznych i metodycznych, jak również sugestii jak praktycznie wykorzystać zdobytą wiedzę;
- osób zainteresowanych mało znaną w Polsce działalnością doktorów klaunów i związanymi z nią kwestiami terapii śmiechem, pracy wolontaryjnej, poprawiania jakości życia itp.

W tym sensie moje prace miały charakter aplikacyjny i prakseologiczny. Założenie tak szerokiego grona potencjalnych Czytelników wiąże się z celem praktycznym moich badań i znajduje wyraz w dwuczłonowym układzie treści niniejszej publikacji.

Część pierwsza niniejszego opracowania zawiera charakterystykę ideologicznych oraz historycznych przesłanek terapii śmiechem i ruchu doktorów klaunów; ukazuje doktora klauna w sieci relacji społecznych w odwiedzanych placówkach, jak również jako uczestnika rozmaitych form pracy mającej na celu poprawę jakości życia ludzi w różnych okolicznościach. Ze względu na interdyscyplinarność podejmowanych zagadnień i – w związku z tym – ich znaczną rozległość tematyczną niektóre problemy zostały tylko zasygnalizowane, ujęte hasłowo i opatrzone rozbudowanymi przypisami, które odsyłają Czytelnika do literatury uzupełniającej. Podobnie jest w przypadku obszernego zestawu rad i uwag dla praktyków pracy wolontaryjnej i terapii śmiechem, w którym powołuję się na liczne grono doświadczonych specjalistów. Także rozdziały w drugiej części książki są adresowane głównie do wolontariuszy i innych osób pracujących z chorymi, cierpiącymi i umierającymi, zwłaszcza w placówkach medycznych i opiekuńczych. Zamieściłem tam scenariusze zajęć o charakterze warsztatowym i integracyjnym, obszerne przewodniki bibliograficzne, filmowe i internetowe, wskazówki dotyczące wyposażenia sal śmiechu oraz organizowania gier i zabaw, a także wzory dokumentów wykorzystywanych przez organizacje wolontaryjne.

Jest to pierwsza w Polsce monografia ukazująca działalność doktorów klaunów pod różnym kątem. Autorzy większości opracowań obcojęzycznych na ten temat najczęściej koncentrują się wybiórczo na relacjach i wspomnieniach doktorów klaunów, problemach terapii śmiechem, pracy wolontaryjnej czy funkcjonowania zespołów personelu placówek medycznych i opiekuńczych. Jak dotąd w żadnym z cytowanych źródeł nie spotkałem się z ujęciem środowiska placówek medycznych i opiekuńczych w kategoriach kulturowego pogranicza i rozpatrywania występujących tam relacji międzyludzkich przez pryzmat edukacji międzykulturowej. Także wykorzystywana przeze mnie koncepcja wspólnoty śmiechu autorstwa Kazimierza Żygulskiego nie została przywołana przez żadnego autora w odniesieniu do działalności wolontaryjnej. Liczę się więc z tym, że tego rodzaju oryginalne wątki niniejszej monografii mogą się stać przedmiotem krytyki i dyskusji. Z góry serdecznie dziękuję za wszelkie uwagi i sugestie. Mimo tych obaw i chęci, by zgromadzony materiał wzbogacać o nowe wątki i poszerzać te już podjęte, mam nadzieję, że taka forma jego prezentacji spotka się z życzliwym przyjęciem Czytelników.

Wykrzyknik pojawiający się w tytule niniejszej książki stanowi symboliczny wyraz uśmiechu, śmiechu i radości, jakimi podopieczni – zwłaszcza dzieci – reagują na odwiedziny doktorów klaunów. Życzę więc Państwu nie tylko przyjemnej lektury, lecz także jak najczęstszych pretekstów do stawiania tego rodzaju wykrzykników w życiu własnym i innych.

*Przemysław Paweł Grzybowski
Bydgoszcz, maj 2012*

Przewodnik bibliograficzny

Humor i śmiech w teorii

- 2000 ans de rire. *Permanence et modernité*. Presses Universitaires Franc-Comtoises, Besançon 2000.
- Abel M (red.): *An empirical reflection on the smile*. The Edwin Mellen Press, New York 2002.
- Abramowicz M., Bertrand D., Stróżyński T. (red.): *Humor europejski*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1994.
- Albères R.M.: *Le comique et l'ironie*. Hachette, Paris 1973.
- Alexandre A.: *L'art du rire et de la caricature*. May Motters, Paris 1892.
- Apte M.L.: *Humor and laughter. An anthropological approach*. Cornell University Press, Ithaca 1985.
- Armstrong M.: *Laughing. An essay*. Harper, New York 1920.
- Attardo S.: *Humorous texts. A semantic and pragmatic analysis*. Walter de Gruyter, New York 2001.
- Attardo S.: *Linguistic theories of humor*. Walter de Gruyter, New York 1994.
- Aubouin E.: *Les genres du risible. Ridicule, comique, esprit, humor*. OFEP, Marseille 1948.
- Bailey J.: *Intent on laughter*. Quadrangle, New York 1976.
- Bainy M.: *Why we laugh and cry?*. Sunlight Publications, West Ryde 1993.
- Baldensperger F.: *Les définitions de l'humour*. Slatkine, Genève 1973.
- Bariaud F.: *La genèse de l'humour chez l'enfant*. Presses Universitaires de France, Paris 1983.
- Beattie J.: *Essays on poetry and music, as they affect the mind. On laughter, and ludicrous composition. On the usefulness of classical learning*. E. & C. Dilly, W. Creech, Edinburgh 1779.
- Begler E.: *Laughter and the sense of humor*. Intercontinental Medical Book Company, Grune & Stratton, New York 1956.
- Bellenger L.: *Rire et faire rire*. ESF Éditions, Paris 2008.
- Benoît R., Pozzi S.: *Joie, gaieté, amour, sentiments tendres pitié*. C. Reinwald, Paris 1877.
- Berger A.A.: *An anatomy of humor*. Transaction Publishers – The State University of New Jersey, Piscataway 1998.
- Berger A.A.: *Blind men and elephants. Perspectives on humor*. Transaction Publishers – The State University of New Jersey, Piscataway 1995.
- Berger P.: *The last laugh*. Morrow, New York 1975.

- Berger P.L.: *Redeeming laughter. The comic dimension of human experience*. Walter de Gruyter, New York 1997.
- Bergler E.: *Laughter and the sense of humor and irony*. International Medical Books, New York 1956.
- Bergson H.: *Der gelechter. An ophandlung vegn der badaytung fun komizm*. Y. Yatshkovski, Varshe 1928.
- Bergson H.: *Le rire. Essai sur la signification du comique*. Presses Universitaires de France, Paris 1991.
- Bergson H.: *Śmiech. Esej o komizmie*. Wydawnictwo Literackie, Kraków 1977.
- Blumenfeld E., Alpern L.: *The smile connection*. Prentice Hall, Englewood Cliffs 1986.
- Borecký V.: *Odvrácená tvař humoru (ke komice absurdity)*. Dauphin, Liberec – Praha 1996.
- Borev Ů.B.: *Komičeskoe, ili o tom, kak smeh kaznit nesoveršenstvo mira, očišaet i obnovlâet čeloveka i utverždaet radost' bytiâ*. Iskusstvo, Moskva 1970.
- Borev Ů.B.: *O komičeskom*. Akademia Nauk SSSR. Institut Mirovoj Literatury im. A.M. Gorkogo, Iskusstvo, Moskva 1957.
- Borev Ů.B.: *Tragičeskoe i komičeskoe v dejstvitel'nosti i v iskusstve*. Znanie, Moskva 1955.
- Boston R.: *An anatomy of laughter*. Collins, London 1974.
- Bouillant F.: *Le rire chez Bergson*. Bertrand Lacoste, Paris 1994.
- Bremmer J., Roodenburg H. (red.): *A cultural history of humor*. Blackwell Publishers, Malden 1997.
- Buton C.N.: *Who laughs last?*. Oxford University Press – G. Cumberlege, Oxford – Melbourne 1945.
- Bystroń J.S.: *Komizm*. Książnica Atlas, Lwów – Warszawa 1939.
- Cahen G. (red.): *L'humour, un état d'esprit*. Autrement, Paris 1992.
- Cazamian L.: *Pourquoi nous ne pouvons définir l'humour*. Didier, Paris 1942.
- Cazamian L.: *The development of english humor*. Duke University Press, Durham 1952.
- Cazeneuve J.: *Le mot pour rire*. Table Ronde, Paris 1984.
- Chapiro M.: *L'illusion comique*. Alcan, Paris 1940.
- Chapman A.J., Foot H.C. (red.): *Humour and laughter. Theory, research and application*. Transaction Publishers – The State University of New Jersey, Piscataway 1996.
- Chapman A.J., Foot H.C. (red.): *It's funny thing, humor. International conference on humor and laughter*. Pergamon Press, Oxford 1977.
- Charney M.: *Comedy. High and low*. Oxford University Press, New York 1978.
- Chłopicki W.: *O humorze poważnie*. Polska Akademia Nauk Oddział w Krakowie, Kraków 1995.
- Cohen G.: *L'humour un état d'esprit*. Autrement, Paris 1992.
- Cohen T.: *Jokes. Philosophical perspectives on laughing matters*. Chicago University Press, Chicago 1999.
- Colby F.M.: *Satire and teeth*. Macmillan, New York 1926.
- Collins-Swabey M.: *Comic laughter*. Yale University Press, London 1961.
- Cooper A.A.: *Sensus communis. An essay on the freedom of wit and humor*. Garland, New York 1971.
- Courdaveaux V.: *Le rire dans la vie et dans les arts*. Didier, Paris 1875.
- Critchley S.: *On humour*. Routledge, London 2002.

- Czekanowicz A., Rosiek S. (red.): *Śmiech. Punkt po punkcie*. Stowarzyszenie Pisarzy Polskich – Oddział Gdański – słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2005.
- Davies C.: *Ethnic humor around the world. A comparative analysis*. Indiana University Press, Bloomington 1990.
- Davies C.: *Jokes and their relation to society*. Walter de Gruyter, New York 1998.
- Dumont L.: *Des causes du rire*. Auguste Durand, Paris 1862.
- Dundes A.: *Cracking jokes. Studies of sick humor cycles and stereotypes*. Ten Speed Press, Berkeley 1987.
- Durant J., Miller J. (red.): *Laughing matters. A serious look at humour*. Longman, London 1988.
- Duvigneaud J.: *Le propre de l'homme. Histoires du comique et de la dérision*. Hachette, Paris 1985.
- Duvigneaud J.: *Rire et après?*. Desclée de Brouwer, Paris 1999.
- Dziemidok B.: *O komizmie. Od Arystotelesa do dzisiaj. słowo/obraz terytoria*, Gdańsk 2009.
- Dzereń-Głowacka S., Kwiatkowska A. (red.): *Humor. Teorie – praktyka – zastosowania*. T. 1: *Odcienie humoru*. Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2008.
- Dzereń-Głowacka S., Kwiatkowska A. (red.): *Humor. Teorie – praktyka – zastosowania*. T. 2: *Zrozumieć humor*. Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2009.
- Eastman M.: *The enjoyment of laughter*. Johnson Reprint Company, New York 1971.
- Eastman M.: *The sense of humor*. Octogon, New York 1979.
- Edelman E.: *Plus on est sage, plus on rit*. La Table Ronde, Paris 1992.
- El Gozy G.: *De l'humour*. Denoël, Paris 1973.
- Elliot R.C.: *The power of satire. Magic, ritual, art*. Princeton University Press, Princeton 1960.
- Enck J.J., Forter E., Whitley A. (red.): *The comic in theory and practice*. Appleton Century Crofts, New York 1960.
- Esar E.: *The humor of humor*. Horizon, New York 1952.
- Escarpit R.: *L'humour*. Presses Universitaires de France, Paris 1970.
- Fabre L.: *Le rire et les rieurs*. Gallimard, Paris 1929.
- Fahlman C.: *Laughing nine to five*. Steelhead Press, Portland 1996.
- Fairbanks D.: *Laugh and live*. Britton Publishing, New York 1917.
- Feibleman J.K.: *In praise of comedy. A study in its theory and practice*. G.Allen and Unwin, London 1939.
- Feinberg L.: *Introduction to satire*. State University Press, Ames 1967.
- Feinberg L.: *The secret of humor*. Rodopi, Amsterdam 1978.
- Ferroni G.: *Il comico nelle teorie contemporanee. Introduzione*. Bulzoni, Roma 1974.
- Fleet F.R.: *A theory of wit and humour*. Kennikat, Port Washington 1890.
- Fourastie J.: *Le rire. Suite*. Denoël, Paris 1983.
- Freud S.: *Dowcip i jego stosunek do nieświadomości*. Sen – KR, Warszawa 1993.
- Fry W.F., Allen M.: *Life studies of comedy writers*. Transaction, New Brunswick 1998.
- Fry W.F., Allen M.: *Make'em laugh. A study of humor*. Science & Behavior Books, Palo Alto 1975.
- Fry W.F.: *Sweet madness. A study of humor*. Science & Behavior Books, Palo Alto 1968.

- Gajda S. (red.): *Stylistyka nr X – Styl i humor*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2001.
- Gajda S., Brzozowska D. (red.): *Świat humoru*. Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2000.
- Galczyński K.I.: *Satyra, groteska, żart liryczny*. Czytelnik, Warszawa 1957.
- Gantar J.: *The pleasure of fools. Essays in the ethics of laughter*. McGill-Queen's Press, Montréal – Kingston 2005.
- Garcia A.N.: *La risa*. Editorial Freeland, Buenos Aires 1973.
- Garczyński S.: *Anatomia komizmu*. Krajowa Agencja Wydawnicza, Poznań 1989.
- Garczyński S.: *Gafy. Komizm mimowolny*. Alfa, Warszawa 1986.
- Garczyński S.: *Śmiechu naszego powszedniego*. Watra, Warszawa 1981.
- Garczyński S.: *Z czego się śmiejecie?*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994.
- Gaultier P.: *Le rire et la caricature*. Hachette, Paris 1906.
- Geier M.: *Z czego śmieją się mądrzy ludzie. Mała filozofia humoru*. Universitas, Kraków 2007.
- Głowiński M. (red.): *Groteska. słowo/obraz terytoria*, Gdańsk 2003.
- Goldstein J.H., McGhee P.E. (red.): *Handbook of humor research*. Vol. 1: *Basic issues*. Springer, New York 1985.
- Goldstein J.H., McGhee P.E. (red.): *Handbook of humor research*. Vol. 2: *Applied studies*. Springer, New York 1985.
- Gołaszewska M.: *Śmieszność i komizm*. Polska Akademia Nauk Oddział w Krakowie – Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Kraków – Wrocław 1987.
- Gregory J.C.: *The nature of laughter*. Routledge, London 1999.
- Grotjahn M.: *Beyond laughter. Humor and the subconscious*. McGraw Hill, New York – Toronto – London 1966.
- Gruner C.R.: *The game of humor. A comprehensive theory of why we laugh*. Transaction Publishers – The State University of New Jersey, Piscataway 1999.
- Gruner C.R.: *Understanding laughter. The workings of wit and humor*. The Nelson Hall, Chicago 1978.
- Hageseth C.: *A laughing place*. Berwick Publishing, Ft. Collins 1988.
- Hight G.: *The anatomy of satire*. Princeton University Press, Princeton 1962.
- Hill C.: *The soul of wit. Joke theory from Grimm to Freud*. University of Nebraska Press, Lincoln 1993.
- Hippocrate: *Le rire et la folie*. Rivages, Paris 1989.
- Hodgart M.: *Satire*. McGraw Hill, New York 1969.
- Hokenson J.: *The idea of comedy. History, theory, critique*. Fairleigh Dickinson University Press, Madison 2006.
- Horton A.S.: *Comedy cinema – theory*. University of California Press, Berkeley 1991.
- Hutcheon L.: *Teoria parodii. Lekcja sztuki XX wieku*. Atut, Wrocław 2007.
- Hutcheson F.: *Thoughts on laughter and observations on the fable of the bees*. Robert and Andrew Foulis, Glasgow 1758.
- Hyde L.: *Trickers makes the world*. Farrar, Straus & Giroux, New York 1998.
- Hyghet A.B.: *Satire*. Macmillan, London 1959.
- Jankélévitch V.: *L'ironie*. Flammarion, Paris 1964.
- Javadi H.: *Satire in persian literature*. Fairleigh Dickinson University Press, Rutherford 1988.

- Jeanson F.: *Signification humaine du rire*. Seuil, Paris 1950.
- Joubert L.: *Treatise on laughter*. University of Alabama Press, Birmingham 1970.
- Kallen H.M.: *Liberty, laughter and tears. Reflections on the relations of comedy and tragedy to human freedom*. Northern Illinois University Press, De Kalb 1968.
- Kimmins C.W.: *The spring of laughter*. Methuen, London 1928.
- Koestler A.: *The act of creation. A study of the conscious and unconscious processes of humor, scientific discovery and art*. Hutchison Press, London 1964.
- Kofman S.: *Pourquoi rit-on? Freud et le mot d'esprit*. Galilée, Paris 1986.
- Koller M.R.: *Humor and society. Explorations in the sociology of humor*. Cap & Gown Pr, Houston 1988.
- Korp H.-A., Müller C., Titze M. (red.): *Mit Humor arbeiten. Jahrbuch HumorCare Deutschland*. HumorCare Verlag, Tuttlingen 2011.
- Kratký R.F.: *Hodnota a skutečnost humoru. Příspěvek filozofii výchovy*. Orbis, Praha 1947.
- Krichtafovitch I.: *Humor theory. Formula of laughter*. Outskirts Press, Parker 2006.
- Krishna Menon V.K.: *A theory of laughter with special relation to comedy and tragedy*. Folcroft Library Editions, Folcroft 1978.
- Laffay A.: *Anatomie de l'humour et du nonsense*. Masson et Cie, Paris 1970.
- Latta R.L.: *The basic humor process. A cognitive-shift theory and the case against incongruity*. Walter de Gruyter, New York 1999.
- Lauter P.: *Theories of comedy*. Anchor Books, New York 1964.
- Lauwick H.: *Parlez-moi d'humour*. Plon, Paris 1967.
- Le Poulain J.: *L'agonie du pitre*. Plon, Paris 1981.
- Leacoc S.B.: *Humour and humanity*. John Lane, London 1935.
- Lefcourt H.M., Martin R.A.: *Humor and life stress. Antidote to adversity*. Springer, New York 1986.
- Lethierry H.: *Écrire pour rire - Oui mais comment?*. L'Harmattan, Paris 2002.
- Lethierry H.: *Potentialités de l'humour. Vers la géloformation*. L'Harmattan, Paris 2002.
- Lethierry H.: *Rire en toutes lettres*. Septentrion, Lille 2001.
- Lethierry H.: *Se former dans l'humour. Mourir de rire*. Chronique sociale, Lyon 2001.
- Lewis P.: *Comic effects. Interdisciplinary approaches to humor in literature*. State University of New York Press, New York 1989.
- Lewis P.: *Cracking up. American humor in a time of conflict*. The University of Chicago Press, Chicago 2006.
- Libman Z.A.: *Ahoniia smikhu*. Dnipro, Kyiv 1969.
- Limon J.: *Stand-up comedy in theory, or, abjection in America*. Duke University Press, Durham 2000.
- Ludovici A.M.: *The secret of laughter*. Viking Press, New York 1933.
- MacHovec F.J.: *Humor. Theory, history, applications*. Charles C.Thomas, Springfield 1988.
- Marmysz J.: *Laughing at nothing. Humor as a response to nihilism*. State University of New York, Albany 2003.
- Marol J.-C.: *Le rire du sacré*. Albin Michel, Paris 1999.
- Mast G.: *The comic mind. Comedy and the movies*. University of Chicago Press, Chicago 1979.

- Mazur J., Rumińska M. (red.): *Humor i karnawalizacja we współczesnej komunikacji językowej*. Centrum Języka i Kultury Polskiej dla Polonii i Cudzoziemców – Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2007.
- McFadden G.: *Discovering the comic*. Princeton University Press, Princeton 1982.
- McGhee P.E.: *Humor. Its origin and development*. Freeman, New York 1979.
- Mejjad J.: *Le rire dans l'entreprise. Une analyse compréhensive du rire dans la société*. L'Harmattan, Paris 2010.
- Melot M.: *L'oeil qui rit. Le pouvoir comique des images*. Bibliothèque des arts, Paris 1975.
- Ménager D.: *La Renaissance et le rire*. Presses Universitaires de France, Paris 1995.
- Meredith G.: *Essay on comedy and the uses of the comic spirit*. Hard Press, Lenox 2006.
- Mikes G.: *Humor in memoriam*. Routledge & Kegan Paul, London 1970.
- Mikes G.: *Laughing matter. Towards a personal philosophy of wit and humor*. Library Press, New York 1971.
- Mindess H., Miller C., Turek J., Bender A., Corbin S.: *The antioch humor test. Making sense of humor*. Avon, New York 1985.
- Mindess H., Turek J. (red.): *The study of humor*. Antioch University Press, Los Angeles 1979.
- Monro D.H.: *Argument of laughter*. Melbourne University Press, Melbourne 1955.
- Morreall J. (red.): *The philosophy of laughter and humor*. State University of New York, Albany 1987.
- Morreall J.: *Comedy, tragedy, and religion*. State University of New York, Albany 1999.
- Morreall J.: *Taking laughter seriously*. State University of New York, Albany 1983.
- Morris C.: *An essay towards fixing the true standards of wit, humour, raillery, satire and ridicule*. J. Roberts & W. Bickerton, London 1744.
- Mulkay M.: *On humor. Its nature and its place in modern society*. Blackwell, New York 1988.
- Neumann F.: *Über das Lachen und Studien. Über den Platonischen Sokrates*. Nijhoff, Den Haag 1971.
- Norrick N.R.: *Conversational joking*. Indiana University Press, Bloomington 1993.
- Olbrechts-Tyteca L.: *Le comique du discours*. Éditions de l'Université, Bruxelles 1974.
- Oliver E.J.: *Hypocrisy and humor*. Sheed & Ward, London – New York 1960.
- Olson E.: *The theory of comedy*. Indiana University Press, Bloomington 1964.
- Orben R.: *Comedy technique*. Wehman, Hackensack 1951.
- Oring E.: *Engaging humor*. University of Illinois Press, Champaign 2003.
- Oring E.: *Humor and the individual*. California Folklore Society, Los Angeles 1984.
- Oring E.: *Jokes and their relations*. University Press of Kentucky, Lexington 1992.
- Pagnol M.: *Notes sur le rire*. Fallois, Paris 1990.
- Palmer J.: *Taking humour seriously*. Routledge, London 1994.
- Pannebourg W.A.: *Les écrivains satiriques*. Presses Universitaires de France, Paris 1954.
- Parkin J. (red.): *French humour*. Papers based on a colloquium held in the French Department of the University of Bristol, November 30, 1996. University of Bristol Press, Rodopi 1999.
- Passi I.: *Powaga śmieszności*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980.
- Paton G.E.C., Powell C., Wagg S. (red.): *The social faces of humour. Practices and issues*. Arena Press, Aldershot 1996.

- Paulson R. (red.): *Satire. Modern essays in criticism*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1971.
- Paz O., Medellin Zenil A., Beverido F.: *Magia de la risa*. Secretaria de Educacion Publica, Mexico 1971.
- Pękała E. (red.): *Śmiech „Punkt po Punkcie”*. słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2005.
- Philbert L.: *Le rire. Essai littéraire, moral et psychologique*. Librairie Germer Baillere et Cie, Paris 1883.
- Pirandello L.: *On humor*. University of North Carolina Press, Chapel Hill 1974.
- Plessner H.: *Śmiech i płacz. Badania nad granicami ludzkiego zachowania*. Antyk, Kęty 2004.
- Poinsinet de Sivry L.: *Traité des causes physiques et morales du rire relativement á l'art de l'exciter*. University of Exeter, Exeter 1986.
- Potter S.: *Sense of humour*. Henry Holt, New York 1954.
- Potter S.: *The sense of humor*. Penguin, London – New York 1954.
- Provine R.: *Laughter. A scientific investigation*. Viking Press, New York 2001.
- Provine R.: *Le rire, sa vie, son oeuvre. Le plus humain des comportements expliqué par la science*. Robert Llafont, Paris 2003.
- Qeennell P. (red.): *The essence of laughter and other essays, journals, and letters*. Meridian Books, New York 1956.
- Rapp A.: *The origin of witt and humor*. Dutton, New York 1951.
- Raskin V. (red.): *The primer of humor research*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York 2008.
- Raskin V.: *Semantic mechanisms of humor*. D. Reidel Publishing, Dordrecht 1985.
- Rishel M.A.: *Writing humor. Creativity and the comic mind*. Wayne State University Press, Detroit 2002.
- Ritchie G.D.: *The linguistic analysis of jokes*. Routledge, London 2004.
- Rizzo S.: *Becoming a humor being. The power to choose a better way*. Full Circle Publishing, Ipswich 2000.
- Robert J.-M., Cormanski A. (red.): *Humour et enseignement des langues*. Le Français dans le Monde – Recherches et Applications, numéro spécial, Clé International, Paris 2002.
- Ross A.: *The language of humour*. Routledge, London 1998.
- Roux G., Laharie M.: *L'humour. Histoire, culture et psychologie*. Société Internationale de Psychopathologie de l'Expression, Pau 1998.
- Rubinstein H.: *Psychosomatique du rire*. Robert Laffont, Paris 1983.
- Russell R.E.: *Life, mind, and laughter. A theory of laughter*. Adams, Chicago 1987.
- Samra C.: *Holy humor*. Master Media, New York 1996.
- Sanders B.: *Sudden glory. Laughter as subversive history*. Beacon Press, Boston 1995.
- Sarrazin B.: *Le rire et le sacré*. Desclée de Brouwer, Paris 1991.
- Sauvy A.: *Aux sources de l'humour*. Calmann-Lévy, Paris 1976.
- Sauvy A.: *Humour et politique*. Calmann-Lévy, Paris 1979.
- Schnerb C.: *Du rire. Comique, esprit, humour*. Imago, Paris 2003.
- Shershow S.C.: *Laughing matters. The paradox of comedy*. University of Massachusetts Press, Amherst 1986.
- Shibles W.: *Humor reference guide. A comprehensive classification and analysis*. Southern Illinois University Press, Carbondale 1998.
- Sibony D.: *Les sens du rire et de l'humour*. Odile Jacob, Paris 2010.

- Simoen J.-C.: *Le rire*. Laffont, Paris 1981.
- Simon R.K.: *The labyrinth of the comic. Theory and practice from Fielding to Freud*. Florida State University Press, Tallahassee 1985.
- Simpson P.: *On the discourse of satire. Towards a stylistic model of satirical humor*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia 2003.
- Smadja E.: *Le rire*. Presses Universitaires de France, Paris 1993.
- Stearns F.R.: *Laughing: physiology, pathophysiology, psychology, pathopsychology and development*. Thomas Press, Springfield 1972.
- Stern A.: *Philosophie du rire et des pleurs*. Presses Universitaires de France, Paris 1949.
- Stott A.: *Comedy*. Routledge, London 2005.
- Sully J.: *An essay on laughter*. Longmans, Green and Co., New York 1902.
- Sully J.: *Essai sur le rire, ses formes, ses causes, son développement et sa valeur*. Félix Alcan, Paris 1904.
- Sypher W. (red.): *Comedy*. Johns Hopkins University Press, Baltimore 1980.
- Szafran A.W., Nysenholc A.: *Freud et le rire*. Métailié, Paris 1994.
- Titze M., Lambrecht L.: *Heilsamer Humor. Ein Arbeits-, Spiel- und Lesebuch*. HCD-Verlag, Tuttlingen 2011.
- Trumble A.: *A brief history of the smile*. Basic Books, New York 2004.
- Turek J. (red.): *The study of humor*. Antioch College, Los Angeles 1979.
- Ueberhorst K.: *Das Komische*. T. 1–2. G. Wigand, Leipzig 1896–1900.
- Venard J.: *Les vertus du rire*. Trustar, Montréal 1997.
- Victoroff D.: *Le rire et le risible. Introduction à la psychosociologie du rire*. Presses Universitaires de France, Paris 1953.
- Vulis A.: *V laboratorii smekha*. Khudoznaja Literatura, Moskwa 1966.
- Westwood R.I., Rhodes C. (red.): *Humour, work and organisation*. Routledge, London 2007.
- Wilde L.: *Great comedians talk about comedy*. Executive Books – Jester Press, Charlotte 2000.
- Wilde L.: *How the great comedy writers create laughter*. Nelson Hall, New York 1976.
- Wilde L.: *The Larry Wilde treasury of laughter*. Jester Press, Charlotte 2006.
- Wilde L.: *When You're up to Your eyeballs in alligators*. Jester Press, Charlotte 2006.
- Wilde L.: *You're never too old to laugh*. Pinnacle, Saint Louis 1997.
- Worms F. (red.): *Le rire. Dossier critique*. Presses Universitaires de France, Paris 2000.
- Ziv A., Diem J.M.: *Le sens de l'humour*. Dunod – Bordas, Paris 1987.
- Ziv A.: *National styles of humor*. Greenwood Press, Santa Barbara 1988.
- Ziv A.: *Personality and sense of humor*. Springer, New York 1984.
- Żygulski K.: *Wspólnota śmiechu. Studium socjologiczne komizmu*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1985.

Humor i śmiech w medycynie i naukach o zdrowiu

- Aarstad H.J., Aarstad A.K., Himdal J.H., Olofsson J.: *Mood, anxiety and sense of humor in head and neck cancer patients in relation to disease stage, prognosis and quality of life*. „Acta Otolaryngologia” 2005, nr 125, s. 557–565.

- Adams E.R., McGuire F.A.: *Is laughter the best medicine? A study of the effects of humor on perceived pain and affects*. „Activities, Adaptation, and Ageing” 1986, nr 1, s. 157–75.
- Antonio I.J. d': *The use of humor with children in hospital settings*. W: P. McGhee (red.): *Humor and Children's Development*. Haworth, New York 1989, s. 157–171.
- Astedt P., Liukkonen A.: *Humor in nursing-care*. „Journal of Advanced Nursing” 1994, nr 1, s. 183–188.
- Bellert J.L.: *Humor. A therapeutic approach in oncology nursing*. „Cancer Nursing” 1989, nr 12, s. 65–70.
- Bennett H.J. (red.): *The best of medical humor*. Hanley and Belfus, Philadelphia 1991.
- Berger J., Coulehan J., Belling C.: *Humor in the physician-patient encounter*. „Archives of Internal Medicine” 2004, nr 164, s. 825–830.
- Berk L.S., Stanley A.T., Fry W.F., Napier B.J., Lee J.W., Hubbard R.W., Lewis J.E., Eby W.C.: *Neuroendocrine and stress hormone changes during mirthful laughter*. „American Journal of the Medical Sciences” 1989, nr 6, s. 390–396.
- Berk R.A.: *The active ingredients in humor. Psychophysiological benefits and risks for older adults*. „Educational Gerontology” 2001, nr 27, s. 323–339.
- Bethea L.S., Travis S.S., Pecchioni L.: *Family caregivers' use of humor in conveying information about caring for dependent older adults*. „Health Communication” 2000, nr 4, s. 361–376.
- Bihn P.: *Starting a humor cart*. „Journal of Nursing Jocularly” 1995, nr 2, s. 32–34.
- Black D.: *Laughter*. „Journal of the American Medical Association” 1984, nr 252, s. 2995–2997.
- Black D.: *Pathological laughter*. „Journal of Nervous and Mental Diseases” 1982, nr 2, s. 67–71.
- Blair W.: *What's funny about doctors*. „Perspectives in Biology and Medicine” 1977, nr 21, s. 89–98.
- Blum R.: *The management of the doctor-patient relationship*. McGrawHill, New York 1960.
- Booth R.J., Petrie K.J., Pennebaker J.W.: *Changes in circulating lymphocyte numbers following emotional disclosure: evidence of buffering?*. „Stress Medicine” 1997, nr 13, s. 23–29.
- Brallier J.M.: *Medical wit and wisdom*. Running Press, Philadelphia 1993.
- Brown W.A., Sirota A.D., Niaura R., Engebretson T.O.: *Endocrine correlates of sadness and elation*. „Psychosomatic Medicine” 1993, nr 55, s. 458–467.
- Buckwalter K.C., Gerdner L.A., Stolley G.R., Kudart J.M., Ridgeway S.: *Shining through. The humor and individuality of persons with alzheimer's disease*. „Journal of Gerontology Nursing” 1995, nr 3, s. 11–16.
- Buffum M., Brod M.: *Humor and well-being in spouse caregivers of patients with alzheimer's disease*. „Applied Nursing Research” 1998, nr 1, s. 12–18.
- Buxman K., LeMoine A. (red.): *Nursing perspectives on humor*. Power Publications, Staten Island 1995.
- Buxman K.: *Emergency stat. Nintendo overdose*. „Journal of Nursing Jocularly” 1993, nr 2, s. 22–25.
- Buxman K.: *Humor as folklore*. „Journal of Nursing Jocularly” 1995, nr 2, s. 44–45.
- Buxman K.: *HumoRx*. „Journal of Nursing Jocularly” 1994, nr 1, s. 44–45.

- Carlsson K., Petrovic P., Skare S., Petersson K.M., Ingvar M.: *Tickling expectations. Neural processing in anticipation of a sensory stimulus.* „Journal of Cognitive Neuroscience” 2000, nr 4, s. 691–703.
- Carroll J.L., Schmidt J.L.: *Correlation between humorous coping style and health.* „Psychological Reports” 1992, nr 2, s. 402.
- Carroll J.L.: *The relationship between humor appreciation and perceived physical health.* „Psychology – A Journal of Human Behavior” 1990, nr 2, s. 34–37.
- Chandler M.R.: *Healthy irreverence. Humor in stories of illness.* „Humor – International Journal of Humor Research” 1988, nr 1, s. 299–306.
- Chapple A., Ziebland S.: *The role of humor for men with testicular cancer.* „Qualitative Health Research” 2004, nr 14, s. 1123–1139.
- Christie W., Moore C.: *The impact of humor on patients with cancer.* „Clinical Journal of Oncological Nursing” 2005, nr 2, s. 211–218.
- Clatworthy S.: *Therapeutic play. Effects on hospitalized children.* „Children’s Health Care” 1981, nr 9, s. 108–113.
- Cogan R., Cogan D., Waltz W., McCue M.: *Effects of laughter and relaxation on discomfort thresholds.* „Journal of Behavioral Medicine” 1987, nr 2, s. 139–144.
- Cohen S., Miller G.E., Rabin B.S.: *Psychological stress and antibody response to immunization. A critical review of the human literature.* „Psychosomatic Medicine” 2001, nr 1, s. 7–18.
- Cohen S., Tyrrell D.A.J., Smith A.P.: *Psychological stress and susceptibility to the common cold.* „New England Journal of Medicine” 1991, nr 325, s. 606–612.
- Corcoran R., Cahill C., Frith C.D.: *The appreciation of visual jokes in people with schizophrenia. A study of „mentalizing” ability.* „Schizophrenia Research” 1997, nr 24, s. 319–327.
- Coser R.L.: *Laughter among colleagues. A study of the social functions of humor among the staff of a mental hospital.* „Psychiatry” 1960, nr 1, s. 81–95.
- Coser R.L.: *Some social functions of laughter. A study of humour in a hospital setting.* „Human Relations” 1959, nr 12, s. 171–182.
- Cousins N.: *Anatomy of an illness (as perceived by the patient).* „New England Journal of Medicine” 1976, nr 26, s. 1458–1463.
- Cushner F.D., Friedman R.J.: *Humor and the physician.* „Southern Medical Journal” 1989, nr 1, s. 51–52.
- Dean R.: *Humor and laughter in palliative care. An ethnographic investigation.* „Palliative Care” 2004, nr 2, s. 139–148.
- Dericioglu N., Cataltepe O., Tezel G.G., Saygi S.: *Gelastic seizures due to right temporal cortical dysplasia.* „Epileptic Discord” 2005, nr 2, s. 137–141.
- Des Camp K.D., Thomas C.C.: *Buffering nursing stress through play at work.* „Western Journal of Nursing Research” 1993, nr 5, s. 619–627.
- Dillon K.M., Minchoff B., Baker K.H.: *Positive emotional states and enhancement of the immune system.* „International Journal of Psychiatry in Medicine” 1985, nr 1, s. 13–18.
- Ditlow F.: *The missing element in health care. Humor as a form of creativity.* „Journal of Holistic Nursing” 1993, nr 1, s. 66–79.
- Donnelly P.: *Climbing to the top.* „Journal of Nursing Jocularly” 1993, nr 2, s. 12–15.
- Donnelly P.: *How to be a crack-er nurse.* „Journal of Nursing Jocularly” 1994, nr 1, s. 6–8.

- Dossey L.: „How you are fit to live”. *Humor and health*. „Alternative Therapies” 1996, nr 5, s. 8–100.
- Dowling J.S., Fain J.A.: *A multidimensional sense of humor scale for school-age children. Issues of reliability and validity*. „Journal of Pediatric Nursing” 1999, nr 1, s. 38–43.
- Dowling J.S., Hockenberry M., Gregory R.L.: *Sense of humor, childhood cancer stressors, and outcomes of psychosocial adjustment, immune function, and infection*. „Journal of Pediatric Oncological Nursing” 2003, nr 20, s. 271–292.
- Du Pré A.: *Humor and the healing arts. A multimethod analysis of humor use in health care*. Lawrence Erlbaum, Mahwah 1998.
- Duffy J.: *From humors to medical science. a history of american medicine*. University of Illinois Press, Chicago 1993.
- Dugan D.O.: *Laughter and tears. Best medicine for stress*. „Nursing Forum” 1989, nr 1, s. 18–26.
- Erdman L.: *Laughter therapy for patients with cancer*. „Journal of Psychosocial Oncology” 1993, nr 4, s. 55–67.
- Felson B.: *Humor and medicine*. „Seminars in Roentgenology” 1987, nr 3, s. 141–143.
- Ferguson S., Campinha-Pacote J.: *Humor in nursing*. „Journal of Psychosocial Nursing” 1989, nr 4, s. 29–34.
- Francis B.: *Laughing sprites*. „Journal of Nursing Jocularly” 1992, nr 4, s. 14–15.
- Fry W.F., Savin W.M.: *Mirthful laughter and blood pressure*. „Humor – International Journal of Humor Research” 1988, nr 1, s. 49–62.
- Fry W.F.: *Humor and the brain. A selective review*. „Humor – International Journal of Humor Research” 2002, nr 3, s. 305–334.
- Fry W.F.: *Humor and the cardiovascular system*. W: H. Mindess, J. Turek (red.): *The Study of Humor*. Proceedings of the 2nd International Humor Conference. Antioch College, Los Angeles 1979, s. 56–61.
- Fry W.F.: *Laughter and health*. „Encyclopaedia Britannica Medical and Health Annual” 1984, s. 259–262.
- Fry W.F.: *Laughter: is it the best medicine?*. „Stanford Medical Diary” 1971, nr 10, s. 16–20.
- Fry W.F.: *The biology of humor*. „Humor – International Journal of Humor Research” 1994, nr 2, s. 111–126.
- Fry W.F.: *The physiologic effects of humor, mirth, and laughter*. „Journal of the American Medical Association” 1992, nr 13, s. 1857–1858.
- Futterman A.D., Kemeny M.E., Shapiro D.P., Fahey J.L.: *Immunological and physiological changes associated with induced positive and negative mood*. „Psychosomatic Medicine” 1994, nr 56, s. 499–511.
- Futterman A.D., Kemeny M.E., Shapiro D.P., Polonsky W.: *Immunological variability associated with experimentally-induced positive and negative affective states*. „Psychological Medicine” 1992, nr 1, s. 231–238.
- Galloway G., Cropley A.: *Benefits of humor for mental health. Empirical findings and directions for further research*. „Humor – International Journal of Humor Research” 1999, nr 3, s. 301–314.
- Gelkopf M., Kreitler S., Sigal M.: *Laughter in a psychiatric ward. Somatic, emotional, social, and clinical influences on schizophrenic patients*. „Journal of Nervous and Mental Disease” 1993, nr 5, s. 283–289.

- Gelkopf M., Sigal M.: *It is not enough to have them laugh. Hostility, anger, and humor-coping in schizophrenic patients.* „Humor – International Journal of Humor Research” 1995, nr 3, s. 273–284.
- Gibson L.M.: *Healthy Humor.* Morton Plant Hospital, Clearwater 1988.
- Gigliotti E.: *Let me entertain...er...teach you. Gaining attention through the use of slide shows.* „Journal of Continuing Education in Nursing” 1995, nr 26, s. 31–34.
- Gillies P.A., Stork A., Bretman M.: *Streetwise UK. A controlled trial of an AIDS education comic.* „Health Education Research” 1990, nr 1, s. 27–33.
- Gillikan L.S., Derks P.L.: *Humor appreciation and mood in stroke patients.* „Cognitive Rehabilitation” 1991, nr 5, s. 30–35.
- Goldina P.R., Hutchersona C.A.C., Ochsnerb K.N., Gloverc G.H., Gabrieli J.D.E., Grossa J.J.: *The neural bases of amusement and sadness. A comparison of block contrast and subject-specific emotion intensity regression approaches.* „NeuroImage” 2005, nr 1, s. 26–36.
- Goodman J.: *Laughing matters. Taking your job seriously and yourself lightly.* „Journal of the American Medical Association” 1992, nr 267, s. 18–58.
- Graceffa D.: *Using humor to teach postpartum topics.* „Journal of Nursing Education” 2005, nr 7, s. 340.
- Granek-Catarivas M., Goldstein-Ferber S., Azuri Y., Vinker S., Kahan E.: *Use of humour in primary care. Different perceptions among patients and physicians.* „Postrad Medical Journal” 2005, nr 81, s. 126–130.
- Gullickson C.: *Flatometer II – no more guessing. Advances in nursing technology.* „Journal of Nursing Jocularly” 1994, nr 1, s. 14–15.
- Hageseth C.: *Forbidden humor is not necessarily negative humor.* „Journal of Nursing Jocularly” 1992, nr 4, s. 42–43.
- Hall D.: *No laughing matter. Values, perception, and the demise of AIDS jokes.* „Journal of American Culture” 1993, nr 2, s. 25–30.
- Hansen B.: *True-adventure comic books and american popular culture in the 1940s. An annotated research bibliography of the medical heroes.* „International Journal of Comic Art.” 2004, nr 1, s. 117–147.
- Harrison L.K., Carroll D., Burns V.E., Corkill A.R., Harrison C.M., Ring C., Drayson M.: *Cardiovascular and secretory immunoglobulin. A reactions to humorous exciting, and didactic film presentations.* Elsevier, New York 1999.
- Harrison N.: *Using humour as an educational technique.* „Professional Nurse” 1995, nr 11, s. 198–199.
- Hawkins C. (red.): *Alimentary, my dear doctor. Medical anecdotes and humour.* Radcliffe Medical Press, Oxford 1988.
- Heath R.L., Blonder L.X.: *Conversational humor among stroke survivors.* „Humor – International Journal of Humor Research” 2003, nr 1, s. 91–106.
- Heath R.L., Blonder L.X.: *Spontaneous humor among right hemisphere stroke survivors.* „Brain and Language” 2005, nr 3, s. 267–276.
- Hillman S.M.: *Laugh and learn. Humor in nursing education.* „Journal of Nursing Jocularly” 1995, nr 5, s. 32–34.
- Hirata U., Kodama M.: *The effects of laughter on secretory immunoglobulin A (s-IgA) in saliva.* „International Journal of Behavioral Medicine” 2002, nr 9, s. 115.
- Hirsch R.D., Bruder J., Radebold H.: *Heiterkeit und Humor im Alter, Schriftenreihe der Deutschen Gesellschaft für Gerontopsychiatrie und psychotherapie.* Die Deutsche Bibliothek CIP, Bonn – Hamburg – Kassel 2001.

- Hoare J.: *The best medicine*. „Nursing Standard” 2004, nr 14, s. 18–19.
- Houston D.M., McKee K.J., Carroll L., Marsh H.: *Using humour to promote psychological wellbeing in residential homes for older people*. „Aging and Mental Health” 1998, nr 4, s. 328–332.
- Hubert W., Moller M., Jong-Meyer R. de: *Film-induced amusement changes in saliva Cortisol levels*. „Psychoneuroendocrinology” 1993, nr 4, s. 265–272.
- Hugon G., Jardinier L.: *Pinces sang rire. Le rire dans la relation soignant-soigné*. EVSI, Sion 1997.
- Hulse J.R.: *Humor. A nursing intervention for the elderly*. „Geriatric Nursing” 1994, nr 2, s. 88–90.
- Hunt A.H.: *Humor as a nursing intervention*. „Cancer Nurs” 1993, nr 1, s. 34–39.
- Johnson A.M.: *A study of humor and the right hemisphere*. „Perceptual and Motor Skills” 1990, nr 3, s. 995–1002.
- Johnson J.E., Kirchoff K.T., Endress M.P.: *Altering children's distress behavior during orthopedic cast removal*. „Nursing Research” 1975, nr 24, s. 404–410.
- Johnson J.E., Kirchoff K.T., Endress M.P.: *Easing children's fright during health care procedures*. „Maternal Child Nursing” 1975, nr 4, s. 206–210.
- Johnston R.A.: *Humor – A preventive health strategy*. „International Journal for the Advancement of Counseling” 1990, nr 2, s. 257–265.
- Joshua A.M., Cotroneo A., Clarke S.: *Humor and oncology*. „Journal of Clinical Oncology” 2005, nr 3, s. 645–648.
- Kamei T., Kumano H., Masumura S.: *Changes of immunoregulatory cells associated with physiological stress and humor*. „Perceptual and Motor Skills” 1997, nr 2, s. 1296–1298.
- Karstens S., Leest J., Nijhoff D.J.: *A merry heart doeth good like a medicine. / Een onderzoek naar het hoofdeffect van humor op het fysiek welbevinden*. Utrecht University, Utrecht 1994.
- Katz B.F.: *A neural resolution of the incongruity-resolution and incongruity theories of humor*. „Connection Science: Journal of Neural Computing, Artificial Intelligence, and Cognitive Research” 1993, nr 1, s. 59–75.
- Kiefer F.: *S.L.S.* „Journal of Nursing Jocularly” 1994, nr 1, s. 12–13.
- Kimata H.: *Reduction of allergic responses in atopic infants by mother's laughter*. „European Journal of Clinical Investigation” 2004, nr 9, s. 645–646.
- Klein A.: *The lighter side of death and dying. Listening for laughter*. „Journal of Nursing Jocularly” 1994, nr 1, s. 10–11.
- Knapp P.H., Levy E.M., Giorgi R.G., Black P.H., Fox B.H., Heeren T.C.: *Short-term immunological effects of induced emotion*. „Psychosomatic Medicine” 1992, nr 54, s. 133–148.
- Kravitz S.: *The B.O.N.I. – Burn Out Nurse Inventory*. „Journal of Nursing Jocularly” 1992, nr 4, s. 16–19.
- Kuiper N.A., Nicholl S.: *Thoughts of feeling better? Sense of humor and physical health*. „Humor – International Journal of Humor Research” 2004, nr 1–2, s. 37–66.
- Kurtz S.: *Humour as periorative nursing management tool*. „Seminar in Periorative Nursing” 1999, nr 2, s. 80–84.
- Labott S.M., Ahleman S., Wolever M., Martin R.: *The physiological and psychological effects of the expression and inhibition of emotion*. „Behavioral Medicine” 1990, nr 4, s. 182–189.

- LaPointe L.: *Brain damage and humor. Not a laughing matter*. W: T. Prescott (red.): *Clinical Aphasiology*. Pro-Ed, Austin 1991, s. 53–60.
- Lefcourt H.: *Humor and immune system functioning*. „International Journal of Humor Research” 1990, nr 3, s. 305–321.
- Lefcourt H.: *Humor and life stress*. Springer, New York 1986.
- Lefcourt H.M., Davidson-Katz K., Kueneman K.: *Humor and immune-system functioning*. „Humor – International Journal of Humor Research” 1990, nr 3, s. 305–322.
- Leise C.M.: *The correlation between humor and the chronic pain of arthritis*. „Journal of Holistic Nursing” 1993, nr 1, s. 82–95.
- Levin M.: *Wit and schizophrenic thinking*. „American Journal of Psychiatry” 1957, nr 113, s. 917–919.
- Liechty R.D.: *Humor and the surgeon*. „Archives of Surgery” 1987, nr 5, s. 519–522.
- Lindsey D., Benjamin J.: *Humor in the emergency room*. W: H. Mindess, J. Turek (red.): *The study of humor*. Antioch College, Los Angeles 1979, s. 73–76.
- Lippert L.R., Hunt S.K.: *An ethnographic study of the role of humor in health care transactions*. „Studies in Health and Human Services” 2005, nr 53, tematyczny numer specjalny.
- Ljungdahl L.: *Laugh if this is a joke*. „Journal of the American Medical Association” 1989, nr 4, s. 558.
- Lyons M.W.: *Five minutes with Sandy Mooney*. „Journal of Nursing Jocularly” 1992, nr 4, s. 12.
- Mallett J.: *The use of humour and laughter in patient care*. „British Journal of Nursing” 1993, nr 2, s. 172–175.
- Mandell H.N.: *Frivolity in medicine. Is there a place for it?*. „Postgraduate Medicine” 1988, nr 8, s. 24–28.
- Martin R.A., Dobbin J.P.: *Sense of humor, hassles and immunoglobulin A. Evidence for a stress moderating effect of humor*. „International Journal of Psychiatry in Medicine” 1988, nr 2, s. 93–105.
- Martin R.A.: *Humor, laughter, and physical health. Methodological issues and research findings*. „Psychological Bulletin” 2001, nr 4, s. 504–519.
- Martin R.A.: *Is laughter the best medicine? Humor, laughter, and physical health*. „Current Directions in Psychological Science” 2002, nr 6, s. 216–220.
- Martin R.A.: *Sense of humor and physical health. Theoretical issues, recent findings, and future directions*. „Humor – International Journal of Humor Research” 2004, nr 1–2, s. 1–20.
- Matz A., Brown S.: *Humor and pain management. A review of current literature*. „Journal of Holistic Nursing” 1998, nr 1, s. 68–75.
- Meyer M., Zysset S., Cramon D.Y. von, Alter K.: *Distinct FMRI responses to laughter, speech, and sounds along the human peri-sylvian cortex*. „Cognitive Brain Research” 2005, nr 2, s. 291–306.
- Meyer P.: *Medicalese. A humorous medical dictionary*. Avian-Cetacean Press, Wilmington 1995.
- Miller T.P.: *Humor – The triumph of reason*. „Perspectives in Biology and Medicine” 1986, nr 4, s. 545–559.
- Mitchell L.A., MacDonald R.A., Brodie E.E.: *A comparison of the effects of preferred music, arithmetic and humour on cold pressor pain*. „European Journal of Pain” 2006, nr 4, s. 343–351.

- Moran C.C.: *Short term mood change, perceived funniness and the effect of humour stimuli*. „Behavioral Medicine” 1996, nr 22, s. 32–38.
- Moses N.W., Friedman M.M.: *Using humor in evaluating student performance*. „Journal of Nursing Education” 1986, nr 25, s. 328–333.
- Mould R.F.: *Mould's medical anecdotes*. Taylor and Francis, Philadelphia 1984.
- Nevo O., Keinan G., Teshimovsky-Arditi M.: *Humor and pain tolerance*. „Humor – International Journal of Humor Research” 1993, nr 1, s. 71–88.
- Nevo O., Shapira J.: *The use of humor by pediatric dentists*. W: P. McGhee (red.): *Humor and Children's Development*. Haworth, New York 1989, s. 171–178.
- Nevo O., Shapira J.: *Use of humour in managing clinical anxiety*. „Journal of Dentistry for Children” 1986, nr 53, s. 97–100.
- Nguyen A.: *Le rire et la dérision*. „L'évolution Psychiatrique” 1955, nr 2, s. 217–250.
- Nias D.K.B., Wilson G.D.: *A genetic analysis of humour performance*. W: A. Chapman, H. Foot (red.): *It's a Funny Thing, Humour*. Pergamon, New York 1977, s. 371–374.
- Nilsen A.P., Nilsen D.L.F.: *Health and healing*. W: *Encyclopedia of 20th Century American Humor*. Greenwood Press, Westport 2000, s. 142–145.
- Nilsen D.L.F.: *Humor and health*. „The Creative Child and Adult Quarterly” 1994, nr 4, s. 245–249.
- Nilsen D.L.F.: *Humor and medicine*. W: *Humor Scholarship – A Research Bibliography*. Greenwood, Westport 1993, s. 15–20.
- Ober W.B.: *Bottoms up! A pathologist's essays on medicine and the humanities*. Southern Illinois University Press, Carbondale 1987.
- O'Neal J.: *Vic*. „Journal of Nursing Jocularly” 1993, nr 2, s. 16–19.
- Ornstein R., Sobel D.: *Healthy pleasures*. Addison-Wesley, New York 1989.
- Parrott T.E.: *Humor as a Teaching Strategy*. „Nurse Educator” 1994, nr 19, s. 36–38.
- Parse R.R.: *Laughing and health. A study using Parse's research method*. „Nursing Science Quarterly” 1994, nr 2, s. 55–64, 129–145.
- Paskind H.A.: *Effect of laughter on muscle tone*. „Archives of Neurology and Psychiatry” 1932, nr 28, s. 623–628.
- Patenaude H., Hamelin Brabant L.: *L'humour dans la relation infirmière-patient. Une revue de littérature*. „Recherche en Soins Infirmiers” 2006, nr 85, s. 36–45.
- Pearce J.M.S.: *Some Neurological aspects of humour*. „European Neurology” 2004, nr 3, s. 169–171.
- Pease R.A.: *Cartoon humor in nursing education*. „Nursing Outlook” 1991, nr 6, s. 262–267.
- Perera S., Sabin E., Nelson P., Lowe D.: *Increases in salivary lysozyme and IgA concentrations and secretory rates independent of salivary flow rates following viewing of a humorous videotape*. „International Journal of Behavioral Medicine” 1998, nr 2, s. 118–128.
- Peter L.J., Dana B.: *The laughter prescription*. Ballantine Books, New York 1982.
- Peterson K.E.: *The use of humor in AIDS prevention, in the treatment of HIV-positive persons, and in the remediation of caregiver burnout*. W: M.R. Seligson, K.E. Peterson (red.): *AIDS prevention and treatment. Hope, Humor, and Healing*. Hemisphere, New York 1992.
- Pre A. du: *Humor and the healing arts. A multimethod analysis of humor use in health care*. Lawrence Erlbaum, Mahwah 1998.

- Prerost F.J.: *Health, locus of control, humor, and reduction in aggression*. „Psychological Reports” 1987, nr 3, s. 887–896.
- Prerost F.J.: *Use of humor and guided imagery in therapy to alleviate stress*. „Journal of Mental Health Counseling” 1988, nr 1, s. 16–22.
- Puder C.: *The healthful effects of laughter*. „Journal of Child and Youth Care” 1998, nr 3, s. 45–53.
- Rae M.C., Upchurch J., Sanner J.H., Daniel D.A.: *The psychological impact of play on hospitalized children*. „Pediatric Nursing” 1989, nr 14, s. 617–627.
- Rankin A.M., Philip P.J.: *An epidemic of laughing in the Bukoba district of Tanganyika*. „The Central African Journal of Medicine” 1963, nr 9, s. 167–170.
- Reece R.L.: *Humor in scientific medical writing*. „Minnesota Medicine” 1968, nr 4, s. 563–566.
- Richman J.: *The lifesaving function of humor with the depressed and suicidal elderly*. „Gerontologist” 1995, nr 2, s. 271–273.
- Robbins J.: *Using humor to enhance learning in the skills laboratory*. „Nurse Educator” 1994, nr 19, s. 39–41.
- Robinson V.M.: *Humor and health*. W: P. McGhee, J. Goldstein (red.): *Handbook of Humor Research*. Vol. 2. Springer, New York 1983, s. 157–192.
- Robinson V.M.: *Humor and the health care professions*. „Occupational Therapy Forum” 1987, nr 25, s. 2–6.
- Robinson V.M.: *Humor and the health professions*. C.B. Slack, Thorofare 1991.
- Robinson V.M.: *Humor in nursing*. „American Journal of Nursing” 1970, nr 5, s. 1065–1069.
- Robinson V.M.: *Humor in nursing*. W: C.E. Carlson (red.): *Behavioral Concepts and Nursing Intervention*. J.B. Lippincott, Philadelphia 1978, s. 191–210.
- Robinson V.M.: *Humor in nursing. A hysterical perspective*. W: K. Buxman, A. LeMoine (red.): *Nursing Perspectives on Humor*. Bower Publications, New York 1995, s. 9–17.
- Robinson V.M.: *Humor is serious business*. „Dimensions of Critical Care Nursing” 1986, nr 3, s. 132–33.
- Robinson V.M.: *The purpose and function of humor in OR nursing*. „Today’s OR Nurse” 1993, nr 6, s. 7–12.
- Rodning C.B.: *Humor and healing. A creative process*. „Pharos” 1988, nr 3, s. 38–40.
- Roland, G.C.: *Thoughts about medical writing. Can it be funny and medical?*. „Anesthesia & Analgesia” 1971, nr 2, s. 229–230.
- Rosenberg L.: *A qualitative investigation of the use of humor by emergency personnel as a strategy for coping with stress*. „Journal of Emergency Nursing” 1991, nr 17, s. 197–203.
- Ryan C.A.: *Reclaiming the body. The subversive possibilities of breast cancer humor*. „Humor – International Journal of Humor Studies” 1997, nr 2, s. 187–206.
- Sala F., Krupat E., Roter D.: *Satisfaction and the use of humor by physicians and patients*. „Psychology and Health” 2002, nr 3, s. 269–280.
- Salameh Waleed A., Fry Jr. W.F. (red.): *Humor and wellness in clinical intervention*. Praeger, New York 2001.
- Saper B.: *Humor and healing*. „Psychiatric Times” 1993, nr 5, s. 20–21.
- Saper B.: *Humor in psychiatric healing*. „Psychiatric Quarterly” 1988, nr 59, s. 306–619.
- Satin W.: *The last laugh*. „Diabetes Forecast” 1989, nr 2, s. 41–42.

- Schaller R.: *Humour et handicap. Réflexion sur le rire à l'endroit de la personne présentant un polyhandicap profond*. CFPS, Sion 1999.
- Schmitt N.: *Patient's perception of laughter in a rehabilitation hospital*. „Rehabilitation Nursing” 1990, nr 3, s. 143–146.
- Schwartz E.A.: *Humor in healthcare. The laughter prescription*. Western Schools, Brockton 2005.
- Segal D.: *Playing doctor seriously. Graduation follies at an American medical school*. „International Journal of Health Services” 1984, nr 3, s. 379–396.
- Silberman I.N.: *Humor and health. An epidemiological study*. „American Behavioral Scientist” 1987, nr 3, s. 100–112.
- Silverstein S.: *Mix humor with medicine*. „California Physician” 1991, nr 6, s. 44–47.
- Simon J.J.: *Humor and its relationship to perceived health, life satisfaction, and morale in older adults*. „Issues in Mental Health Nursing” 1990, nr 1, s. 17–31.
- Simon J.M.: *Therapeutic humor. Who's fooling who?*. „Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Services” 1988, nr 4, s. 8–12.
- Skevington S.M., White A.: *Is laughter the best medicine?*. „Psychology and Health” 1998, nr 1, s. 157–169.
- Smadja E.: *Le rire de l'enfant. Ontogenèse du rire*. „La Gazette Medicale” 1991, nr 25, s. 13–16.
- Smadja E.: *Le rire et les philosophes*. „La Gazette Medicale” 1991, nr 25, s. 7–8.
- Smadja E.: *Le rire*. „La Gazette Medicale” 1991, tematyczny numer specjalny.
- Smadja E.: *Un rire ou des rires? Ethologie du rire*. „La Gazette Medicale” 1991, nr 25, s. 9–12.
- Smith D.P.: *Using humor to help children with pain*. „Children's Health Care” 1986, nr 3, s. 187–188.
- Squier H.A.: *Humor in the doctor-patient relationship*. „Family Systems Medicine” 1995, nr 1, s. 101–107.
- Struthers J.: *An exploration into the role of humor in the nursing student-nurse teacher relationship*. „Journal of Advanced Nursing” 1994, nr 19, s. 486–491.
- Sutorius D.: *The transforming force of laughter with the focus on the laughing meditation*. „Journal of Patient Education and Counseling” 1995, nr 9, s. 367–371.
- Svebak S., Martin R.A., Holmen J.: *The prevalence of sense of humor in a large, unselected county population in Norway. Relations with age, sex, and some health indicators*. „Humor – International Journal of Humor Research” 2004, nr 1–2, s. 121–134.
- Svebak S., Sondenaa K., Hausken T., Soreide O., Hammar A., Berstad A.: *The significance of personality in pain from Gallbladder stones*. „Scandinavian Journal of Gastroenterology” 2000, nr 7, s. 759–764.
- Svebak S.: *Humor og helse. Et perspektiv på mestring av stress / Humor and health. A perspective on coping with stress*. „Tidsskrift for Norsk Psykologforening” / „Journal of the Norwegian Psychological Association” 1987, nr 24, s. 355–361.
- Svebak S.: *Humor og helse. Et perspektiv på mestring av stress. / Humor and health. A perspective on coping with stress*. „Tidsskrift for Norsk Psykologforening” / „Journal of the Norwegian Psychological Association” 1987, nr 6, s. 355–361.
- Svebak S.: *Respiratory patterns as predictors of laughter*. „Psychophysiology” 1975, nr 12, s. 62–65.

- Svebak S.: *Some characteristics of resting respiration as predictors of laughter*. W: A. Chapman, H. Foot (red.): *It's a funny thing, humour*. Pergamon, New York 1977, s. 101–104.
- Thomas P.: *The anatomy of coping. Medicine's funny bone*. „Medicine World News” 1986, nr 13, s. 42–66.
- Thorson J.A., Powell F.C., Sarmany-Schuller I., Hampes W.P.: *Psychological health and sense of humor*. „Journal of Clinical Psychology” 1997, nr 6, s. 605–619.
- Trent B.: *Ottawa lodges add humour to armamentarium in fight against cancer*. „Canadian Medical Association Journal” 1990, nr 2, s. 163–166.
- Vaid J., Kobler J.B.: *Laughing matters. Toward a structural and neural account*. „Brain and Cognition” 2000, nr 42, s. 139–141.
- Van Wormer K., Boes M.: *Humor in the emergency room. A social work perspective*. „Health and Social Work” 1997, nr 2, s. 87–93.
- Vardi J., Finkelstein Y., Zlotogorski Z., Hod I.: *L'homme qui rit: inappropriate laughter and release phenomena of the frontal subdominant lobe*. „Behavioral Medicine” 1994, nr 1, s. 44–46.
- Walsh J.J.: *Laughter and health*. D. Appleton and Co., New York 1928.
- Wanzer M., Booth-Butterfield M., Booth-Butterfield S.: *„If we didn't use humor, we'd cry”. Humorous coping communication in health care settings*. „Journal of Health Communication” 2005, nr 2, s. 105–125.
- Warner S.L.: *Humor. A coping response for student nurses*. „Archives of Psychiatric Nursing” 1991, nr 1, s. 10–16.
- Warren B. (red.): *Suffering the slings and arrows of outrageous fortune*. International perspectives on stress, laughter and depression. Rodopi, Amsterdam & New York 2006.
- Watson M.J., Emerson S.: *Facilitate learning with humor*. „Journal of Nursing Education” 1988, nr 27, s. 89–90.
- Weisenberg M., Tepper I., Schwarwald J.: *Humor as a cognitive technique for increasing pain tolerance*. „Pain” 1995, nr 2, s. 207–212.
- White L.A., Lewis D.J.: *Humor. A teaching strategy to promote learning*. „Journal of Nursing Staff Development” 1990, nr 6, s. 60–64.
- Wilde L.: *More the official doctors joke book*. Bantam, New York 1986.
- Wilde L.: *The official doctors joke book*. Bantam, New York 1981.
- Williams H.: *Humor and healing. Therapeutic effects in geriatrics*. „Gerontion” 1986, nr 3, s. 14–17.
- Winner E., Brownell H., Happe F., Blum A., Pincus D.: *Distinguishing lies from jokes. Theory of mind deficits and discourse interpretation in right hemisphere brain-damaged patients*. „Brain and Language” 1998, nr 62, s. 89–106.
- Wooten P., Heart R.N.: *Board certified therapeutic humorists?*. „Journal of Nursing Jocularly” 1993, nr 2, s. 42–43.
- Wooten P., Heart R.N.: *Finding comedy in chaos*. „Journal of Nursing Jocularly” 1995, nr 2, s. 46–47.
- Wooten P., Heart R.N.: *Humor and healing*. Commune-A-Key, Mt. Shasta 1994.
- Wooten P.: *Keep'em in stitches*. „Journal of Nursing Jocularly” 1994, nr 1, s. 46–47.
- Wooten P.: *Laughter as therapy for patient and caregiver*. W: J.E. Hodgkin (red.): *Pulmonary Rehabilitation Guidelines to Success*. J.B. Lippincott, Philadelphia 1993, s. 422–434.

- Wooten P.: *Physiological effects of laughter*. „Journal of Nursing Jocularly” 1991, nr 1, s. 46–47.
- Ziegler J.B.: *Humor in medical teaching*. „Medical Journal of Australia” 1999, nr 171, s. 579–580.
- Ziegler J.B.: *Use of humour in medical teaching*. „Medical Teacher” 1998, nr 4, s. 341–348.
- Ziegler J.L.: *Immune system may benefit from the ability to laugh*. „Journal of the National Cancer Institute” 1995, nr 5, s. 342–343.
- Zuniga S.: *Humor and pediatrics*. „Revista Chilena de Pediatría” 2005, nr 2, s. 129–131.

Humor i śmiech w kontekstach psychologicznych

- Abel M.: *Interaction of humour and gender in moderating relationships between stress and outcomes*. „Journal of Psychology” 1998, nr 3, s. 267–276.
- Askenasy J.J.: *The functions and dysfunctions of laughter*. „Journal of General Psychology” 1987, nr 114, s. 327–334.
- Aubouin E.: *Technique et psychologie du comique*. OFEP, Marseille 1948.
- Berger A.A.: *Humor. An Introduction*. „American Behavioral Scientist” 1987, nr 30, s. 6–15.
- Berkowitz L.: *Aggressive humor as a stimulus to aggressive responses*. „Journal of Personality and Social Psychology” 1970, nr 16, s. 710–717.
- Booth-Butterfield M., Booth-Butterfield S.: *Individual differences in the communication of humorous messages*. „Southern Communication Journal” 1991, nr 56, s. 32–40.
- Brown W.S., Paul L.K., Symington M., Dietrich R.: *Comprehension of humor in primary agenesis of the corpus callosum*. „Neuropsychologia” 2005, nr 6, s. 906–916.
- Brownell H.H., Gardner H.: *Neuropsychological insights into humour*. W: J. Durant, J. Miller (red.): *Laughing Matters. A Serious Look at Humour*. John Wiley and Sons, New York 1988, s. 17–34.
- Butzer B., Kuiper N.A.: *Humor use in romantic relationships. The effects of relationship satisfaction and pleasant versus conflict situations*. „The Journal of Psychology – Interdisciplinary and Applied” 2008, nr 142, s. 245–260.
- Byrne D.: *Relationship between humor and the expression of hostility*. „Journal of Abnormal and Social Psychology” 1956, nr 53, s. 84–89.
- Cann A., Calhoun L.G.: *Perceived personality associations with differences in sense of humor. Stereotypes of hypothetical others with high or low senses of humor*. „Humor – International Journal of Humor Research” 2001, nr 2, s. 117–130.
- Cann A., Holt K., Calhoun L.G.: *The roles of humor and sense of humor in responses to stressors*. „Humor – International Journal of Humor Research” 1999, nr 2, s. 177–194.
- Carlsson K., Petrovic P., Skare S., Petersson K.M., Ingvar M.: *Tickling expectations: Neural processing in anticipation of a sensory stimulus*. „Journal of Cognitive Neuroscience” 2000, nr 4, s. 691–703.

- Carroll J.L., Schmidt J.L.: *Correlation between humorous coping style and health*. „Psychological Reports” 1992, nr 2, s. 402.
- Carroll J.L.: *The relationship between humor appreciation and perceived physical health*. „Psychology – A Journal of Human Behavior” 1990, nr 2, s. 34–37.
- Cetola H.W.: *Toward a cognitive-appraisal model of humor appreciation*. „Humor – International Journal of Humor Research” 1988, nr 3, s. 245–248.
- Chafe W.: *Humor as a disabling mechanism*. „American Behavioral Scientist” 1987, nr 30, s. 16–26.
- Chang M., Gruner C.R.: *Audience reaction to self-disparaging humor*. „Southern Speech Communication Journal” 1981, nr 46, s. 419–426.
- Christie G.L.: *Some psychological aspects of humor*. „International Journal of Psycho-Analysis” 1994, nr 75, s. 479–489.
- Cottell R.: *Personality factors in response to humor*. „Journal of Abnormal and Social Psychology” 1947, nr 42, s. 402–421.
- Craik K.H., Lampert M.D., Nelson A.J.: *Sense of humor and styles of every-day humorous conduct*. „Humor – International Journal of Humor Research” 1996, nr 3–4, s. 273–302.
- Dale J.A., Hudak M.A., Wasikowski S.: *Effects of dyadic participation and awareness of being monitored on facial action during exposure to humor*. „Perceptual and Motor Skills” 1991, nr 3, s. 984–986.
- Danzer A.J., Dale A., Kliens H.L.: *Effect of exposure to humorous stimuli on induced depression*. „Psychological Reports” 1990, nr 3, s. 1027–1036.
- Deaner S.L., McConatha J.T.: *Relationship of humor to depression and personality*. „Psychological Reports” 1993, nr 3, s. 755–763.
- Deckers L., Devine J.: *Humor by violating an existing expectancy*. „Journal of Psychology” 1981, nr 108, s. 107–110.
- Deckers L., Rotondo D.M.: *Use of humor at work. Predictors and implications*. „Psychological Reports” 1999, nr 84, s. 961–968.
- Dugas L.: *Psychologie du rire*. Félix Alcan, Paris 1902.
- Dundes A.: *At ease disease – AIDS jokes as sick humor*. „American Behavioral Scientist” 1987, nr 1, s. 72–81.
- Ekman P., Davidson R.J., Salais D.: *Duchenne smile. Emotional expression and brain physiology*. „Journal of Personality and Social Psychology” 1990, nr 58, s. 342–353.
- Endlich E.: *Teaching the psychology of humor*. „Teaching of Psychology” 1993, nr 3, s. 181–183.
- Fisher S., Fisher R.L.: *Pretend the world is funny and forever. A psychological analysis of comedians, clowns, and actors*. State University of New York – Lea Lawrence Erlbaum Associates Publishings, New York – Hillsdale 1981.
- Forabosco G.: *Il settimo senso. Psicologia del senso dell'umorismo. Con istruzioni per l'uso*. Franco Muzzio, Padova 1994.
- Frecknall S.: *Good humor. a qualitative study of the uses of humor in everyday life*. „Psychology – A Quarterly Journal of Human Behavior” 1994, nr 1, s. 12–21.
- Fry W.: *The respiratory components of mirthful laughter*. „Journal of Biological Psychology” 1977, nr 2, s. 39–50.
- Fry W.F., Samaleh W.A. (red.): *Advances in humor and psychology*. Professional Resource Press, Sarasota 1993.

- Fry W.F.: *Humor, physiology, and the aging process*. W: L. Nahemow, K. McCluskey-Fawcett, P. McGhee (red.): *Humor and Aging*. Academic Press, Orlando 1986, s. 81–98.
- Fry W.F.: *The respiratory components of mirthful laughter*. „The Journal of Biological Psychology” 1977, nr 19, s. 39–50.
- Gierycha E., Milnera L., Michalski A.: *ERP Responses to smile-provoking pictures*. „Journal of Psychophysiology” 2005, nr 2, s. 77–90.
- Goel V., Dolan R.J.: *The functional anatomy of humor. Segregating cognitive and affective components*. „Nature Neuroscience” 2001, nr 4, s. 237–238.
- Goldstein J.H., McGhee P.E. (red.): *The psychology of humor. Theoretical perspectives and empirical issues*. Academic Press, New York 1972.
- Greig Y.T.: *The psychology of laughter and comedy*. Allen & Unwin, New York 1923.
- Hecker E.: *Physiologie und Psychologie des Lachens und des Komischen*. Dummler, Berlin 1873.
- Holland N.: *Laughing. The psychology of humor*. Cornell University Press, Ithaca – New York 1982.
- Hudak D.A., Dale J.A., Hudak M.A., De Good D.F.: *Effects of humorous stimuli and sense of humor on discomfort*. „Psychological Reports” 1991, nr 69, s. 779–786.
- Johnson D.M.: *The psychology of humor and wit*. Fithian Press, Santa Barbara 1999.
- Kerkkanen P., Kuiper N.A., Martin R.A.: *Sense-of-humor, physical health and well-being at work. A three-year longitudinal study of finnish police officers*. „Humor – International Journal of Humor Research” 2004, nr 1–2, s. 21–36.
- Kluger J.: *The funny thing about laughter. It's no joke: laughing may be one of nature's cleverest tricks for keeping us healthy and safe*. „Time” 2005, nr 165, s. 24–29.
- Kuiper N.A., Borowicz-Sibenik M.: *A good sense of humor doesn't always help. Agency and communion as moderators of psychological well-being*. „Personality and Individual Differences” 2005, nr 38, s. 365–377.
- Kuiper N.A., Grimshaw M., Leite C., Kirsch G.: *Humor is not always the best medicine. Specific components of sense of humor and psychological well-being*. „Humor – International Journal of Humor Research” 2004, nr 17, s. 135–168.
- Kuiper N.A., Leite C.: *Personality impressions associated with four distinct humor styles*. „Scandinavian Journal of Psychology” 2010, nr 51, s. 115–122.
- Kuiper N.A., Martin R.A., Dance K.A.: *Sense of humor and enhanced quality of life*. „Personality and Individual Differences” 1992, nr 12, s. 1273–1283.
- Kuiper N.A., Martin R.A., Olinger I.J., Kazarian S.S., Jetté J.I.: *Sense of humor, self-concept, and psychological well-being in psychiatric inpatients*. „Humor – International Journal of Humor Research” 1998, nr 4, s. 357–382.
- Kuiper N.A., McHale N.: *Humor styles as mediators between self-evaluative standards and psychological well-being*. „Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied” 2009, nr 4, s. 359–376.
- Langevin R., Day H.I.: *Physiological correlates of humor*. W: J. Goldstein, P. McGhee (red.): *The Psychology of Humor*. Academic Press, New York 1972, s. 129–142.
- Lefcourt H.M.: *Humor. The psychology of living buoyantly*. Springer, New York 2001.
- Lehman K.M., Burke K.L., Randall M., Sultan J., Czech D.R.: *A reformulation of the moderating effects of productive humor*. „Humor – International Journal of Humor Research” 2001, nr 2, s. 131–162. Avant K.M.: *Humor and self disclosure*. „Psychological Reports” 1982, nr 1, s. 253–254.

- Levine J. (red.): *Motivation in humor*. Atherton, New York 1969.
- Long P.: *Laugh and be well?*. „Psychology Today” 1987, nr 10, s. 28–29.
- Mahony D.L.: *The effects of laughter on discomfort thresholds. Does expectation become reality?* „Journal of General Psychology” 2001, nr 2, s. 217–226.
- Martin R.A., Lefcourt H.F.: *Humor and life stress*. Springer, New York 1986.
- Martin R.A.: *The psychology of humor. An integrative approach*. Elsevier Academic Press, Burlington – San Diego – London 2006.
- McDonald S.: *Neuropsychological studies of sarcasm*. „Metaphor and Symbol” 2000, nr 1–2, s. 85–98.
- Mendel W.M. (red.): *A celebration of humor*. Mara, New York 1970.
- Nezu A.M., Nezu C.M., Blissett S.E.: *Sense of humor as a moderator of the relation between stressful events and psychological distress. A prospective analysis*. „Journal of Personal and Social Psychology” 1988, nr 3, s. 520–525.
- Nilsen D.L.F.: *The physiological functions of humor*. W: *Humor Scholarship: A Research Bibliography*. Greenwood, Westport 1993, s. 287–288.
- Perlini A., Nenonen R., Lind D.: *Effect of humour on test anxiety and performance*. „Psychological Reports” 1999, nr 84, s. 1203–1213.
- Piddington R.: *From Plato to Freud. The psychology of laughter*. Gamut Press, New York 1963.
- Piddington R.: *The psychology of laughter. A study in social adaptation*. Figurehead, London 1933.
- Porterfield A.L.: *Does sense of humor moderate the impact of life stress on psychological and physiological well-being?*. „Journal of Research in Personality” 1987, nr 21, s. 306–317.
- Prerost F.J., Ruma C.: *Exposure to humorous stimuli as an adjunct to muscle relaxation training*. „Psychology – A Quarterly Journal of Human Behavior” 1987, nr 4, s. 70–74.
- Radomska A.: *Co kogo śmieszy? O różnicach indywidualnych w preferencjach komizmu u ludzi dorosłych*. „Nowiny Psychologiczne” 2000, nr 3, s. 73–97.
- Radomska A.: *Rola poczucia humoru w procesie radzenia sobie ze stresem*. W: I. He-szen-Niejodek (red.): *Konteksty stresu psychologicznego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002, s. 150–165.
- Ruch W. (red.): *The sense of humor. Explorations of a personality characteristic*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York 2007.
- Schachter S., Wheeler L.: *Epinephrine, chlorpromazine, and amusement*. „Journal of Abnormal and Social Psychology” 1962, nr 2, s. 121–128.
- Shepherd R., Lefcourt H.M.: *Death attitudes and humor. Taking a different perspective on organ donation*. W: J. Shanteau, R.J. Harris (red.): *Organ donation and transplantation. Psychological and behavioral factors*. American Psychological Association, Washington 1992, s. 50–58.
- Sidis B.: *The psychology of laughter*. Appleton, New York 1913.
- Szarota P.: *Psychologia uśmiechu. Analiza kulturowa*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
- Szuman S.: *O dowcipie i humorze (szkic psychologiczny)*. Biblioteka Polska, Lwów 1938.
- Talbot L.A., Lumden D.B.: *On the association between humor and burnout*. „Humor – International Journal of Humor Research” 2000, nr 4, s. 419–428.

- Titkow T.: *Dowcip – łajdak o rozdwojonym języku. Rzecz o dowcipach, śmiechu i psychologii zorientowanej na proces Arnolda Mindella*. Nuit Magique, Warszawa 1995.
- Titze M., Kühn R.: *Lachen zwischen Freude und Scham. Eine psychologisch-phänomenologische Analyse zum Verständnis der Gelotophie*. Verlag Königshausen-Neumann, Würzburg 2010.
- Wickberg D.: *The senses of humor. Self and laughter in modern America*. Cornell University Press, Ithaca 1998.
- Wolfenstein M.: *Children's humor. A psychological analysis*. Indiana University Press, Bloomington 1954.
- Yovetich N.A., Dale A., Hudak M.A.: *Benefits of humor in reduction of threat-induced anxiety*. „Psychological Reports” 1990, nr 1, s. 51–57.
- Zillman D., Rockwell S., Schweitzer K., Sundar S.S.: *Does humor facilitate coping with physical discomfort?* „Motivation and Emotion” 1993, nr 1, s. 1–21.
- Zillmann D.: *Handbook of humor and psychology*. Professional Resources Press, Sarasota 1987.
- Zippin D.: *Sex differences and the sense of humor*. „Psychoanalytic Review” 1966, nr 53, s. 209–219.
- Ziv A.: *The psychology of humor*. Yahdav, Tel Aviv 1981.

Terapia śmiechem w teorii i praktyce

- Aboussouan Y., Meyer F., Adatte V., Fontaine E.: *Qu'est-ce qu'on attend pour faire la gueule? Thérapie du Rire? Relation d'aide avec Rire et Humour – Clown développement personnel – Humour pour dédramatiser – Ludisme créatif*. Éditions Sagesse du Rire de l'Association Karaclovn, Genève 2011.
- Adamczuk E.: *Humor nieznaną metodą symulacyjną (scenariusze humoresek, teksty wierszowane, opisy sytuacyjne)*. Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej, Lublin 1993.
- Albisetti V.A.: *Śmiać się całym sercem. Prosta metoda aby godniej żyć*. Jedność, Kielce 2001.
- Aubry C.-M.: *Rire, amour, rebirth*. Guy Trédaniel Editeur, Paris 1995.
- Axline V.: *Play therapy*. Churchill Livingstone, Edinburgh 1989.
- Bell J.-P., Hille A.: *Laughter is the best medicine*. Hachette Australia, Sydney 2010.
- Berger A.A.: *Healing with humor. An anatomy of humor*. Transaction, New Brunswick 1993.
- Berk L.S.: *Mind, body, spirit. Exploring the mind, body, spirit connection through research on mirthful laughter. Spirituality, health, and wholeness. An introductory guide for health care professionals*. Haworth Press, New York 2004.
- Birkenbihl V.F.: *Humor. An ihrem Lachen soll man Sie erkennen*. MVG, München 2001.
- Bischofberger I.: *Das Kann Ja Heiter Werden. Humor und Lachen in der (Alten-) Pflege*. Hans Huber Verlag, Bern 2002.
- Bokun B.: *Humour therapy*. Vita Books, London 1986.
- Bombeck E.: *I want to grow hair, I want to grow up, I want to go to boise. Children surviving cancer*. Harper and Row, New York 1989.

- Buckman E.S.: *The handbook of humor. Clinical applications in psychotherapy*. Krieger Publishing Company, Malabar 1994.
- Burdett F.E.: *Laughing at yourself about almost anything and everything*. Punch-Line Publishing, Macleay Island 2008.
- Castle I., May C.: *Establishing a laughter room in a rural hospital*. „Australian Journal of Comedy” 1997, nr 1, s. 134–139.
- Clifford C., Lindstrom J.: *Not now... I'm having a no hair day. Humor & healing for people with cancer*. University of Minnesota Press, Minneapolis 1996.
- Contreras F., Kennedy D.E., Adams P.: *The hope of living cancer free*. Creation House, Lake Mary 1999.
- Cosseron C., Cosseron F.: *Cahier d'exercices pour rire davantage. Du rigologie mode d'emploi*. ESF, Paris 2010.
- Cosseron C.: *L'humour en rigologie*. École Internationale du Rire, Paris 2007.
- Cosseron C.: *La méditation en rigologie*. École Internationale du Rire, Paris 2010.
- Cosseron C.: *La musique en rigologie*. École Internationale du Rire, Paris 2006.
- Cosseron C.: *La rigologie*. École Internationale du Rire, Paris 2003.
- Cosseron C.: *La thérapie par le rire*. École Internationale du Rire, Paris 2005.
- Cosseron C.: *Le manuel du Rigologue Expert*. École Internationale du Rire, Paris 2007.
- Cosseron C.: *Le toucher ludique*. École Internationale du Rire, Paris 2005.
- Cosseron C.: *Le yoga du rire. Hasya yoga et Clubs de Rire du Dr Madan Kataria*. Guy Tréniadiel, Paris 2011.
- Cosseron C.: *Les Clubs de Bonheur*. École Internationale du Rire, Paris 2008.
- Cosseron C.: *Les Clubs de Jeux*. École Internationale du Rire, Paris 2007.
- Cosseron C.: *Les Clubs de Rire*. École Internationale du Rire, Paris 2002.
- Cosseron C.: *Maigrir en riant*. Guy Tréniadiel, Paris 2012.
- Cosseron C.: *Remettre du rire dans sa vie. Du rigologie mode d'emploi*. Robert Llafont, Paris 2009.
- Cosseron C.: *Rigolothérapie*. École Internationale du Rire, Paris b.r.
- Cosseron C., Leclerc L.: *Le yoga du rire*. Guy Tréniadiel, Paris 2011.
- Cousins N.: *Anatomy of an illness as perceived by the patient. Reflections on healing and regeneration*. Norton, New York 1979.
- Cousins N.: *Comment je me suis soigné par le rire*. Payot & Rivages, Paris 2010.
- Cousins N.: *Head first. The biology of hope*. Dutton, New York 1989.
- Cousins N.: *La biologie de l'espoir. Le rôle du moral dans guérison*. Seuil, Paris 1991.
- Cousins N.: *La volonté de guérir*. Seuil – Opera Mundi, Paris 1980.
- Cousins N.: *The healing heart. Antidotes to panic and helplessness*. Norton, New York 1983.
- Dana B., Peter L.J.: *The laughter prescription. The tools of humor and how to use them*. Ballantine, New York 1982.
- Desgagnés P.: *Śmiech to zdrowie. Terapia śmiechem*. Klub dla Ciebie, Warszawa 2008.
- Franzini L.R.: *Humor in behavior therapy*. „The Behavior Therapist” 2000, nr 1, s. 23–41.
- Fry W.F., Salameh W.A. (red.): *Handbook of humor and psychotherapy. Advances in the clinical use of humor*. Professional Resources Exchange, Sarasota 1987.
- Gelkopf M., Sigal M., Kramer R.: *Therapeutic use of humor to improve social support in an institutionalized schizophrenic inpatient community*. „Journal of Social Psychology” 1994, nr 2, s. 175–182.

- Goodheart A.: *Laughter therapy. How to laugh about everything in your life that isn't really funny*. Less Stress Press, Santa Barbara 1994.
- Goodman J.: *Head first. The biology of hope. Norman cousins lightens and enlightens*. „Laughing Matters” 1990, nr 2, s. 56–69.
- Goodman J.: *Laffirmations. 1001 ways to add humor to your life and work*. The Humor Project, Saratoga Springs 2010.
- Goodman J.: *Love, laughter and miracles. A prescription from Bernie Siegel*. „Laughing Matters” 1990, nr 4, s. 127–139.
- Grover H.: *Laugh aerobics. A practical guide to creating your own laughter and humor*. Harper Health, Pymble 1996.
- Haig R.A.: *The anatomy of humor. Biopsychosocial and therapeutic perspectives*. Charles C. Thomas, Springfield 1988.
- Haller B., Zarai R.: *Rire c'est la santé*. Éditions Soleil, Genève 1986.
- Harvey L.C.: *Humor for healing. A therapeutic approach*. Academic Press, New York 1999.
- Höfner E., Schachtner H.-U.: *Das wäre doch gelacht! Humor und Provokation in der Therapie*. Rowohlt, Hamburg 1997.
- Holden R.: *Laughter – the best medicine. The healing powers of happiness, humour and joy*. Thorsons, London 1995.
- Kataria M.: *Lachen ohne Grund. Eine Erfahrung, die Ihr Leben verändern wird*. Via Nova, Petersberg 2002.
- Kataria M.: *Laugh – your way to health*. Madhuri International, Bangalore 1999.
- Kataria M.: *Laugh for no reason*. Madhuri International, Bangalore 2007.
- Kataria M.: *Rire sans raison*. Madhuri International, Bangalore 2003.
- Keller D.: *Humor as therapy*. Med-Psych Publishing, Wau Watosh 1994.
- Klein A.: *The courage to laugh. Humor, hope, and healing in the face of death and dying*. Tarcher – Putnam, New York 1998.
- Klein A.: *The healing power of humor*. Jeremy P. Tarcher, Los Angeles 1989.
- Kwan J.: *Almost home. Embracing the magical connection between positive humor and spirituality*. Cameo Publications, Hilton Head Island 2002.
- Laroche L.: *Relax – You may have only a few minutes left. Using the power of humor to overcome stress in your life and work*. Hay House, London – New York 2008.
- Liebertz C.: *Terapia śmiechem. Całkiem poważna książka o śmiechu. Teoria i scenariusze zabaw – serce i humor*. Jedność, Kielce 2011.
- Łamek A.: *Terapia śmiechem. Jak rozwijać poczucie humoru*. Nakładem autora, Warszawa 2009.
- McGhee P.E.: *Health, healing, and the amuse system. Humor as survival training*. Kendall – Hunt, Dubuque 1991.
- McGhee P.E.: *Stumble bees and peplephones. How to develop a powerful verbal sense of humor (childrens edition)*. Kendall – Hunt, Dubuque 2002.
- McGhee P.E.: *Stumble bees and peplephones. How to develop a powerful verbal sense of humor (adult edition)*. Author House, Bloomington 2004.
- Metcalf C.W., Felible R.: *Lighten up. Survival skills for people under pressure*. Basic Books, New York 1999.
- Miller T.: *The lighter side of breast cancer recovery. Lessons learned along the path to healing*. Lighthearted Press, Portland 2006.
- Moody R.: *Guérissez par le rire*. Robert Laffont, Paris 1980.

- Moody R.: *Laugh after laugh. The healing power of humor*. Headwaters Press, Jacksonville 1978.
- Mosak H.H.: *Ha ha and aha. The role of humor in psychotherapy*. Routledge, Accelerated Development, London 1987.
- Nabati M.: *L'humour thérapie*. Bernet-Dani, Neuilly 1997.
- Neuwirth E., Tidtrand J.: *Lachtherapie. Bevor die Gesundheit flöten geht*. Amalthea, Wien 2001.
- Patsch I., Titze M.: *Die Humor-Strategie. Auf verblüffende Art Konflikte lösen*. Kösel-Verlag & Co, München 2004.
- Pendleton W.K.: *How to win your audience with humor*. Essandess, New York 1969.
- Petithory F.: *Le yoga du rire en 99 définitions*. Éditions Bénévent, Nice 2006.
- Philp J., Ferry M., Gibbs T.: *Live, love, laugh*. Three LLL's, Sorrento 2009.
- Raquin B.: *Développez votre humour. Pour transformer votre vie quotidienne*. Dangles, Paris 2003.
- Raquin B.: *Rire pour vivre. Les Bienfaits de l'humour sur notre santé et notre quotidien*. Dangles, Paris 2000.
- Richman L.: *I'd rather laugh. How to be happy even when life has other plans for You*. Pan Macmillan, Sydney 2001.
- Robinson V.M.: *Praxishandbuch Therapeutischer Humor*. Ullstein Medical, Wiesbaden 1999.
- Rogani A., Ruasse J.-P.: *J'apprends à rire! C'est bon pour la santé!*. Ipredis, Paris 2004.
- Rosenheim E., Golan G.: *Patients' reaction to humorous interventions in psychotherapy*. „American Journal of Psychotherapy” 1986, nr 40, s. 110–125.
- Rusch C.: *Der kleine Lachtherapeut. Eine Psychologie des Humors*. Kreuz, Freiburg 2005.
- Rütting B.: *Lachen wir uns gesund. Anleitungen zum Glücklichein*. Herbig, München 2001.
- Salameh W.A.: *Humor in der Integrativen Kurzzeittherapie*. Klett Cotta Verlag, Stuttgart 2007.
- Salerno P.: *Laugh with me*. Starburst Publishing, Regency Park 2005.
- Samra C.: *The joyful chant. The healing power of humor*. Harper & Row, San Francisco 1986.
- Samson: *Le rire, la meilleure thérapie*. Québecor, Montréal 2003.
- Schaller Ch.T., Kinou-le-clown, Pradervand P.: *Les bienfaits de jeu*. Lanore, Paris 2006.
- Schaller Ch.T., Kinou-le-clown: *Le rire, une merveilleuse thérapie. Mieux rire pour mieux vivre*. Vivez Soleil, Thonex – Genève 2000.
- Schaller Ch.T., Kinou-le-clown: *Rire pour gai-rire*. Vivez Soleil, Chêne-Bourg – Genève 1994.
- Schaller Ch.T.: *La joie, mode d'emploi. Suivez le guide!*. Vivez Soleil, Chêne-Bourg – Genève 1993.
- Schaller Ch.T.: *Rire c'est la santé*. Vivez Soleil, Genève 1990.
- Schaller Ch.T.: *Vivre gaiement*. Éditions Vivez Soleil, Chêne-Bourg – Genève 2002.
- Schutzbach R.: *The age of laughter*. Kindle Edition, London 2010.
- Siegel B.: *Buddy's candle*. Trafford Publishing, Victoria 2008.
- Siegel B.: *Help me to heal. A practical guidebook for patients, visitors, and caregivers*. Hay House, Carlsbad 2003.

- Siegel B.: *How to life between office visits. A guide to life, love and health*. HarperCollins Publishings, New York 2003.
- Siegel B.: *Love, medicine & miracles. Lessons learned about self-healing form a surgeon's experience with exeptional patients*. Harper & Row, New York 1986.
- Siegel B.: *Messages de Vie*. Laffont, Paris 1991.
- Siegel B.: *Peace, love & healing. Bodymind communication & the path to self-healing. An exploration*. Harper & Row, New York 1998.
- Siegel B.: *Prescriptions for living. Inspirational lessons for a joyful, loving life*. Harper & Row, New York 1999.
- Siegel S.A.: *Darf Pflege(n) Spaß machen? Humor im Pflege- und Gesundheitswesen. Bedeutung, Möglichkeiten und Grenzen eines außergewöhnlichen Phänomens*. Schlütersche, Hannover 2005.
- Sonnenschmidt R.: *Heilkunst und Humor. Heiteres und Denkwürdiges aus der Praxis*. Homöopathie, Symbol Martin Bomhardt, Berlin 2004.
- St. Arnaud Y.: *La guérison par le plaisir*. Novalis, Montréal 2002.
- Steinberger N.: *Ich bin fröhlich. Impulse für einen humorvolleren Alltag*. Edition E, Montreux 2003.
- Stevens A.: *Fun is Therapeutic*. Thomas, New York 1972.
- Stevens H.: *Humor plus humility equals humaneness*. „Jama“ 1964, nr 13, s. 88–91.
- Strean H. (red.): *The use of humor in psychotherapy*. Jason Aronson, Northvale 1994.
- Sutorius D., Beek F. van der: *Lachmeditatie. Schaterend naar het paradijs in je buik*. BZZTôH, Den Haag 1996.
- Sutorius D.: *Lachen maakt gelukkig*. Synthese, Rotterdam 2006.
- Svebak S.: *Forlenger en god latter livet? Humor, stress og helse. / Does a good laugh prolong your life? Kumor, stress and health*. Fagbokforlaget, Bergen 2000.
- Tal Schaller C., Kinou le Clown, Cosseron C.: *Le rire une formidable thérapie*. Éditions Lanore, Paris 2010.
- Tauzia N.: *Rire contre la démence. Essai d'une thérapie par le rire dans un groupe de déments séniles de type Alzheimer*. Éditions l'Harmattan, Paris 2003.
- Titze M. Eschenröder C.T.: *Therapeutischer Humor. Grundlagen und Anwendungen*. Fischer Taschenbuch Verlag Geist und Psyche, Frankfurt am Main 2003.
- Titze M., Patsch I.: *Die Humorstrategie. Auf verblüffende Art Konflikte lösen*. Kösel, München 2011.
- Titze M.: *Die heilende Kraft des Lachens. Mit Therapeutischem Humor frühe Beschämungen heilen*. Kösel-Verlag & Co., München 2007.
- Titze M.: *Heilkraft des Humors. Therapeutische Erfahrungen mit Lachen*. Verlag Herder, Freiburg 1985.
- Tooper V.: *Up your SOH (Sense of Humor)*. Stone Ridge, New York 1986.
- Über H., Steiner A.: *Das Lachprinzip Wie man sich erfolgreich, glücklich und gesund lacht*. Eichborn, Frankfurt am Main 2004.
- Wartenweiler F.: *Provozieren erwünscht. Aber bitte mit Feingefühl*. Junfermann, Paderborn 2003.
- Wijnberg J.: *Gekker dan gek. Hoe provocatieve therapie werkt*. Scriptum, Schiedam 2004.
- Wilshere-Cumming L.B., Lewis J.: *Discovering your inner clown. Learning to live and love with laughter. Managing your chronic pain with humour*. L.B. Wilshere-Cumming Productions, Sunnybank 2008.

- Wooten P. (red.): *Heart, humor and healing. Quotes of compassionate comedy*. Commune A-Key Publishing, Mount Shasta 1994.
- Wooten P., Goodheart A.: *Laughter therapy. How to laugh about everything in your life that isn't really funny*. Less Stress, Santa Barbara 1994.
- Wooten P.: *Compassionate laughter. Jest for your health*. Barbour Publishing, Uhrichsville 1996.

Błazen i klaun (opracowania naukowe i biografie)

- Babinski T.: *Cirque du Soleil. Twenty years under the sun*. Harry N. Abrams, New York 2004.
- Bain R., Forbes P.: *Clowning glory*. National Society – Church House Publishing, London 1995.
- Bain R.: *Playing the fool*. Canterbury Press, Norwich 2001.
- Bain R.: *Where fools rush in*. Zondervan, Michigan 1993.
- Bazinet R.: *Le clown*. Logiques, Montréal 1999.
- Bergo R.: *La clownessa. Il sorriso intimo della donna*. Canali di Venexia, Roma 2010.
- Bilington S.: *A social history of the fool*. Harvesret Press, Sussex 1984.
- Böll H.: *Opinionos de un payaso*. Círculo de Lectores, Barcelona 1973.
- Denis D.: *L'album maïss. Avec les plus grands clowns du XXe siècle*. Arts des 2 Mondes, Paris 2000.
- Denis D.: *Le livre du clown*. Magix Unlimited, Strasbourg 1994.
- Denis D.: *Les comiques à bicyclette*. Arts des 2 Mondes, Paris 1998.
- Dickens C. (red.): *Memoirs of Joseph Grimaldi*. MacGibbon & Kee, London 1968.
- Dimitri, Gschwend H.: *Dimitri. Le clown en moi*. d'En Bas, Lausanne 2004.
- Doran J.: *The history of court fools*. Richard Bentley, London 1858.
- Etaix P.: *Il faut appeler un clown Un Clown*. Sequier, Paris 2001.
- Fabbri J., Gallee A.: *Clowns et farceurs*. Bordas, Paris 1982.
- Ferla P.: *Dimitri le clown*. Pierre Marcel Faure, Lausanne 1979.
- Ferla P.: *Quintin, clown*. P.M. Favre, Paris 1984.
- Findlater R.: *Joe Grimaldi, his life and theatre*. CUP, London 1978.
- Flögel K.F.: *Geschichte der Hofnarren*. D. Siegert, Liegnitz – Leipzig 1789.
- Fratellini A.: *Destin de clown*. La Manufacture, Lyon 1989.
- Fratellini A.: *Nous, les Fratellini*. Bernard Grasset, Paris 1955.
- Fried A.M., Keller J.: *Faszination Clown*. Patmos Verlag, Düsseldorf 2003.
- Fried A.M., Keller J.: *Identität und Humor. Eine Studie über den Clown*. Haag & Herchen Verlag, Frankfurt am Main 1991.
- Garrigue P., Rivais J., Levy P.R., Garin G.: *Clowns. Parade clownesque*. Couleur Cirque, Paris 1999.
- Grock: *Grock raconté par Grock*. Pré-Carré, Porrentruy 1980.
- Grock: *King of clowns*. Methuen, London 1957.
- Grock: *Ma vie de clown*. Pierre Horay, Paris 1957.
- Grock: *Sans Blague! Ma carrière de clown*. Flammarion, Paris 1948.
- Hoerr C.L.: *The clown's function*. „Journal of American Folklore” 1945, nr 58, s. 25–34.

- Hugill B.: *Bring on the clowns*. David and Charles, London 1980.
- Ivanov S.A.: *Holy fools in Byzantium*. Oxford University Press, New York 2006.
- Jara J.: *El clown, un navegant de las emociones*. Temas de Educación Artística, Sevilla 2000.
- Johnson B. „Charlie”: *Clowning through the twentieth century. An exhibition of clown art*. Charlie’s Creative Comedy, Kenmore b.r.
- Johnson B. „Charlie”: *Jest in time. A clown chronology*. Charlie’s Creative Comedy, Kenmore b.r.
- Johnson B. „Charlie”: *The clown in times*. Charlie’s Creative Comedy, Kenmore b.r.
- Kerman J.B.: *The clown as social healer. A study of the clown ministry movement*. „Journal of American Culture” 1992, nr 15, s. 9–16.
- Laird J.: *Sorcerers, shamans, and social workers. The use of ritual in social work practice*. „Social Work” 1984, nr 29, s. 123–129.
- Laporta Furné J.M.: *El arte del payaso*. Lumen, Barcelona 1946.
- Lepszy L.: *Lud wesotków w dawnej Polsce*. W.L. Anczyc i Spółka, Kraków 1899.
- Lever M.: *Le sceptre et la marotte. Histoire des fous de Cour*. Fayard, Paris 1983.
- Mariel P.: *Les Fratellini. Histoire de trois clowns*. Societé Anonyme d’Éditions, Paris 1923.
- McVior W.: *Clown act omnibus*. Meriweather Publishing, Colorado Springs 1987.
- Mejías L.: *Ramper. Una vida para la risa y el dolor*. b.w., Madrid 1957.
- Millá A.: *Payasadas. Escenas cómicas representables*. Millá, Barcelona 1958.
- Monteaux J.: *Annie Fratellini. Un cirque pour l’avenir*. Le Centurion, Vendôme 1977.
- Otto K.: *Fools are everywhere*. University of Chicago Press, Chicago 2001.
- Parsons E.C., Beals R.L.: *The sacred clowns of the Pueblo and Mayo-Yaqui Indians*. „American Anthropologist” 1934, nr 36, s. 491–514.
- Peacock L.: *Serious Play. Modern Clown Performance*. Intellect, Bristol – Chicago 2009.
- Pipkin T.: *Be a clown*. Workman Publishing, New York 1989.
- Płaszczewska O.: *Błazen i błazeństwo w dramacie romantycznym. Studium komparatystyczne*. Universitas, Kraków 2002.
- Poliakoff N.: *Behind my greasepaints. Coco the clown*. Hutchinson and Co., London 1950.
- Poliakoff N.: *Coco the clown by himself*. J.M. Dent, London 1940.
- Rémy T.: *Les clowns*. Grasset, Paris 2002.
- Rémy T.: *L’évolution de costume des clowns*. Gardine, Paris 1990.
- Rivel C.: *Pobre payaso*. Memorias. Destino, Barcelona 1973.
- Robb D. (red.): *Clowns, fools and picaros*. Rodopi, Amsterdam – New York 2007.
- Romain H.: *Histoire des bouffons des Augustes et des clowns*. Joëlle Losfeld, Paris 1999.
- Simon A.: *La planète des clowns*. La Manufacture, Lyon 1988.
- Słowiński M.: *Błazen. Dzieje postaci i motywu*. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1990.
- Speaight G.: *The book of clowns*. Macmillan, New York 1980.
- Steele H.T.: *1000 clowns. More or less – a visual journey*. Tashen, Köln 2004.
- Steward J.H.: *The ceremonial buffoon of the American Indian*. „Papers of the Michigan Academy of Science, Arts, and Letters” 1931, nr 14, s. 187–207.
- Styczyński J.: *Ludzie areny*. Interpress, Warszawa 1975.
- Swortzell L.: *Here come the clowns. A cavalcade of comedy from antiquity to the present*. Viking Press, New York 1978.

- Sznajderman M.: *Błazen. Maski i metafory. słowo/obraz terytoria*, Gdańsk 2000.
- Towsen J.: *Clowns*. Hawthorn Books, New York 1978.
- Towsen J.: *The clown to the ring. The evolution of the circus clown (1770–1975)*. New York University, Graduate School of Arts and Science, New York 1975.
- Vinyes i Sabatés J.: *Charlie Rivel*. Nou Art Thor, Barcelona 1994.
- Welsford E.: *The fool. His social and literary history*. Faber & Faber, London 1935.
- Willeford W.: *The fool and his scepter*. Northwestern University Press, Evanston 1969.
- Wilska M.: *Błazen na dworze Jagiellonów*. Neriton – Instytut Historii PAN, Warszawa 1998.
- Zavatta L.: *Achille Zavatta*. Hachette – Carrère, Paris 1994.

Doktor klaun (poradniki, wspomnienia, opracowania naukowe)

- Adams P., Mylander M.: *Gesundheit! Bringing good health to you, the medical system, and society through physician service, complementary therapies, humor, and joy*. Healing Arts Press, Rochester 1998.
- Adams P., Mylander M.: *Gesundheit!*. Zwölf & Zwölf Verlag, Wetzlar 1999.
- Adams P.: *Docteur Patch Adams. Quand l'humour se fait médecin*. A. Stanke, Carignan 2000.
- Adams P.: *Docteur tendresse*. A. Stanke, Carignan 2000.
- Adams P.: *House calls. How we can all heal the world. One visit at a time*. Robert D. Reed Publishings, San Francisco 2004.
- Adams P.: *Humour and love. The origination of clown therapy*. „Postgraduate Medical Journal” 2002, nr 78, s. 447–448.
- Adams P.: *Salute! Ovvero come un medico-clown cura gratuitamente i pazienti con l'allegria e con l'amore*. Apogeo, Milano 2004.
- Adams P.: *Visite a domicilio*. Apogeo, Milano 2005.
- Berky B., Barbre C.: *The clown use of empathy. An interview with Bob Berky*. „Journal of Religion and Health” 2000, nr 3, s. 239–246.
- Bischofberger I.: *„Das kann ja heiter werden”. Humor und Lachen in der Pflege*. Huber, Bern 2002.
- Boillat C., Rey F.: *Le clown et la personne âgée, ou quand la chrysalide laisse entrevoir le papillon*. EESP, Lausanne 2001.
- Bruno L.M.: *En clownpañía*. Lumen, Buenos Aires 2012.
- Budd M., Lothstein L., Adams P.: *Tú eres lo que dices. Un doctor de Harvard crea un programa para transformar el estrés mediante el poder del lenguaje. / You are what you say*. Edaf Antillas, San Juan de Puerto Rico 2001.
- Carpman C.E.: *Clown therapy. The creation of a clown character as a treatment intervention*. „The Arts in Psychotherapy” 1998, nr 4, s. 245–255.
- Denis D.: *1000 gags de clowns*. Magix Unlimited, Strasbourg 1997.
- Deubber-Auvrignon A.: *Évaluation de trois années d'activité d'une troupe de clowns à l'hôpital. Thèse pour le doctorat en médecine – Diplôme d'État*. Faculté de Médecine Saint-Antoine, Paris 1996.

- Doehring A., Renz U.: *Was ich mir wünsche ist ein Clown – Klinikclowns auf der Kinderstation*. Beltz Verlag Weinheim, Basel – Berlin 2003.
- Doehring A., Renz U.: *Was ich mir wünsche ist ein Clown. Klinikclowns auf der Kinderstation*. Beltz, Landsberg 2003.
- Fedder Happy Jack: *Clown skits for everyone. 32 skits for one or two clowns, prop instructions, performing tips*. Meriwether, Colorado Springs 1991.
- Ferrari F.: *Pennellino. Sulle orme di Patch Adams. Clownterapia – curare con il sorriso*. San Paolo Edizioni, Cinisello Balsamo 2008.
- Fife B., Blanco T., Kissel S., Johnson B., Dewey R., Diamond H., Wiley J.: *Creative clowning*. Piccadilly Books, Colorado Springs 2003.
- Galli J. (red.): *Entdecke den Clown*. Herder, Freiburg 2000.
- Galli J.: *Aus dem Leben eines Clowns 1. Frühe Fehlversuche*. Galli, Hohenwart 1999.
- Galli J.: *Clown. Die Lust am Scheitern*. Galli, Hohenwart 1999.
- Galli J.: *Der Clown als Heiler*. Galli, Hohenwart 1999.
- Galli J.: *Entdecke den Clown in dir. Heitere Gelassenheit finden*. Herder, Freiburg 2000.
- Gervais N., Warren B., Twohig P.: *Nothing seems funny anymore. Studying burnout in clown doctors*. W: B. Warren (red.): *Suffering the slings and arrows of outrageous fortune. International perspectives on stress, laughter and depression*. Rodopi, Amsterdam – New York 2006, s. 177–192.
- Ginn D.: *Clown magic*. Piccadilly Books, Colorado Springs 2008.
- Glick J., Ciccio K. de: *Belen Project 2011. A critical analysis*. Gesundheit Institute, Arlington 2011.
- Halewijn S., Roebers G.J., Vries J.: *Ratjetoe. Verhalen en tekeningen voor Cliniclowns*. XPLORE-media, Hoevelaken 2001.
- Happiness is a clown with a toothbrush*. „Dental Students Magazine” 1969, nr 47, s. 464–465.
- Hayford F.: *Dental health education with a clown*. „Dental Health” 1969, nr 8, s. 35–36.
- Hooson P.: *Doc Willikers. The funny bone doctor*. „The Hospital Clown Newsletter” 1996, nr 2, s. 4–5.
- Knijff E.: *De therapeut als clown*. MultiDiMens, Olen 2000.
- Langdon D.: *Banana Nirvana! Therapeutic clowning with two separate characters in two separate styles*. „The Hospital Clown Newsletter” 2005, nr 9, s. 12–17.
- Langdon D.: *I'm in heaven when you smile. Some thoughts on the creative use of clowning. The art & joy of hospital clowning*. Jeannie Lindheim's Clown Troupe, Brookline Village 2005.
- Langdon D.: *I'm in Heaven when you smile. Some thoughts on the creative use of clowning*. „Spiritual Care” 2007, nr 7, s. 7–8.
- Langdon D.: *The gentle art of Hubert the clown. Celebrating the child*. „The Hospital Clown Newsletter” 1998, nr 3, s. 4–8.
- Le Bec N.: *50 Recettes illustrées pour soutenir l'association docteur Clown*. Éditions Stéphane Bachès, Lyon 2006.
- Linders J.J.: *Cliniclown op wielen*. Baeckens Books Uitgevers, Noordwijk 2009.
- Lindheim J.: *The art & joy of hospital clowning. Training manual*. Hearts & Noses Hospital Clown Troupe, Needham 2010.
- Litherland J.: *Everything new and who's who in clown ministry – with 75 skits for special days*. Meriwether, Colorado Springs 1993.

- Litherland J.: *The clown ministry handbook. The original book of clown ministry basics with skits for service and worship*. Meriwether, Colorado Springs 1990.
- Marcon M.: *Humour for good health in The Emergency Departament and Child Adolescent Health Unit (The clown doctor programme) – final report*. The Northern Hospital, Epping Victoria 2005.
- Masetti M., Lopes L.: *Pesquisa Palhaços em hospitais – Brasil/Mundo*. Doutores da Alegria, Centro de Pesquisa e Desenvolvimento, Rio de Janeiro 2005.
- Masetti M., Lopes L.: *Research Clowns in hospitals – international*. Doutores da Alegria, Centro de Pesquisa e Desenvolvimento, Rio de Janeiro 2005.
- Masetti M.: *Dottori dell'alegria. Il sorriso nelle pratiche di cura*. La Meridiana, Molfetta 2009.
- Masetti M.: *Ética da alegria no contexto hospitalar. Sinergia*. Doutores da Alegria, Rio de Janeiro 2011.
- Masetti M.: *Soluções de palhaços. Transformações na realidade hospitalar*. Palas Athena, São Paulo 1998.
- Mathieu B., Grison J.: *Nez rouges, blouses blanches. 20 ans de rire médecin*. Les Impressions Nouvelles, Paris 2011.
- Mathyer E.: *Clown d'hôpital, mon métier. Docteur Panosse*. Éditions d'en bas, Lausanne 2006.
- McVicar W.: *Clown act omnibus. Everything you need to know about clowning, plus over 200 clown stunts*. Meriwether, Colorado Springs 1987.
- Meinck J.: *ClownSprechstunde. Lachen ist Leben. Clowns besuchen chronisch kranke Kinder*. Hans Huber Verlag, Bern 2000.
- Mermet D., Simonds C.: *Eclats d'enfance. Rencontres autour du rire médecin*. Collectionneur, Paris 2000.
- Miller Van Blerkom L.: *Clown doctors. Shaman healers of western medicine*. „Medical Anthropology Quarterly” 1995, nr 4, s. 462–475.
- Noble P.D.: *Fool of the kingdom. How to be an effective clown minister*. Meriwether, Colorado Springs 1996.
- Nogueira W., Duarte M.: *Doutores da alegria. O livro dos segundos socorros*. Panda Books, São Paulo 2010.
- Nogueira W.: *Doutores da alegria. O lado invisível da vida*. Editor – Edison Paes de Melo, São Paulo 2006.
- Oppenheim D., Hartmann O., Simonds C.: *Des clowns dans les services pédiatriques hospitaliers*. „The Lancet” 1997, nr 350, s. 1838–1840.
- Paret C.: *Les clowns à l'hôpital ou l'histoire d'une belle collaboration réussie*. „La Revue de l'Infirmière” 2002, nr 85, s. 41–43.
- Pipkin T.: *Be a clown! The complete guide to instant clowning*. Workman Publishing Company, New York 1989.
- Plantet J.: *Histoire de l'atelier Clownenroute. Et si le rire était une affaire sérieuse*. „Lien Social” 2001, nr 7, s. 4–10.
- Pons N.: *Clown à l'hôpital. Quand le clown rencontre l'enfant malade*. Champ Social, Nîmes 2006.
- Ridd K.: *Robo's legacy*. „The Hospital Clown Newsletter” 1998, nr 3, s. 1–6.
- Ridd K.: *There ought to be clowns... Child life therapy through the medium of a clown*. The Canadian Association of Therapeutic Clown, Montréal – Winnipeg 2009.

- Robinson V.M.: *Praxishandbuch Therapeutischer Humor. Grundlagen und Anwendung für Pflege- und Gesundheitsberufe*. Huber, Bern 2002.
- Romero A., Méndez L., Bianco M., Castro Arata V.: *Payasos de hospital. Lo terapéutico del clown*. Ediciones Hormé, Buenos Aires 2012.
- Salamon E.: *One year on... Clown doctors in North East England. An Evaluation - phase 1*. Cultural Partnerships & Developements, Durham 2007.
- Schwebke S. Shobi, Wooten P.: *The hospital clown. A closer look. What hospitals need to know about clowns, what clowns need to know about hospitals*. The Hospital Clown - Jest Press, Emeryville - Santa Cruz 2000.
- Setness P.A.: *Lessons in humanity from corporate America and Patch Adams. If patients perceive it, they believe it*. JTE Multimedia, Berwyn 2011.
- Severs Y., Stevens Y.: *Cliniclowns*. Uitgeverij Ellessy, Arnhem 2007.
- Shanas B.: *Clown with a cause - Simon Orzach D.D.S. „Certified Akers Laboratories”* 1972, nr 36, s. 18-23.
- Simonds C., Warren B.: *La medicina del sorriso. L'esperienza dei clown-dottori con i bambini*. Sperling & Kupfer, Milano 2003.
- Simonds C., Warren B.: *Le Rire Médecin*. Journal du Docteur Girafe. Albin Michel, Paris 2001.
- Simonds C., Warren B.: *The clown doctor chronicles*. Rodopi, Amsterdam - New York 2004.
- Simonds C.: *Clowning in hospital is no joke*. „British Medical Journal” 1999, nr 319, s. 792.
- Simonds C.: *Le jeu médecin*. Dossier - Jouer. „Enfance et Psy” 2001, nr 15, s. 121-125.
- Simonds C.: *Le Rire Médecin*. „Bulletin Infirmier du Cancer” 2002, nr 1, s. 23-24.
- Simonds C.: *Silence! On rit!*. „Revue Québécoise de Psychologie” 2004, nr 25, s. 75-97.
- Snowberg Snowflake R.: *Clowning for children*. Visual Magic, New York 1982.
- Snowberg Snowflake R.: *Clowning wherever we can*. Visual Magic, New York 1985.
- Snowberg Snowflake R.: *Just clowning around with magic*. Visual Magic, New York 1981.
- Snowberg Snowflake R.: *Just for laughs. Clown routines*. Visual Magic, New York 1985.
- Snowberg Snowflake R.: *The caring clowns. A clown book for individuals interested in understanding and spreading the benefits of therapeutic humor*. Visual Magic, New York 1992.
- Snowberg Snowflake R.: *The Clown in you. A basic textbook*. Visual Magic, New York 1984.
- Spitzer P.: *Hospital clowns. Modern-day court jesters at work*. „Lancet” 2006, nr 368, s. 34-35.
- Strada G.: *Les perroquets verts. Chronique d'un chirurgien de guerre*. Calmann-Lévy, Paris 2002.
- Thies A., Piatt K., Miller T.: *Joyful journey of hospital clowning. Making a difference with love and laughter*. Lighthearted, Portland 2000.
- Tokar S., Carroll H.J.: *Side-Fx. Clinically relevant magic tricks and effects for the health-care provider*. Corporate FX, Rancho Santa Margarita 2004.
- Vinit F.: *Docteur Clown à l'hôpital. Une prescription d'humour et de tendresse*. Éditions du CHU Sainte-Justine, Montréal 2010.
- Warren B.: *Bring me sunshine. The effects of clown doctors on the mood and attitudes of health care staff*. W: P. Twohig, V. Kalitzkus (red.): *Interdisciplinary perspectives on health, illness and disease*. Rodopi, Amsterdam - New York 2004, s. 83-96.

- Warren B.: *Foolish medicine. Some connections between medieval fools and clown-doctors*. „Les Cahiers de l'Idiotie” 2010, nr 1, s. 145–162.
- Warren B.: *Fools for health. Introducing clown doctors to Windsor hospitals*. W: B. Warren (red.): *Creating a theatre in your classroom and community*. Captus University Publications, North York 2002, s. 225–246.
- Warren B.: *Healing laughter. The role and benefits of clown-doctors working in hospitals and healthcare*. W: B. Warren (red.): *Using the creative arts in therapy and healthcare*. Routledge, London – New York 2008, s. 213–228.
- Warren B.: *Hi Jean! How clown-doctors help facilitate infection control and positive health care practice*. W: P. Elliott (red.): *Infection control. A practical approach to psychosocial issues*. Radcliffe Publishing, Abingdon – Oxon 2009, s. 149–158.
- Warren B.: *Spreading sunshine... down memory lane. How clowns working in health-care help promote recovery and rekindle memories*. W: N.T. Baum (red.): *Come to your senses. Creating supportive environments to nurture the sensory capital within*. MukiBaum, Toronto 2009, s. 37–44.
- Warren B.: *The fools are come hither*. „Research in Drama in Education” 2008, nr 3, s. 365–369.
- Warren B.: *Treating wellness. How clown doctors help to humanise healthcare and promote good health*. W: P. Twohig, V. Kalitzkus (red.): *Making sense of health, illness and disease*. Rodopi, Amsterdam & New York 2003, s. 201–216.
- Wilding J.: *Don't shoot the clowns. Taking a circus to the children of Iraq*. New Internationalist Publications, Oxford 2006.
- Williams D.: *Doctor clown's book of hypu*. D. Williams selfedition, Tucson 1983.
- Wooten P., Heart R.N.: *Compassionate laughter. Jest for your health!*. Commune-A-Key Publishing, Salt Lake City 1996.

Wolontariat (poradniki, opracowania naukowe)

- Binnebesel J., Janowicz A., Krakowiak P. (red.): *Jak rozmawiać z uczniami o końcu życia i wolontariacie hospicyjnym*. Fundacja Hospicyjna, Gdańsk 2009.
- Binnebesel J., Janowicz A., Krakowiak P., Paczkowska A. (red.): *Pozamedyczne aspekty opieki paliatywno-hospicyjnej*. Fundacja Hospicyjna, Gdańsk 2010.
- Blackman N., Todd S.: *Jak wspierać umierające osoby z niepełnosprawnością intelektualną*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2010.
- Błachnio A.: *Wolontariat w Uniwersytetach Trzeciego Wieku*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2008.
- Casanovas C., Chalcoff F.: *Sztuka pomagania. Jak dawać i przyjmować pomoc*. Studio Astropsychologii, Białystok 2011.
- Firlej M.: *Jak zaangażować wolontariusza*. Stowarzyszenie Centrum Wolontariatu, Warszawa 2002.
- Gawroński S.: *Ochotnicy miłości bliźniego. Przewodnik po wolontariacie*. Więż, Warszawa 1999.

- Geldard D., Geldard K.: *Rozmowa, która pomaga*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- Gordon T., Sterling E.W.: *Pacjent jako partner*. Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1999.
- Gordon T., Sterling E.W.: *Rozmawiać z pacjentem. Podręcznik doskonalenia umiejętności komunikacyjnych i budowania partnerskich relacji*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Psychologii Społecznej Academica, Warszawa 2009.
- Johnston Taylor E.: *Co powiedzieć? Jak rozmawiać z chorymi o duchowości?*. WAM, Kraków 2008.
- Kanios A.: *Społeczne kompetencje studentów do pracy w wolontariacie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010.
- Krakowiak P., Krzyżanowski D., Modlińska A.: *Przewlekłe chory w domu. Poradnik dla rodzin i opiekunów*. Fundacja Hospicyjna, Gdańsk 2011.
- Krakowiak P., Modlińska A. (red.): *Podręcznik koordynatora wolontariatu hospicyjnego*. Fundacja Hospicyjna, Gdańsk 2008.
- Krakowiak P., Modlińska A. (red.): *Podręcznik wolontariusza hospicyjnego*. Fundacja Hospicyjna, Gdańsk 2008.
- Kromolicka B. (red.): *Wolontariat w obszarze humanistycznych wyzwań opiekuńczych*. Akapit, Łódź 2010.
- Kromolicka B., Bugajska B., Sereżyńska K. (red.): *Pomoc i opieka w starości*. Zapol, Szczecin 2007.
- Kromolicka B.: *Praca socjalna w organizacjach pozarządowych. Z problemów działania i kształcenia*. Akapit, Łódź 2010.
- Kromolicka B.: *Wolontariusz w służbie człowiekowi umierającemu*. Wyższa Szkoła Humanistyczna TWP, Szczecin 2000.
- Lipińska M.: *Wszystkie smaki cappucino*. Gajt, Wrocław 2007.
- Łuczak J., Okupny M., Wieczorek-Cuske L., Wesołowska I.: *Organizacja i zasady pracy zespołu opieki paliatywnej*. Towarzystwo Opieki Paliatywnej, Poznań 1991.
- Mendel M.: *Rodzice i nauczyciele jako sprzymierzeńcy*. Humaniora, Poznań 2008.
- Murgatroyd S.: *Poradnictwo i pomoc*. Zysk i S-ka, Poznań 2000.
- Ochman M., Jordan P.: *Jak pracować z wolontariuszami?*. Boris, Warszawa 1997.
- Olejniczak A., Jaśkiewicz P.: *Pożytek publiczny i wolontariat*. C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Pasterny H.: *Jak z białą laską zdobywałam Belgię*. Baza ZPCHR, Przemyśl 2010.
- „Pomagamy! Pismo Młodych Wolontariuszy”. Polska Akcja Humanitarna [czasopismo].
- Sandrin L.: *Jak się nie wypalić pomagając innym? Sposoby przewycięzania zespołu wypalenia zawodowego*. Jedność, Kielce 2007.
- Stawiarska P.: *Wolontariat hospicyjny. Perspektywa interdyscyplinarna*. Difin, Warszawa 2011.
- „Wolontariusz. Biuletyn Informacyjny Stowarzyszenia Wolontariatu” [czasopismo].

Chorowanie, umieranie, cierpienie, bajki terapeutyczne (książki dla dzieci i młodzieży)

- Barciś A., Borys O., Cebula R., Dowbor K., Gruszczyńska A., Harasimowicz C., Holz P., Ibisz K., Klimowicz K., Królikowski R., Ślepowrońska D., Strękowska-Zaremba M., Suwalska D., Wiśniewski J.L., Wolszczak G.: *Bajkoterapia, czyli dla małych i dużych o tym, jak bajki mogą pomagać*. Nasza Księgarnia, Warszawa 2009.
- Basek A., Gałęziowska M. (red.): *Kiedy Twój brat lub siostra choruje na raka*. Hospicjum Cordis, Mysłowice 2011.
- Bergendhal-Pauling L.: *Mały policjant, czyli mam marzenie*. Media Rodzina, Poznań 2006.
- Brett D.: *Opowiadania dla twojego (nieco starszego) dziecka. Koją, leczą, rozwiązują problemy*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1998.
- Brett D.: *Opowiadania dla twojego dziecka. Koją, leczą, rozwiązują problemy*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1998.
- Buscaglia L.: *Jesień liścia Jasia*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.
- Dahle G., Nyhus S.: *Włosy mamy*. EneDueRabe, Gdańsk 2010.
- Déon M.: *Tomek i nieskończoność*. G&P, Poznań 2010.
- Downham J.: *Zanim umrę*. Nasza Księgarnia, Warszawa 2009.
- Erlbruch W.: *Gęś, śmierć i tulipan*. Hokus-Pokus, Warszawa 2008.
- Fuhrmann-Wönkhaus E.: *Spacer po tęczy. Odprężające opowiadania dla chorych dzieci*. Jedność, Kielce 2004.
- Fupz Aakeson K., Erikson E.: *Esben i duch dziadka*. Media Rodzina, Poznań 2006.
- Graff-Oszczepalińska M.: *Poczytanki Marzanki*. Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz 2008.
- Grzybowski P.P.: *Spotkania z Innymi. Czytanki do edukacji międzykulturowej*. Impuls, Kraków 2011.
- Heivoll G.: *Niebo za domem*. Fundacja Inicjatyw Społecznie Odpowiedzialnych, Gdańsk 2009.
- Hole S.: *Lato Germanna*. Fundacja Inicjatyw Społecznie Odpowiedzialnych, Gdańsk 2008.
- Hole S.: *Ulica Germanna*. Fundacja Inicjatyw Społecznie Odpowiedzialnych, Gdańsk 2009.
- Jalonen R.: *Dziewczynka i drzewo kawek*. Tatarak, Warszawa 2009.
- Köpp C.: *Najdalsza podróż. Krótka opowieść o życiu i umieraniu*. Esprit, Kraków 2010.
- Lindström J.: *Tajemnica śmierci*. Czarna Owieczka, Warszawa 2011.
- Madera M.: *Kropiółka z marzeniami*. Nasza Księgarnia, Warszawa 2008.
- Mossakowska Z.: *Że cię nie opuszczę aż do śmierci*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
- Mundy M.: *Każdy czasem jest smutny. Dlaczego płacze, gdy kogoś traci? Święty Paweł, Częstochowa 2003*.
- Nicholls S.: *Olivier i zeszyt z marzeniami*. Znak, Kraków 2008.
- Nilsson U., Tidholm A.-C.: *Żegnaj panie Muffinie!*. EneDueRabe, Gdańsk 2008.
- Nitsch C.: *Bajki pomagają dzieciom. Opowieści, które uzdrawiają, pocieszają i dodają odwagi*. Diogenes, Warszawa 2001.
- Rattan S.: *Dokąd odchodzisz?*. Anwero, Gdańsk 2009.

- Ringen Kommedal H.: *Czy tata płacze?*. Fundacja Inicjatyw Społecznie Odpowiedzialnych, Gdańsk 2008.
- Robinson L., Dunlavy R.: *Super Grom*. Śląski Oddział Polskiego Towarzystwa Onkologicznego, Gliwice 2012.
- Ryrych K.: *Siedem sowych piór. Pamiętnik mojej choroby*. Cartalia Press, Warszawa 2008.
- Schmitt E.-E.: *Oskar i pani Róża*. Znak, Kraków 2005.
- Schneider L.: *Zuzia idzie do dentysty*. Media Rodzina, Poznań 2009.
- Schneider L.: *Zuzia w szpitalu*. Media Rodzina, Poznań 2009.
- Schuurman N.: *Stonecznikowa zima*. Ezop, Warszawa 2007.
- Stalfelt P.: *Mała książka o śmierci*. Wydawnictwo Jacek Santorski & Co., Warszawa 2008.
- Stark U., Hoglund A.: *Czy umiesz gwizdać, Joanno?*. Zakamarki, Poznań 2008.
- Światowska A.: *Baltazar – mój przyjaciel z ADHD*. Harmonia, Gdańsk 2011.
- Wijkmark C.-H.: *Nadchodzi noc*. Wydawnictwo Czarne, Warszawa 2010.
- Wilson J.: *Vicky, dziewczynka, która stała się aniołem*. Media Rodzina, Poznań 2006.
- Zięba M.: *Bo ja idę do szpitala*. Ezop, Warszawa 2010.
- Zięba M.: *Moja mama ma raka*. Ezop, Warszawa 2007.

Chorowanie, umieranie, cierpienie (książki dla dorosłych)

- Adamkiewicz M.: *Oblicza śmierci. Propedeutyka tanatologii*. Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń 2004.
- Antoszevska Beata: *Dziecko z chorobą nowotworową. Problemy psychopedagogiczne*. Impuls, Kraków 2006.
- Badeni J., Petrova-Wasilewicz A.: *Śmierć? Każdemu polecam!*. Rafael, Kraków 2007.
- Barnard Ch.N.: *Godne życie, godna śmierć. Wybitny kardiolog o eutanazji i samobójstwie*. Wydawnictwo Jacek Santorski & Co. – Cis, Warszawa 1996.
- Bartoszek A.: *Człowiek w obliczu cierpienia i umierania. Moralne aspekty opieki paliatywnej*. Księgarnia Świętego Jacka, Katowice 2000.
- Bartoszevska E.: *Formy pomocy dziecku nieuleczalnie choremu i jego rodzinie w hospicjum*. Impuls, Kraków 2005.
- Binnebesel J.: *Opieka nad dzieckiem z chorobą nowotworową: aspekt pozamedyczny*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003.
- Binnebesel J.: *Opieka nad dziećmi i młodzieżą z chorobą nowotworową w doświadczeniu pacjentów*. Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003.
- Blackman N., Todd S.: *Jak wspierać umierające osoby z niepełnosprawnością intelektualną*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2010.
- Bohlmeijer A.: *Do nowego anioła*. Znak, Kraków 2008.
- Bonfantini M., Motta M.: *Od poczwarki do motyla. Jak przezwyciężyć ból śmierci i żałoby*. Drukarnia i Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 2004.
- Bonino S.: *Tysiące nici mnie tu wiąże*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2010.

- Bréhant J.: *Thanatos. Chory i lekarz w obliczu śmierci*. Ancher, Warszawa 1993.
- Cytowska B., Winczura B. (red.): *Dziecko chore. Zagadnienia biopsychiczne i pedagogiczne*. Impuls, Kraków 2007.
- Cytowska B., Winczura B., Stawarski A. (red.): *Dzieci chore, niepełnosprawne i z utrudnieniami w rozwoju*. Impuls, Kraków 2008.
- Czepiel E.: *Jasne błękitne okna*. Muza, Warszawa 2007.
- Dangel T.: *Domowa opieka paliatywna nad dziećmi w Polsce – model, potrzeby, możliwości i ich ocena*. Scholar, Warszawa 2001.
- Daszykowska J.: *Jakość życia w perspektywie pedagogicznej*. Impuls, Kraków 2007.
- Davies M., Barrett-Lee L.: *Na przekór losowi*. Hachette, Warszawa 2011.
- Dąbrowski M.: *Dłoń*. Nasza Księgarnia, Warszawa 2011.
- Di Nola A.: *Tryumf śmierci. Antropologia żałoby*. Universitas, Kraków 1995.
- Dodziuk A.: *Nie bać się śmierci*. Instytut Psychologii Zdrowia, Warszawa 2001.
- Dodziuk A.: *Żal po stracie, czyli o przeżywaniu żałoby*. Instytut Psychologii Zdrowia, Warszawa 2007.
- Dolto F.: *Rozmowy z dzieckiem o śmierci*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Drażba J.: *Za parawanem powiek*. Media Rodzina, Poznań 1996.
- Drażkiewicz J. (red.): *W stronę człowieka umierającego. O ruchu hospicjów w Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1989.
- Drogoś S.: *Człowiek w obliczu śmierci*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001.
- Encrevé-Lambert M.-H.: *Czy dziadzius poszedł do nieba? Jak rozmawiać z dzieckiem na tematy związane ze śmiercią?*. ESPE, Kraków 2006.
- Góralczyk E.: *Choroba dziecka w twoim życiu. O dzieciach przewlekle chorych i ich rodzicach*. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 1996.
- Górecki M.: *Hospicjum w służbie umierających*. Żak, Warszawa 2000.
- Greenberg J.: *Życie to nie bajka*. Zysk i S-ka, Poznań 2001.
- Guntzelman J.: *Jak sobie poradzić z życiową tragedią*. Wydawnictwo WAM, Kraków 2004.
- Hennezel C.: *W imieniu życia. Opowiedz mi o śmierci...* Klucze, Gdańsk 2007.
- Herbert M.: *Żałoba w rodzinie. Jak pomóc cierpiącym dzieciom i ich rodzinom*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- Janda K.: *Moje rozmowy z dziećmi*. Krystyna Janda, Warszawa 2008.
- Kanik B.: *Trzymając śmierć za rękę*. Wydawnictwo WAM, Kraków 2008.
- Kaysen S.: *Przerwana lekcja muzyki*. Zysk i S-ka, Poznań 1996.
- Keirse M.: *Piętno smutku. Słowa otuchy dla tych, którzy cierpią*. Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2005.
- Keirse M.: *Smutek dziecka – jak pomóc dziecku przeżyć stratę i żałobę?* Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2005.
- Klimentowski A.: *Problematyka zastosowań poradnictwa życia w działalności placówek wychowawczych i opiekuńczych*. Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz 1986.
- Krakowiak P., Krzyżanowski D., Modlińska A.: *Przewlekle chory w domu. Poradnik dla rodzin i opiekunów*. Fundacja Hospicyjna, Gdańsk 2011.
- Krakowiak P.: *Strata, osierocenie i żałoba. Poradnik dla pomagających i dla osób w żałobie*. Fundacja Hospicyjna, Gdańsk 2008.

- Krakoviak P.: *Zdążyć z prawdą. O sztuce komunikacji w hospicjum*. Fundacja Hospicyjna, Gdańsk 2006.
- Kolberger K.: *Przypadek nie-przypadek*. Edycja Św. Pawła, Częstochowa 2007.
- Kübler-Ross E.: *Dzieci i śmierć. Jak dzieci i ich rodzice radzą sobie ze śmiercią*. Media Rodzina, Poznań 2007.
- Kübler-Ross E.: *Rozmowy o śmierci i umieraniu*. Media Rodzina, Poznań 2007.
- Kübler-Ross E.: *Śmierć. Ostatni etap rozwoju*. MtBiznes, Warszawa 2008.
- Kübler-Ross E.: *Życiodajna śmierć*. Księgarnia Świętego Wojciecha, Poznań 1996.
- Lauveng A.: *Byłam po drugiej stronie lustra. Wygrana walka ze schizofrenią*. Smak Słowa – Fundacja Inicjatyw Społecznie Odpowiedzialnych, Sopot 2008.
- Lauveng A.: *Niepotrzebna jak róża. Potrzeba normalności w chorobie psychicznej*. Smak Słowa – Fundacja Inicjatyw Społecznie Odpowiedzialnych, Sopot 2009.
- Linquist U.-C.: *Wiosłować bez wiosł. Książka o życiu i śmierci*. Czarna Owca, Warszawa 2006.
- Łopatkowa M.: *Którędy do ludzi*. Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1982.
- Maciarz A.: *Dziecko długotrwale chore. Poradnik opiekuńczo-wychowawczy*. Verbum, Zielona Góra 1996.
- Martynowicz E., Kalka D.: *Od narodzin do jesieni życia*. Impuls, Kraków 2010.
- Mazurkiewicz A.: *Jak uszczyplnie będzie znak*. Prószyński i S-ka, Warszawa 2003.
- Nowicka A. (red.): *Wybrane problemy osób starszych*. Impuls, Kraków 2008.
- Nowicka A.: *Psychospołeczna integracja dzieci przewlekle chorych w szkole podstawowej*. Impuls, Kraków 2001.
- Ogryzko-Wiewiórkowska M.: *Rodzina i śmierć*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, Lublin 1994.
- Ogryzko-Wiewiórkowska M.: *Rodzina w obliczu śmierci*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, Lublin 1992.
- Pearson L. (red.): *Śmierć i umieranie. Postępowanie z człowiekiem umierającym*. Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1973.
- Pichler E., Richter R.: *Nasze dziecko ma nowotwór – pokonać chorobę*. Zysk i S-ka, Warszawa 1995
- Pietrzyk A.: *Ta choroba w rodzinie. Psycholog o raku*. Impuls, Kraków 2007.
- Reeve C.: *Wszystko jest możliwe*. Świat Książki, Warszawa 2004.
- Rosicka-Jarczyńska K.: *Ołówek*. Poligraf, Wrocław 2011.
- Sanders C. M.: *Powrót nadziei. Jak sobie poradzić z cierpieniem i pustką po stracie bliskiej osoby*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1996.
- Sanders C.M.: *Jak przeżyć stratę dziecka. Powrót nadziei*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2001.
- Schaefer C.E., Foy DiGeronimo T.: *Jak rozmawiać z dziećmi o bardzo ważnych sprawach. Dla rodziców dzieci od 4 do 12 lat. Konkretnie pytania i odpowiedzi oraz pozytywne wskazówki*. Media Rodzina, Poznań 2002.
- Schaff T.: *Nieulotna pamięć*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 2010.
- Schreiber C.: *Rozkosze Emmy*. Świat Książki, Warszawa 2010.
- Sheepshanks M.: *Kiedy odchodzi na zawsze ci, których kochamy*. Świat Książki, Warszawa 1999.
- Syrek E.: *Jakość życia w chorobie. Społeczno-pedagogiczne studium indywidualnych przypadków*. Impuls, Kraków 2001.

- Świątek S.: *Choroba, dziecko i Ty*. Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1981.
- Świtłała M., Kławiściuk P.: *Podróż za horyzont. Pięć lat później*. Fundacja Hospicyjna, Gdańsk 2009.
- Terakowska D.: *Poczwarzka*. Wydawnictwo Literackie, Kraków 2001.
- Walden-Gałuszko K. de: *U kresu. Opieka paliatywna, czyli jak pomóc rodzinie i personelowi medycznemu środkami psychologicznymi*. Makmed, Gdańsk 1996.
- Walden-Gałuszko K. de: *Wybrane zagadnienia psychoonkologii i psychotanatologii. Psychologiczne aspekty choroby nowotworowej, umierania i śmierci*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1992.
- Wilber K.: *Śmiertelni nieśmiertelni*. Wydawnictwo Santorski & Co., Warszawa 2007.
- Wilowski A.: *Weż, pokochaj smoka. Rzecz o umieraniu dzieci*. Wydawnictwo Księży Marianów, Warszawa 2004.
- Woolf V.: *O chorowaniu*. Wydawnictwo Czarne. Warszawa 2010.
- Wrona-Polańska H. (red.): *Zdrowie – stres – choroba w wymiarze psychologicznym*. Impuls, Kraków 2008.
- Zaorski J.: *Ręka, noga, mózg na ścianie*. Wydawnictwo Autorskie Katarzyna Grochola, Elżbieta Majcherczyk, Warszawa 2006.
- Zattoni M., Gillini G.: *Jak chronić dziecko przed cierpieniem?*. ESPE, Kraków 2002.
- Zorza V., Zorza R.: *Sposób na umieranie. Żyć do końca*. Media Rodzina, Poznań 1999.
- Zwierzyńska-Matzke T., Matzke S.: *Czasami wołam w niebo*. W.A.B., Warszawa 2002.
- Zwolenkiewicz K.: *W otchłani śmierci, czyli jak radzić sobie po stracie dziecka*. Złote Myśli, Gliwice 2008.

Alternatywne formy terapii w teorii i praktyce

- Baum E.: *Terapia zajęciowa*. Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2008.
- Bogdanowicz M., Kasica A.: *Ruch rozwijający dla wszystkich. Efektywność Metody Weroniki Scherborne*. Harmonia, Gdańsk 2003.
- Bogdanowicz M., Okrzesik D.: *Opis i planowanie zajęć według Metody Ruchu Rozwijającego Weroniki Scherborne*. Harmonia, Gdańsk 2009.
- Bogdanowicz M.: *Metoda Weroniki Sherborne w terapii i wspomaganiu rozwoju dziecka*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1992.
- Bogdanowicz M.: *W co się bawić z dziećmi? Piosenki i zabawy wspomagające rozwój dziecka*. Harmonia, Gdańsk 2009.
- Borecka I, Wontorowska-Roter S.: *Biblioterapia w edukacji dziecka niepełnosprawnego intelektualnie. Materiały dydaktyczne dla nauczycieli i bibliotekarzy*. Unus, Wałbrzych 2003.
- Borecka I., Ippoldt L.: *Co czytać, aby łatwiej radzić sobie w życiu, czyli wprowadzenie do biblioterapii*. Silesia, Wrocław 1998.
- Borecka I.: *Biblioterapia w szkole podstawowej i gimnazjum*. Unus, Wałbrzych 2002.
- Borecka I.: *Biblioterapia. Teoria i praktyka. Poradnik*. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa 2001.
- Borecka I.: *Metodyka pracy z czytelnikiem chorym i niepełnosprawnym*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Olsztyn 1991.

- Brett D.: *Bajki które leczą*. Cz. 1-2. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2011.
- Brett D.: *Opowiadania dla Twojego dziecka*. Cz. 1: *Koją, leczą, rozwiązują problemy*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1998.
- Brett D.: *Opowiadania dla Twojego (nieco starszego) dziecka*. Cz. 2: *Koją, leczą, rozwiązują problemy*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000.
- Cattanach A.: *An introduction to play therapy*. Brunner - Routledge, Hove 2003.
- Cattanach A.: *Play therapy. Where the sky meets the underworld*. Jessica Kingsley, London 1996.
- Chęciek M.: *Jąkanie. Diagnoza - terapia - program*. Impuls, Kraków 2010.
- Danielewicz T.: *Terapia uspokajająca i rozwijająca dla dzieci. Matematyka*. Jedność, Kielce 2010.
- Danielewicz T.: *Terapia uspokajająca i rozwijająca dla dzieci. Pomoce dydaktyczne do nauki czytania i pisanie*. Jedność, Kielce 2010.
- Dąbrowska-Jabłońska I. (red.): *Terapia dzieci i młodzieży. Metody i techniki pomocy psychopedagogicznej*. Impuls, Kraków 2010.
- Filozof J.: *Dogoterapia? Co to jest?*. Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym. Koło w Jarosławiu, Jarosław 2004.
- Franczyk A., Krajewska K., Skorupa J.: *Animaloterapia. Program Przedszkolnego Klubu Animals „Cztery łapy”*. Impuls, Kraków 2007.
- Franczyk A., Krajewska K., Skorupa J.: *Baw się przez animaloterapię. Przykłady gotowych sytuacji edukacyjnych z udziałem zwierząt*. Impuls, Kraków 2012.
- Franek A.: *Zabawy rozwijające mowę twojego dziecka*. Harmonia, Gdańsk 2009.
- Gładyszewska-Cyulko J.: *Arteterapia w pracy pedagoga. Teoretyczne i praktyczne podstawy terapii przez sztukę*. Impuls, Kraków 2011.
- Gładyszewska-Cyulko J.: *Wspomaganie rozwoju dzieci nieśmiałych poprzez wizualizację i inne techniki arteterapii*. Impuls, Kraków 2010.
- Halbig J., Wehnert R.: *Inni, a jednak tacy sami. Zabawy z niepełnosprawnymi*. Jedność, Kielce 2007.
- Kaduson H., Schaefer C.: *Zabawa w psychoterapii*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2001.
- Kalbarczyk A.: *Zabawy ze sztuką. Podręcznik metodyczny dla nauczycieli*. Impuls, Kraków 2006.
- Kloc M.: *Historijki logopedyczne z ćwiczeniami artykulacyjnymi*. Harmonia, Gdańsk 2011.
- Kołodziejki B.: *Utulanki, czyli piosenki na dziecięce masażyki*. Harmonia, Gdańsk 2009.
- Konieczna E.J. (red.): *Biblioterapia w praktyce. Poradnik dla nauczycieli, wychowawców i terapeutów*. Impuls, Kraków 2006.
- Konieczna E.J.: *Arteterapia w teorii i praktyce*. Impuls, Kraków 2007.
- Kulisiewicz B.: *Dogoterapia we wspomaganiu nauki i usprawnianiu techniki czytania*. Impuls, Kraków 2011.
- Kurczak-Wawrowska E.: *Zabawy na co dzień. Poradnik dla rodziców i nauczycieli dzieci z niepełnosprawnością ruchową i wzrokową*. Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2008.
- Łaba A.: *Bajki rymowane w biblioterapii*. Impuls, Kraków 2010.

- Maćkowiak A.: *Zagadki logopedyczne. Szereg syczący i szumiący*. Harmonia, Gdańsk 2010.
- Mikita A.: *Opowiadania terapeutyczne*. Harmonia, Gdańsk 2009.
- Minczakiewicz E.M.: *Bawidła. Katalog zabawek dla dzieci niepełnosprawnych ruchowo i umysłowo*. Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1996.
- Minczakiewicz E.M.: *Rysowane wierszyki i zagadki w rozwijaniu aktywności dialogowo-komunikacyjnej i zabawowej dzieci o zróżnicowanych potrzebach i możliwościach*. Impuls, Kraków 2010.
- Minczakiewicz E.M.: *Zabawa w rozwoju poznawczym i emocjonalno-społecznym dzieci o zróżnicowanych potrzebach i możliwościach*. Impuls, Kraków 2006.
- Miosga L.: *Pomóż mi być. Komunikacja i stymulacja zmysłowa osób ze znaczną i głęboką niepełnosprawnością umysłową*. Impuls, Kraków 2005.
- Molicka M.: *Bajki terapeutyczne dla dzieci*. Media Rodzina, Poznań 1999.
- Molicka M.: *Bajki terapeutyczne. Cz. 2*. Media Rodzina, Poznań 2003.
- Molicka M.: *Bajkoterapia. O lękach dzieci i nowej metodzie terapii*. Media Rodzina, Poznań 2002.
- Natanson T.: *Wstęp do nauki o muzykoterapii*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1978.
- Nordoff P., Robbins C.: *Terapia muzyką w pracy z dziećmi niepełnosprawnymi. Historia, metoda i praktyka*. Impuls, Kraków 2008.
- Ortner G.: *Bajki na dobry sen*. Świat Książki, Warszawa 1996.
- Przyborska-Wynimko R.: *Gimnastyka z muzyką – rytmy*. Harmonia, Gdańsk 1996.
- Przyborska-Wynimko R.: *Nowe rytmy*. Harmonia, Gdańsk 2002.
- Raszewska M., Kuleczka W.: *Muzyka otwiera nam świat. Program muzycznych zajęć edukacyjno-terapeutycznych dla dzieci z upośledzeniem w stopniu umiarkowanym i znacznym oraz dzieci z autyzmem*. Harmonia, Gdańsk 2009.
- Skorek E.M. (red.): *Terapia pedagogiczna. Zaburzenia rozwoju psychoruchowego dzieci*. Impuls, Kraków 2010.
- Skorek E.M. (red.): *Terapia pedagogiczna. Zagadnienia praktyczne i propozycje zajęć*. Impuls, Kraków 2010.
- Szeliga K. (red.): *Bajkoterapia, czyli jak z Guziolkiem tworzyć i wykorzystywać bajki i opowiadania w biblioterapii oraz rozwoju aktywności twórczej dziecka w wieku przedszkolnym. Ogólnopolski Konkurs Literacki pt. Razem z Guziolkiem piszemy bajki*. Impuls, Kraków 2008.
- Tońska-Mrowiec A., Pojmał I.: *Zabawy słuchowe. Ćwiczenia dla uczniów klas 0 i I-III*. Harmonia, Gdańsk 2007.
- Walencik-Topiłko A.: *Wierszyki pisane przez ciche szумы i syki*. Harmonia, Gdańsk 2007.
- Zawiślak B.: *Dziecko autystyczne. Prawdziwa opowieść o Maciusiu*. Impuls, Kraków 2012.

Poradniki na temat gier i zabaw

- Burniewicz J.: *Śmiech na szkolnej scenie*. Harmonia, Gdańsk 2009.
- Burns B.: *Gry i zabawy. Przewodnik eksperta*. Wydawnictwo Olesiejuk, Ożarów Mazowiecki 2007.
- Chotomska W.: *Wszystko gra*. Wydawnictwa Radia i Telewizji, Warszawa 1988.
- Czerepak W.: *W dżungli zagadek. Krzyżówki, ciekawostki, łamigłówki dla dzieci w wieku 8-12 lat*. Aksjomat, Kraków 2004.
- Davis S.E.: *365 zabaw dla ciebie i twojego dziecka. Pierwszy rok życia*. Multico, Warszawa 2008.
- Franczyk A., Krajewska K.: *Zabawy i ćwiczenia na cały rok*. Impuls, Kraków 2009.
- Fritz S.: *Gry i zabawy na cały rok*. Mak Verlag, Bremen 2010.
- Fuchs B.: *Gry i zabawy na dobry klimat w grupie*. Jedność, Kielce 2009.
- Furgalińska J.: *Czechów trzech czyli polskie łamańce językowe*. Sonia Draga, Katowice 2010.
- Halbig J., Wehnert R.: *Bawimy się wszyscy. Cz. 1: Pierwszy kontakt i komunikacja w zabawie*. Jedność, Kielce 2000.
- Halbig J., Wehnert R.: *Bawimy się wszyscy. Cz. 2: Zabawy na wszystkie okazje*. Jedność, Kielce 2000.
- Halbig J., Wehnert R.: *Inni, a jednak tacy sami. Zabawy z niepełnosprawnymi*. Jedność, Kielce 2007.
- Kalbarczyk A.: *Zabawy ze sztuką. Podręcznik metodyczny dla nauczycieli*. Impuls, Kraków 2006.
- Kurnicka A.: *Zabawa z literkami i inne scenariusze przedstawień dla dzieci*. Impuls, Kraków 2009.
- Liebertz C.: *Skarbnica edukacji dobrego serca. Inteligencja emocjonalna: podstawy, metody i zabawy*. Jedność, Kielce 2007.
- Liebertz C.: *Skarbnica edukacji dobrego serca. Inteligencja emocjonalna: podstawy, metody i zabawy*. Jedność, Kielce 2008.
- Luvmour J. i B., Weistar D. i T., Kara A. i A.: *49 gier i zabaw. Scenariusze dla rodzin, przedszkoli, kolonii i obozów wypoczynkowych*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008.
- Martinelli S., Taylor M. (red.): *Uczenie się międzykulturowe. Pakiet szkoleniowy nr 4*. Rada Europy i Komisja Europejska, Strasbourg 2000.
- Massasso A.: *W co bawią się dzieci na całym świecie? 300 pomysłów na gry i zabawy z 5 kontynentów*. Rea, Warszawa 2009.
- Mayer W., Wohrl R.: *Wspaniałe gry i zabawy dla dzieci i młodzieży*. Jedność, Kielce 2008.
- Minczakiewicz E.M.: *Zabawa w rozwoju poznawczym i emocjonalno-społecznym dzieci o zróżnicowanych potrzebach i możliwościach*. Impuls, Kraków 2006.
- Moor J.: *Śmiech, zabawa i nauka z dziećmi o profilu autystycznym*. Mała Litera – Cyklady, Łódź – Warszawa 2006.
- Rutkowski E.: *Gry i zabawy z całego świata*. Delta, Warszawa 2006.
- Tomaszewska M.: *Pląsy z długą brodą. Piosenki dla dzieci śpiewane od pokoleń*. Harmonia, Gdańsk 2007.
- Vopel K.W.: *Gry i zabawy interakcyjne dla dzieci i młodzieży. Cz. 1: Kontakty, postrzeganie tożsamość*. Jedność, Kielce 2004.

- Vopel K.W.: *Gry i zabawy interakcyjne dla dzieci i młodzieży. Cz. 2: Uczucie, rodzina i przyjaciele*. Jedność, Kielce 2004.
- Vopel K.W.: *Gry i zabawy interakcyjne dla dzieci i młodzieży. Cz. 3: Komunikacja, ciało, zaufanie*. Jedność, Kielce 2004.
- Vopel K.W.: *Gry i zabawy interakcyjne dla dzieci i młodzieży. Cz. 4: Szkoła feedback, wpływy, współpraca*. Jedność, Kielce 2004.
- Vopel K.W.: *Jak pobudzić kreatywność grupy? Propozycje ćwiczeń i zabaw*. Jedność, Kielce 2003.
- Wielka encyklopedia gier, zabaw i zajęć z dziećmi. Ponad 300 gier i zabaw tematycznych*. K.E. Liber, Warszawa 2009.
- Wilberg B.: *Pomysły na makijaż dla dzieci*. Jedność, Kielce 2009.
- Żmudzki J.: *Gry i zabawy rekreacyjne*. Towarzystwo Krzewienia Kultury Fizycznej, Warszawa 1981.

Przewodnik filmowy

Doktor klaun i terapia śmiechem

- Adams Patch (reż.): *Gesundheit durch Liebe, Humor, Lachen und Freundschaft*. Vortrag am 18. Mai 1997 anlässlich des 9. Pfingsttreffens des Förderkreises für Ganzheitsmedizin Bad Herrenalb e.V. 12 & 12 Verlag & Versand, Niemcy 1997, 174 min.
- Adams Patch, Cantow Roberta (reż.): *Doctor Clown*. TSI Incorporated, USA 2010, 30 min.
- Adams Patch, Cantow Roberta (reż.): *In bed with Patch Adams*. Between-the-sheets therapy & joy workshop. TSI Incorporated, USA 2010, 34 min.
- Allen Steve (reż.): *Humor and health. Juggling life's stress*. National Institute of Health – National Library of Medicine, Bethesda USA 1993, 57 min.
- Anderson Dale (reż.): *Ho-Ho-Holistic medicine. Live it up and laugh for the health of it*. The Humor Project, USA 2011, 72 min.
- Balestrieri Enzo, Moser Stefano (reż.): *Clownin' Kabul*. Tele+, Włochy 2002, 75 min.
- Barreca Regina (reż.): *Too much of a good thing is wonderful. Women, men, laughter, and connection*. The Humor Project, USA 2000, 55 min.
- Berta Renato, Dimitri (reż.): *Rêve de gare*. Marcel Hoehn, T&C Film, Francja 1993, 10 min.
- Bourget Yves (reż.): *Quand le clown paraît*. Cap Canal, Francja 2005, 56 min.
- Bourque Judith (reż.): *The real Patch Adams*. Bullfrog Films, USA 1999, 53 min. USA.
- Cosseron Corinne, Cosseron Frédéric, Mejber Martine (reż.): *La Rigologie. Ha ha ha ha*. Weelearn, Francja 2011.
- Fretz Hugo, Smelik Jan (reż.): *Ik zie jou. Over het werk van de Faria-Clowns*. Faria Klovnenes 2011, Holandia, 25 min.
- Goodheart Annette (reż.): *Laugh – Your way to health*. Annette Goodheart, USA 1985, 60 min.
- Goodheart Annette (reż.): *Laughter at the mall*. Annette Goodheart, USA 2005, 70 min.
- Goodheart Annette (reż.): *Laughter for loving*. Cz. 1–2. Annette Goodheart, USA 2008, 70 min.
- Hearn Edward (reż.): *WOW and HOW! How to's from the world champion of public speaking*. The Humor Project, USA 2008, 55 min.
- Kappeler Friedrich, Hoehn Marcel (reż.): *Dimitri, Clown*. T&C Film, Francja 2004, 90 min.

- Lips-Dumas Fabienne, Peltier Sylvie (reż.): *I clown for You-hoo! / Je clowne pour toa! / For You I clown-hoo!*. Red Letter Films, Vancouver, Kanada 2004, 60 min.
- Moszkowicz Fernand (reż.): *Le Rire pour la vie. Des clowns à l'hôpital*. ADAV, Francja 1992, 26 min.
- Mourão Mara (reż.): *Doutores da alegria*. Imovision, Brazylia 2005, 96 min.
- Pla Jordi (reż.): *Del dolor a la Risa*. Generalitat Valenciana – Conselleria de Sanitat, PayaSOSpital, Valencia, Hiszpania 2010, 25 min.
- Pritchard Michael (reż.): *Making the world a better place. Commit random acts of comedy and create inverse paranoids*. The Humor Project, USA 2008, 55 min.
- Queen Sandy (reż.): *After the half-time show. Lessons and laughter on living the second half of our lives*. The Humor Project, USA 2008, 55 min.
- Ridd Karen (reż.): *Robo Project*. Children's Hospital Television – Winnipeg, seria 11 filmów – np.: *Robo gets a cast, Robo gets a IV, Robo has an allergy*. Kanada 1981.
- Sérgio de Castro (reż.): *Patch Adams*. Medico, doutor da alegria. Anchieta Fundação Padre TV Cultura – Roda Viva, Brazylia 2008, 50 min.
- Shadyac Tom (reż.): *Patch Adams*. Universal, USA 1998, 110 min.
- Smollin Anne Bryan, Goodman Joel (reż.): *S/He who laughs lasts*. The Humor Project, USA 2009, 55 min.
- Smollin Anne Bryan (reż.): *Choices, changes, and chuckles. Keeping the faith and keeping Your sense of humor*. The Humor Project, USA 2008, 56 min.
- Suheskun Momo (reż.): Grupo de Investigacion en Salud del Adulto Mayor GISAM, Corporación Universitaria Remington: *Terapia de la Alegria*. La Musa – Factoría de Proyectos Creativos, Medellín Kolumbia 2011, 28 min.
- Tokar Scott, Carroll Harrison J. (reż.): *Side-Fx. Clinically relevant magic tricks and effects for the health-care provider*. Corporate FX – Rancho Santa Margarita, USA 2004, 40 min.

Niektóre z wymienionych filmów (a także wiele podobnych o pracy doktorów klaunów i terapii śmiechem) dostępne są w całości lub we fragmentach w internetowym serwisie Youtube. W celu ich znalezienia należy wpisać w wyszukiwarce tytuł lub słowa kluczowe – np.: *Patch Adams, doktor klaun, caring clown, clini clown, clown doctor, clown thérapeutique, docteur clown, doctor de la alegria, doctor de la risa, doctor del humor, doctor feliz, doctor sonrisa, doutor da alegria, doutor da graça, dream doctor, hospital clown, kuraclown, laugh doctor, mediclaun, mediclown, médico de la risa, pallapupa pallasso, payamédico, payaso de hospital, payaso medicinal, pupaclown, rire médecin, risaterapia, sanaclown, saniclown, terapiclown, therapeutic clown, zdravotní klaun*.

Chorowanie, niepełnosprawność, umieranie (filmy fabularne i reportaże)

- Abrahams Jim (reż.): *Po pierwsze nie szkodzić (First do no harm)*. USA 1997.
- Adamek Maciej (red.): *I nie opuszczę cię aż do śmierci*. Polska 1999.

- Amenábar Alejandro (reż.): *W stronę morza (Mar adentro)*. Francja – Hiszpania – Włochy 2004.
- Arcand Denis (reż.): *Inwazja barbarzyńców (The barbarian invasions)*. Francja – Kanada 2003.
- Badham John (reż.): *W końcu czyje to życie? (Whose life is it anyway?)*. USA 1981.
- Bławut Jacek (reż.): *Jeszcze nie wieczór*. Polska 2009.
- Bławut Jacek (reż.): *Nienormalni*. Polska 1990.
- Bogdanovich Peter (reż.): *Maska (Mask)*. USA 1985.
- Braverman Michael (reż.): *Dzień za dniem (Life goes on)*. USA 1989–1993.
- Bright Matthew (reż.): *Małe jest piękne (Tiptoes)*. Francja – USA 2003.
- Campion Jane (reż.): *Anioł przy moim stole (Angel at my table)*. Australia – Nowa Zelandia – Wielka Brytania 1990.
- Collard Cyril (reż.): *Dzikie noce (Les nuits fauves)*. Francja – Wielka Brytania – Włochy 1992.
- de Aranoa Fernando León (reż.): *Amador*. Hiszpania 2010.
- de Jong Ate (reż.): *Gdy już mnie zabraknie (Wenn ich nicht mehr lebe)*. Niemcy 1996.
- Demme Jonathan (reż.): *Filadelfia (Philadelphia)*. USA 1993.
- di Pego Gerald (reż.): *Fenomen (Phenomenon)*. USA 1996.
- Dörrie Doris (reż.): *Hanami – kwiat wiśni (Kirschblüten – Hanami)*. Francja – Niemcy 2008.
- Duigan John (reż.): *Molly*. USA 1999.
- Ephron Nora (reż.): *Michael*. USA 1996.
- Erman John (reż.): *Kto pokocha moje dzieci? (Who will love my children?)*. USA 1983.
- Fareilly Bobby, Fareilly Peter (reż.): *Płytki facet (Shallow hal)*. Niemcy – USA 2001.
- Fiedenberg Richard (reż.): *Pamiętnik dla Nicholasa (Suzanne's diary for Nicolas)*. USA 2005.
- Fincher David (reż.): *Ciekawy przypadek Benjamina Buttona (The curious case of Benjamin Button)*. USA 2008.
- Gagnon Claude (reż.): *Braciszek (Kenny – The kid brother)*. Japonia – Kanada – USA 1988.
- Gillespie Craig (reż.): *Miłość Larsa (Lars and the real girl)*. USA 2007.
- Greengrass Paul (reż.): *Sztuka latania (The theory of flight)*. Wielka Brytania 1998.
- Gyllenhaal Stephen (reż.): *Akt wiary (Promised a miracle)*. USA 1988.
- Hallström Lasse (reż.): *Co gryzie Gilberta Grape'a (What's eating Gilbert Grape)*. USA 1993.
- Hutton Timothy (reż.): *Na przekór całemu światu (Diggin to China)*. USA 1998.
- Imielska Małgorzata (reż.): *Szpital odzyskanej nadziei*. Polska 2008 (serial TV).
- Kamińska Irena (reż.): *Nasze dzieci*. Polska 1995.
- Kamińska Irena (reż.): *Znak*. Polska 1973.
- Kassovitz Peter (reż.): *Jakub kłamca (Jakob the liar)*. Francja – Polska – USA – Węgry 1999.
- Koszałka Marcin (reż.): *Istnienie*. Polska 2007.
- Kryński Sławomir, Żogała Wojciech: *Księga wielkich życzeń*. Polska 1998.
- Leder Mimi (reż.): *Podaj dalej (Pay it forward)*. USA 2000.
- Linda Bogusław (reż.): *Jasne błękitne okna*. Polska 2006.
- Łoziński Paweł (reż.): *Chemia*. Polska 2009.

- Mangold James (reż.): *Przerwana lekcja muzyki (Girl, interrupted)*. Niemcy – USA 1999.
- Marshall Garry (reż.): *Mama na obcasach (Raising Helen)*. USA 2004.
- Mayer Max (reż.): *Adam*. USA 2009.
- McCarthy Thomas (reż.): *Dróżnik (The station agent)*. USA 2003.
- Miller George (reż.): *Olej Lorenza (Lorenzo's oil)*. USA 1992.
- Naess Petter (reż.): *Elling*. Norwegia 2001.
- Pool Léa (reż.): *Błękitny motyl (The blue butterfly)*. Kanada – Wielka Brytania 2004.
- Romare Ingela (reż.): *Wola życia (Mod att leva)*. Szwecja 1983.
- Rubin Bruce Joel (reż.): *Gra o życie (My life)*. USA 1993.
- Schnabel Julian (reż.): *Motyl i skafander (Scaphandre et le papillon)*. Francja – USA 2007.
- Shapiro Paul (reż.): *Opowieść Jewel (Jewel)*. Kanada – USA – Wielka Brytania 2001.
- Sheridan Jim (reż.): *Moja lewa stopa (My left foot)*. Irlandia – Wielka Brytania 1989.
- Szadkowski Tomasz (red.): *Ucieczka*. Polska 1987.
- Szumowska Małgorzata (reż.): *33 sceny z życia*. Niemcy – Polska 2008.
- Szumowska Małgorzata (reż.): *Ono*. Francja – Niemcy – Polska 2004.
- Taddicken Sven (reż.): *Rozkosze Emmy (Emmas Glück)*. Niemcy 2006.
- Tavernier Bertrand (reż.): *Śmierć na żywo (La mort en direct)*. Francja – Wielka Brytania – RFN 1980.
- van Dormael Jaco (reż.): *Dzień ósmy (Le huitieme jour)*. Belgia – Francja – Wielka Brytania 1995.
- van der Elskan Ed (reż.): *Żegnajcie (Bye)*. Holandia 1990.
- Wajda Andrzej (reż.): *Tatarak*. Polska 2009.
- Zaks Jerry (reż.): *Pokój Marvinina (Marvin's room)*. USA 1996.
- Zanussi Krzysztof (reż.): *Życie jako śmiertelna choroba przenoszona drogą płciową*. Francja – Polska 2000.

Przewodnik internetowy

Klauni i doktorzy klauni³

A Heart 4 Clowning – www.aheart4clowning.com
Abdallah Shrine Clowns (USA) – www.abdallah-clowns.org
Akademickie Centrum Wolontariatu Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy (Polska) – Facebook
Akdar Meri Makers Clowns (USA) – www.merrimakers.org
Aladdin Shrine Clown Unit (USA) – www.aladdinshrineclowns.org
Alegria Intensiva – Payasos de Hospital (Argentyna) – www.alegriaintensiva.org.ar
Antioch Funster (USA) – www.antiochshrine.com
Association Auguste (Szwajcaria) – www.auguste.ch
Association Canadienne des Clowns Thérapeutiques / The Canadian Association of Therapeutic Clowns CATC/ACCT (Kanada) – www.therapeuticclowns.ca
Association KaraClown (Szwajcaria) – www.sagessedurire.org/1/
Association Rire (Francja) – www.clownhopital.org
Association Zygomatic (Francja) – www.zygomatic.org
Associations Semeurs de Joie (Francja) – semeursdejoie.org/clowns.html
Atlanta Clown Care (USA) – Facebook
Barcelona Risoterapia (Hiszpania) – risoterapiajijijaja.blogspot.com
Bataclown – Centre de Recherche sur le Clown Contemporain (Francja) – www.bataclown.com
Beni Kedem Clowns (USA) – www.benikedemshriners.org/clowns.html
Big Apple Circus (USA) – www.bigapplecircus.org
Big Apple Clown Care (USA) – www.bigapplecircus.org/community/clown-care.aspx
Boboleťín Risaterapia Guadalajara (Hiszpania) – Facebook
Bolaroja (Peru) – www.bolaroja.net
Brant Clown Alley (Kanada) – brantclownalley.com/bca/aboutus.htm
Bumper “T” Clowns (USA) – www.bumpertcaringclowns.com
Call Us Clowns Inc. (USA) – www.callusclowns.org
Canadian Association of Therapeutic Clowns – www.therapeuticclowns.ca
Caring Clowns International – www.caringclownsinternational.org
Carovana Dei Sorrisi (Włochy) – www.lacarovanadeisorrisi.it

³ Niniejszy przewodnik zawiera adresy stron internetowych organizacji i przedsięwzięć o zasięgu lokalnym i międzynarodowym. Z uwagi na podobieństwo i powtarzanie się nazw w niektórych przypadkach w nawiasie podano rejon działalności.

Centre de Recherche sur le Clown Contemporain – patrz – Bataclown
Červený Nos (Słowacja) – www.cervenynos.sk
Charlie the Juggling Clown – www.charliethejugglingclown.com
Chrześcijańscy Klauni – Centrum Misji i Ewangelizacji Kościoła Ewangelicko-Augs-
burskiego w Dziegielowie – www.cme.org.pl
Circus 2 Iraq – rubble.ironfire.org/circus2iraq.org
Clini Clowns (Holandia) – www.cliniclowns.nl
Cliniclowns Oberösterreich (Austria) – www.cliniclowns.info
CliniClowns Vorarlberg (Austria) – www.cliniclowns-vorarlberg.at
Clownen Karavanen (Dania) – www.klovnekaravanen.dk
Clown Alley (Pat Cashin) – www.clownalley.blogspot.com
Clown Alley of London – www.clownalleyoflondon.com
Clown Army – www.clownarmy.org
Clown Bluey (Anglia) – www.clownbluey.co.uk
Clown Célula Roja (Chile) – www.clowncelularoja.cl
Clown Club Alicante (Hiszpania) – Facebook
Clown Doc Pescara (Włochy) – Facebook
Clown Doctors – The Humour Foundation (Australia) – www.humourfoundation.com.au
Clown Doctors (Nowa Zelandia) – www.clowndoctors.org.nz
Clown Doktoren (Niemcy) – www.clown-doktoren.de
Clown Events – Educational Events for Professional Clown – www.clownevents.com
Clown Improvisto (Argentyna) – Facebook
Clown Link – Adam Gertsacov – www.clownlink.com
Clown Ministry – www.clown-ministry.com
Clown One Italia Onlus (Włochy) – www.clownoneitalia.it
Clown Payatria (Kolumbia) – Facebook
Clown Program – Toronto Hospital for Sick Children (Kanada) – www.sickkids.ca/therapeuticclownprogram
Clown Resource Directory – www.clownresourcedirectory.com
Clown Terapia Yuppy (Włochy) – Facebook
Clowneando Voluntarios (Peru) – Facebook
ClownEncuentro Internacional – Facebook
Clowner utan Gränser (Norwegia) – www.skratt.nu
Clowneros Unilibre (Kolumbia) – Facebook
Clownetario (Argentyna) – www.clownetario.com.ar
Clownplanet – www.clownplanet.com
Clownronden (Szwecja) – www.clownronden.se
Clowns et Magiciens sans Frontières (Belgia) – www.cmsf.be
Clowns im Dienst (Niemcy) – www.clowns-im-dienst.de
Clowns International – www.clowns-international.com
Clowns no perecederos – Cristina Marti – www.myspace.com/clownsnoperecederos
Clowns on Rounds (USA) – www.clownsonrounds.com
Clowns on the Road Project – www.clown-projekt.com
Clowns Ohne Grenzen (Niemcy) – www.clownsohnegrenzen.org
Clowns Pour De Rire (Francja) – phibrunet.free.fr/ClownsPourDeRire

- Clowns Sans Frontières – Association Artistique de Solidarité Internationale – www.clowns-sans-frontieres-france.org
- Clowns Without Borders – www.clownswithoutborders.org
- Clowns Without Borders Ireland (Irlandia) – www.cwbireland.com
- Clowns Without Borders South Africa (Republika Południowej Afryki) – cwbsa.org
- Clownterapia (Włochy) – www.clownterapia.it
- Clowntigo (Hiszpania) – clowntigo.com
- Coastal Caring Clowns Inc. (Australia) – coastalcaringclowns.com
- Comedy Cures (USA) – www.comedycures.com
- Comunidad Risorio (Boliwia) – Facebook
- Crveni Nosevi – Klaunovidoktori (Chorwacja) – www.crveninosevi.hr
- Danomino Red Noise Power (Dania) – www.nomino.dk
- Das Clown Projekt (Niemcy) – www.clownprojekt.de
- De Goudse Clownschoon – degoudseclownschoon.nl
- Docteur Clown (Francja) – docteurclown.org
- Docteur Clown India (Indie) – docteurclownindia.tripod.com
- Doctor Feliz (Chile) – www.doctorfeliz.es.tl
- Doctor Sonrisa (Chile) – doctorsonrisa.galeon.com
- Doctor Yaso (Wenezuela) – www.doctoryaso.com
- DoctoraClown Voluntariado – Cali (Kolumbia) – Facebook
- Doctores Clownotopia (Peru) – Facebook
- Doctores Bolaroja (Peru) – www.doctoresbolaroja.com
- Doctores de la Alegria (Boliwia) – www.doctoresdelaalegria.org
- Doctores de la Risa (Kostaryka) – drsderisacr.blogspot.com
- Doctores de la Risa (Meksyk) – doctoresdelarisa.org
- Doctores de la Risa (Meksyk) – Facebook
- Doctores del Humor – Mérida (Meksyk) – Facebook
- Doktor Clown (Ukraina) – www.drclown.org.ua
- Doutores da Alegria (Brazylia) – www.doutoresdaalegria.com.br
- Doutores da Graça (Brazylia) – www.doutoresdagraca.com.br
- Dr Clown (Kanada) – www.drclown.ca
- Dream Doctors Project – Clowning Therapy in Action (Izrael) – www.dreamdoctors.org.il
- Dzieci Marii (Rosja) – mariaschildren.ru
- Edmonton Caring Clowns (Kanada) – www.edmontoncaringclowns.ca
- El Riad Shrine Clowns (USA) – mastermason.com/elriadclowns
- ElPez En la Luna (Peru) – Facebook
- Enclownadas Laspayosas – Barcelona (Katalonia) – Facebook
- Escuela de Clown – www.escueladec clown.com.ar
- Experimentacion Claun – Resistencia Chaco (Argentyna) – experimentacionclowns.blogspot.com
- Faria Clowns (Holandia) – www.faria-clowns.nl
- Foundation Théodora / Foundation Theodora – www.theodora.org
- Fool at Heart School of Sacred Clowning – Didier Danthois – www.sacred-clown-as-healer.co.uk/4598.html
- Fools for Health (Kanada) – www.foolsforhealth.ca
- Fundación Doctora Clown (Kolumbia) – www.doctoraclown.org

Fundación Narices Rojas – Bogota (Kolumbia) – Facebook
Fundación Narices Rojas (Ekwador) – www.naricesrojas.org
Fundación Narices Rojas (Kolumbia) – Facebook
Fundación Risorio (Boliwia) – Facebook
Fundacja „Dr Clown” (Polska) – www.drclown.pl
Fundación Medicaun Payassos Hospitalarios (Kolumbia) – Facebook
Gestus Transforma – Lima (Peru) – Facebook
Gesundheit Institute – Patch Adams – www.patchadams.org
Große Hilfe für Kleine Helder (Niemcy) – www.ghfkh.de
Grupo Fantasia (Brazylia) – www.grupofantasia.org
Grupo Salud, Entretenimiento y Recreación para Niños Hospitalizados (Urugwaj) – www.grupososer.org
Happy Valley Alley – World Clown Association (USA) – www.happyvalleyclowns.org
Hazmerreir – Payasos de hospital (Hiszpania) – www.hazmerreir.org
Heart’s and Noses Hospital Clown Troupe of Boston Children’s Hospital (USA) – www.heartsandnoses.org
Hearts & Minds (Wielka Brytania) – www.heartsminds.org.uk
Hearts and Noses Boston (USA) – www.hospital-clowns.org
Hopi Clown (Belgia) – www.hopiclown.be
Hôpiclowns Genève (Szwajcaria) – www.hopiclowns.ch
Hospi Sonrisas (Argentyna) – hospisonrisas.blogspot.com
Hospisonrisas Costa Rica – Doctores Payaso en Hospital Nacional de Ninos, San Jose (Kostaryka) – Facebook
Hospital Clown (USA) – www.hospitalclown.com
Hospital Clown Troupe Kettering Medical Center Network (USA) – kmcnetwork.org
Hospital Clowning (Rosja) – www.medclown.ru
Hospital de la Alegria (Peru) – www.hospitaldelaalegria.org.pe
Humor Hilft Heilen (Niemcy) – www.humorhilftheilen.de
Humour Foundation (Australia) – www.humourfoundation.com
Hunibersida de la Risa – Santa Cruz de Tenerife (Hiszpania) – Facebook
International Clown Hall of Fame and Research Center – www.theclownmuseum.com
Ja Klaun (Rosja) – ya-kloun.ru
Kalamalka Caring Klowns (Kanada) – www.kalamalkacaringklowns.com
Kena Klowns (USA) – www.kenaklowns.org
Kinou le Magic Clown – www.quichotte.com/kinou/index.html
KlinikClowns (Niemcy) – www.klinikclowns.de
Klokkeklovnene (Norwegia) – www.klokkeklovnene.no
Klovne Karavanen (Dania) – www.klovnekaravanen.dk
Klovnenetvaerket (Dania) – Facebook
KuraClown Payasos de Hospital – Lima (Peru) – Facebook
Kuritsa (Holandia) – www.kuritsa.nl
La Casa Che Sorride (Włochy) – Facebook
La Risa y La Salud – www.risaysalud.com
La Scienza dell’alegria di Morgana Masetti – morganamasetti.wordpress.com
La Sonrisa Médica (Hiszpania) – www.sonrisamedica.org
Lach Academie du Rire – www.academiedurire.be

LaCompa La Compañía Hospitalaria – Concepción (Chile) – Facebook
Laugh Doctors Clown Care Program (USA) – www.clowncareld.org
Le Rire Médecin (Francja) – www.leriremedecin.asso.fr
Les clowns de l'espoir (Francja) – www.lesclownsdelespoir.fr
Los Payas – Mar del Plata (Argentyna) – Facebook
Mediclowdown (Meksyk) – www.mediclowdown.blogspot.com
Mediclowdowns (Belgia) – www.mediclowdowns.be
Médicosde la Risa de la Laguna – Torreon (Meksyk) – Facebook
México Sonríe – Mexico City (Meksyk) – Facebook
miMakkus Clown haal dementen (Holandia) – www.mimakkus.nl
MimiRichi – www.mimirichi.kiev.ua
Mohammed Shrine Clowns (USA) – sites.google.com/site/mohammedshrineclowns
Nariz Roja (Meksyk) – www.narizroja.com.mx
Operação Hospalhaço (Brazylia) – www.hospalhaco.com.br
Operação Nariz Vermelho (Portugalia) – www.narizvermelho.pt
Operacion Sonrisa (Peru) – Facebook
Orion Risaterapia (Meksyk) – Facebook
Pallapupas Pallassos d'Hospital (Katalonia) – www.pallapupas.org/ca
Pallazos Rodantez – Mexico City (Meksyk) – Facebook
Payamédicos (Argentyna) – payamedicos.org
Payamédicos Bahia Blanca – Buenos Aires (Argentyna) – Facebook
Payamédicos Bariloche (Argentyna) – Facebook
Payamédicos Córdoba (Argentyna) – Facebook
Payamédicos Del Casa Cuna (Argentyna) – Facebook
Payamédicos Del Ramos Mejía – Buenos Aires (Argentyna) – Facebook
Payamédicos Hospital Álvarez – Buenos Aires (Argentyna) – Facebook
Payamédicos La Casita (Argentyna) – Facebook
Payamédicos Mar del Plata (Argentyna) – Facebook
Payamédicos Neuquén (Argentyna) – Facebook
Payamédicos Paraná (Argentyna) – Facebook
Payamédicos Rosario (Argentyna) – Facebook
Payamédicos Salta (Argentyna) – Facebook
Payamedics Risoterapia (Hiszpania) – Facebook
Payapeutas Payasos de Hospital – Guadalajara (Hiszpania) – Facebook
Payasos Autoconvocados (Argentyna) – www.payasosautoconvocados.com
Payasos Medicinales – Montevideo (Urugwaj) – Facebook
Payasos Medicinales (Urugwaj) – payasosmedicinales.blogspot.com
Payasos sin Fronteras – www.clowns.org
PayaSoSpital – Valencia (Hiszpania) – www.payasospital.org
Piros Orr Bohócdoktorok (Węgry) – www.pirosorr.hu
Proyecto Belen – proyectobelen.lamula.pe
Pupaclown (Hiszpania) – www.pupaclown.com
Pyramid Shriners Klowns (USA) – pyramidshriners.org/klowns.html
Rdeči Noski – Klovni Zdravniki (Słowenia) – www.rdecinoski.org
Red Nose Response (USA) – www.rednoseresponse.org
Red Noses – Clowndoctors International – www.rednoses.eu
Rémedios do Riso (Portugalia) – www.remediosdoris.pt

Risaterapia Aguascalientes (Meksyk) – Facebook
Risaterapia Altair – Coacalco (Meksyk) – Facebook
Risaterapia Chihuas Constelacion Centaurus – Chihuahua (Meksyk) – Facebook
Risaterapia Mina-Coatza Psique Lykaios (Meksyk) – Facebook
Risaterapia Oficina de Operacion Intergalactica (Meksyk) – www.risaterapia.org
Risaterapia Puebla (Meksyk) – Facebook
Risaterapia Slp Constelación Camaleón – San Luis Potosí (Meksyk) – Facebook
Risaterapia Unicornio Querétaro – Queretaro (Meksyk) – Facebook
Risaterapia Xalapa Vulpecula Crux – Xalapa (Meksyk) – Facebook
Rote Nasen (Niemcy) – www.rotenasen.de
Rote Nasen Clowndoctors (Austria) – www.rotenasen.at
Sahib Shrine Temple Clowns (USA) – sahibshrine.org/perform/clowns.htm
Salut i Clowns (Katalonia) – asociacionsaluticlowns.org
Sanaclown (Chile) – www.sanaclown.cl
Saniclown (Hiszpania) – www.saniclown.com
Shrine Clowns – International Shrine Clown Association – www.shrineclowns.com
Soccorso Clown (Włochy) – www.soccorsoclown.it
Sonríe Chiapas – Tuxla Gutierrez Chiapas (Meksyk) – Facebook
Sonrisas del Corazon – Hospisonrisas del Corazon, Santiago (Chile) – Facebook
Sonrisologos (Chile) – Facebook
Student Caring Clowns Organisation UTMB (USA) – www.utmb.edu/scc
Tangier Shrine Clowns (USA) – www.tangiershrineclowns.org
Terapeutas do Riso (Brazylia) – www.terapeutasdoriso.com.br
Therapeutic Clown Program at the Hospital for Sick Children Toronto (Kanada) – www.sickkids.ca/ProgramsandServices/Therapeutic-Clown-Program/index.html
Terapia de la Risa – Mexico City (Meksyk) – Facebook
Terapiclowns – Payasos de hospital (Hiszpania) – www.terapiclowns.org
Tiritiri Clown Payasos Hospitalarios (Kolumbia) – www.myspace.com/titiriclaun
Titiritas Humor y Salud – Asociación Cultural y Científica TtHS (Hiszpania) – www.titiritas.org
VitaminaClown Doctores – Iquique (Chile) – Facebook
Viviamo In Positivo (Włochy) – www.viviamoinpositivo.org
Vivre aux Eclats – Des clowns à l'hôpital (Francja) – vivre.aux.eclats.free.fr
World Clown Association – worldclown.com
World Famous Afifi Shrine Clowns (USA) – www.afifishrineclowns.org
World Wide Smiles – Professional Care Clowning – www.worldwidesmiles.biz
Xaropclown Pallassos D'hospital (Katalonia) – www.xaropclown.com
Yaarab Red Devil Clowns (USA) – yaarabshrine.org/groups/units/clowns/index.htm
Za-Ga-Zig Shrine Clown Unit (USA) – www.zagazigshrine.org/clowns.htm
Zdravotní Klaun (Czechy) – www.zdravotni-klaun.cz

Śmiech w terapii i edukacji, kluby i szkoły śmiechu

Áit Eile Irland – yuriko.cs.tcd.ie/index.asp
American Association for Therapeutic Humor – www.aath.org
Aprendo Contigo, Programa Recreativo-Educativo – www.aprendocontigo.com
Asociación Civil El Aula de los Sueños – www.pedagogiahospitalaria.net
Asociación Civil Semillas del Corazón por los Derechos Educativos del Niño Enfermo – www.semillas.org.ar
Associació Catalana de Professionals de l'Educació en l'Ambit Hospitalari – www.acpeah.org
Association des Pedagogues Hospitaliers – www.aph.be
Association for Applied and Therapeutic Humor AATH – www.aath.org
Association Sparadrap – www.sparadrap.org
Associazione Gioco e Studio in Ospedale – www.giocoestudio.it/associazione/default.htm
Associazione Nazionale Pedagoghi Ospedalieri – www.anpo.org/homefr.htm
Bont's International Clown School – www.bonts.com
Carolina Health and Humor Association – www.carolinahealthandhumor.org
Catherine Franco – www.catherinefranco.com
Centro de Estudos Sobre Recreação, Escolarização e Lazer em Enfermarias Pediátricas CERELEPE – www.cerelepe.faced.ufba.br
Chemorella – www.chemorella.com
Clown Camp Singapore – clowncamp.org
Clown Werden – www.die-clownschule.de
Clownhuis Blog – clownhuis.blogspot.com
Club de Rire International du Québec – www.clubderirequebec.com
Contemporary Clowning Projects – www.contemporaryclowningprojects.com
Corinne Cosseron – www.corinnecosseron.org
Die Kunst des Stolperns – www.kunstdesstolperns.de
École Internationale de Rire – www.ecolederire.org
École Philippe Gaulier – www.ecolephilippegaulier.com
European Association for Children in Hospital – www.each-for-sick-children.org
Fool Sense – www.foolsense.co.uk
Fundação Carolina Labra Riquelme – www.fundacioncarolinalabra.cl
Gentleclowning – Roelof Clown – www.gentleclowning.nl
HaHA Institute – International Institute of Humor and Healing Arts – hahainstitute.com
Humor for Your Health – www.humorforyourhealth.com
HumorCare Schweiz – www.humorcare.ch
Humor Project – www.humorproject.com
Humor Quest – www.questforhumor.com
Humorx – Karyn Buxman – www.humorx.com
Institut für Clownpädagogik – www.clownpaedagogik.de
International Laughter School – www.laughterschool.org
International Schule für Humor ISH – Clowndoctors International – www.ishviena.at

Jest for the Health of It! – Patty Wooten – www.jesthealth.com
 Lachyoga Österreich – Vienna Academy of Laughter – www.lachyoga.at
 Laughter Club International – Madan Kataria – www.laughteryoga.org
 Laughter Coach – Annette Goodheart – www.laughtercoach.com
 Laughter Therapy Enterprises – www.laughtertherapy.com
 Laughter Yoga International – Movement for Health Joy & World Peace – patrz –
 Laughter Club International Madan Kataria
 Les Clubs de Rire Francophones – www.clubderire.org
 Madan Kataria – Facebook
 Marionnettes et thérapie – marionnettetherapie.free.fr
 National Association of Hospital and Home Teachers – www.nahht.org.uk
 Organização Européia de Pedagogos e Professores Hospitalares HOPE – www.hospitalteachers.eu
 Red Latinoamericana y del Caribe por El Derecho a la Educación de Niñas(os) y Jóvenes Hospitalizados o en Tratamiento – www.redlaceh.com
 Red Nose Day – www.rednoseday.com
 Rigologie – www.rigologie.org
 Risoterapia Yogadelarisa – Javier Moreno (Kolumbia) – Facebook
 RX Laughter – www.rxlaughter.org
 Sagesse du Rire – www.sagessedurire.org
 Saludarte Fundación para la Promoción de Salud a través del Arte y el Humor – www.saludarte.org.uy
 Siebe Fockens – www.siebefockens.nl
 Society for the Arts in Healthcare – www.theSAH.org
 Teacher in-service TIMSIS – www.hospitalteachers.eu/timsis
 Therapeutischer Humor – Michael Titze – www.michael-titze.de
 Therapeutic Humor Program – Rochester General Hospital – www.healinghumor.com
 Therapeutic Humor Research & Programs – www.questforhumor.com
 Try Laughter – Bobbe White – www.trylaughter.com
 Uhartean – www.uhartean.com
 World Laughter Tour – Steve Wilson – www.worldlaughterstour.com
 Yoga de la Risa – www.yogadelarisaperu.com
 Yoga du Rire – www.yogadurirefrance.org
 Zygocentre de Rochefort – Facebook

Badania naukowe humoru, komizmu i śmiechu

American Comedy Archives – www2.emerson.edu/comedy
 American Humor Studies Association – www.sl.u.edu/academic/ahsa/index.htm
 Artfull Jesters – Nicolas Roukes – www.nicholasroukes.com
 Association for the Study of Play – www.tasplay.org/about.html
 Association pour le Développement des Recherches sur le Comique, le Rire et l'Humour CORHUM – www.humoresques.fr

Australian Humor Studies Network – sydney.edu.au/humourstudies
 Centre de Recherches Interdisciplinaires sur l'Humour CRIH., Université Paris 8 –
www.univ-paris8.fr
 Humo(u)r and Translation – www.humorandtranslation.unibo.it
 Humor Research – International Society for Humor Research – [www.jiscmail.ac.uk/
 lists/humour-research.html](http://www.jiscmail.ac.uk/lists/humour-research.html)
 Humor Research – www.humorresearch.org
 Institute for Travesty, Comedy and Humor Studies – www.itchs.org
 International Society for Humor Studies ISHS – www.hnu.edu/ishs
 International Society for Luso-Hispanic Humor Studies – ilhhumorsoc.org
 International Summer School and Symposium on Humour and Laughter – [www.
 humoursummeschool.org](http://www.humoursummeschool.org)
 Laughter Remedy – www.laughterremedy.com

Czasopisma na temat humoru, komizmu i śmiechu w różnych kontekstach

„A Heart 4 Clowning Newsletter” (biuletyn stowarzyszenia A Heart 4 Clowning) –
www.aheart4clowning.com
 „Australian Journal of Comedy” (czasopismo ukazujące się w latach 1996-2004;
 niektóre jego wątki są dostępne na forum MOSH Australian Comedy Forum) –
www.australiancomedy.net/forum
 „Clowning Around” (biuletyn World Clown Association, ukazujący się dziesięć razy
 w roku) – www.worldclownassociation.com
 „Clowns Canada Quarterly News” (kwartalny biuletyn stowarzyszenia Clowns Ca-
 nada) – www.clownscanada.com
 „Culture Clown” (biuletyn Centre des Recherche sur le Clown Contemporain) –
www.cultureclown.com
 „Hospital Clown Newsletter” (biuletyn doktorów klaunów; abonenci otrzymują tak-
 że wewnętrzny biuletyn „Red Clown Noses for Caring Clown Activities”) – [www.
 hospitalclown.com](http://www.hospitalclown.com)
 „Humor – International Journal of Humor Research” (międzynarodowe czasopismo
 poświęcone badaniom nad humorem) – www.hnu.edu/ishs/JournalCenter.htm
 „Humor & Health Journal” (czasopismo wydawane przez Humor & Health Institute;
 wcześniej ukazywało się jako dwumiesięcznik na temat humoru i zdrowia „Hu-
 mor & Health Letter”) – www.humorinstitute.org
 „Humor & Health Letter” – patrz: „Humor & Health Journal”
 „Humor Connection” (miesięcznik Association for Applied and Therapeutic Humor
 poświęcony humorowi w terapii) – www.aath.org
 „Humor Quotient Newsletter” (biuletyn Institute for Travesty, Comedy and Humor
 Studies poświęcony badaniom na temat humoru) – www.itchs.org
 „Humoresques” (czasopismo Association pour le Développement des Recherches sur
 le Comique, le Rire et l'Humour CORHUM) – www.humoresques.fr
 „International Journal of Humor Research” (międzynarodowy biuletyn poświęcony
 badaniom nad humorem) – www.hnu.edu/ishs/JournalCenter.htm

- „Joyful Noiseletter” (miesięcznik miłośników humoru religijnego) – www.joyfulnoiseletter.com
- „Laughing Matters” (biuletyn stowarzyszenia Humor Project poświęcony humorowi w różnych kontekstach) – www.humorproject.com
- „Lauhgmakers Magazine The Variety Arts Magazine for Kidshow & Family Audience Entertainers” (czasopismo poświęcone sztuce rozrywki i rozśmieszania) – bobmagic.com
- „New Calliope” (dwumiesięcznik stowarzyszenia Clowns of America International) – www.coai.org
- „Newsletter of the International Society for Luso-Hispanic Humor Studies” (biuletyn International Society for Luso-Hispanic Humor Studies poświęcony humorowi etniczemu) – ilhhumorsoc.org
- „Red Clown Noses for Caring Clown Activities” – patrz: The Hospital Clown Newsletter
- „Thalia Studies In Literary Humor” (biuletyn poświęcony humorowi w literaturze, redagowany przez JacquelineTavernier-Courbin przy Uniwersytecie w Ottawie) – www.uottawa.ca
- „The Hospital Clown Newsletter” (miesięcznik stowarzyszenia Hospital Clown) – hospitalclown.com

Portale humorystyczne, ciekawostki na temat humoru i śmiechu w różnych kontekstach

- Anegdoty – www.anegdoty.pl
- Comedy Portal – en.wikipedia.org/wiki/Portal:Comedy
- Comic Relief – www.comicrelief.com
- Dobry Humor – www.dobryhumor.pl
- Dowcipy – www.dowcipy.pl
- Ekabaret – www.ekabaret.pl
- Frant – frant.one.pl
- Galeria Autorska Andrzeja Mleczki – mleczko.interia.pl
- Galeria Autorska Henryka Sawki – sawka.interia.pl
- Gigante Rozrywka na Maxa – www.gigante.pl
- Hoomor – www.hoomor.pl
- Humor Institute for the Irony Beneficent – humorinstitute.org
- Humor Page – www.humorpage.pl
- Humor Project – www.humorproject.com
- Humor.ch – www.humor.ch
- I hate clowns – www.ihateclowns.com
- Jeja.pl – Serwis rozrywkowy – www.jeja.pl
- Joe Monster – Niecodziennik satyryczno-prowokujący – www.joemonster.org
- Kabareciarz – www.kabareciarz.pl
- Kabarety Odpoczywam Net – www.kabarety.odpoczywam.net
- Kabarety Tworzymy Historię – kabaret.tworzymyhistorie.pl
- Komedie – www.komedie.com.pl

Laughter Works – Jim Peeley – www.laughterworks.com

Max Humor – maxhumor.pl

Monty Python's Modrzew – www.modrzew.stopklatka.pl

Partia Dobrego Humoru – www.sadurski.com/Partia%20DH/partia.htm

Polski Serwis Kabaretowy – www.kabarety.com.pl

Portail de l'humour – fr.wikipedia.org/wiki/Portail:Humour

Satyryczny – www.satyryczny.com

Szczepan Sadurski – www.sadurski.com

Śmiech – Centrum polskiego śmiechu – smiech.net

Śmieszny Net – www.smieszny.net

Żongluj – zongluj.pl